

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра цивільного права

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті
доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН України
Жилінкової Ірини Володимирівни

(Харків, 24 квітня 2026 року)

Харків
«Право»
2026

УДК 347.61/.64(082)

А43

Актуальні проблеми сімейного права : матеріали III міжнар. А43 наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни (Харків, 24 квіт. 2026 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цив. права ; Гром. орг. «Цивілістична платформа». – Харків : Право, 2026. – 118 с.

ISBN 978-617-8848-62-0

Збірник містить матеріали заходу, який об'єднав провідних учених-цивілістів закладів вищої освіти, представників академічних установ України, зарубіжних фахівців та юристів-практиків для комплексного дослідження актуальної проблематики сімейного права. Предметом наукової дискусії стали: механізми реалізації і захисту сімейних прав та виконання обов'язків; забезпечення пріоритету інтересів дитини; правове регулювання інституту шлюбу та майнових режимів подружжя.

Видання орієнтоване на науковців, аспірантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів, а також суддів, адвокатів, співробітників органів юстиції та інших фахівців, професійна діяльність яких пов'язана з доктринальним вивченням і практичним застосуванням норм сімейного та цивільного законодавства.

УДК 347.61/.64(082)

ISBN 978-617-8848-62-0

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2026

© Громадська організація «Цивілістична платформа», 2026

ЖИЛІНКОВА
Ірина Володимирівна
11.03.1959–17.09.2012

ЖИЛІНКОВА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА – ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ДО НАУКОВОГО ІДЕАЛУ

Ірина Жилінкова народилася 11 березня 1959 року в м. Харкові.

Після закінчення школи поступила на вечірній факультет Харківського юридичного інституту. Водночас з цим працювала секретарем-машиністкою в Харківській обласній прокуратурі.

У 1981 році Ірина Володимирівна завершила навчання у Харківському юридичному інституті і після цього почала працювати на посаді стажера-дослідника на кафедрі цивільного права. У листопаді 1983 року вона поступила в аспірантуру.

У 1986 році в Харківському юридичному інституті І. В. Жилінкова Ірина Володимирівна захистила кандидатську дисертацію на тему «Правові гарантії зміцнення сім'ї», а також розпочала роботу на посаді асистента на кафедрі цивільного права, а через чотири роки доцентом кафедри.

З 1994 р. І. В. Жилінкова була постійним і активним членом Міжнародного товариства сімейного права («The International Society of Family Law», ISFL). У рамках співпраці з ISFL виступала з доповідями англійською мовою з різних проблем сімейного права на конференціях в Кардіффі (столиця Уельсу, Велика Британія), Осло (Норвегія), Копенгагені (Данія), Страсбурзі (Франція).

У 1995 р. на запрошення Американської асоціації юристів (American Bar Association, АВА) у складі делегації «Провідні юристи України» була в 3-х тижневому відрядженні в США (Вашингтон, Веніс-Гарденс (штат Флорида), Детройт, Чикаго) з вивчення правової системи і законодавства США.

У 1996 р. – 2 місячне наукове стажування в найбільшому державному університеті штату Південна Кароліна (США, місто Колумбія) – Університеті Південної Кароліни.

Із серпня 1998 р. по січень 1999 р. була на науковому стажуванні (дослідницька робота) за програмою фонду Фулбрайта в США (місто Хартфорд, штат Коннектикут).

У 2000 р. Ірина Володимирівна захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук на тему «Проблеми правового режиму майна членів сім'ї».

Наукова спадщина І. В. Жилінкової становить близько 250 наукових праць на українській та англійській мовах. Серед наукових здобутків слід

назвати монографії «Шлюбний контракт» 1995 р., «Право власності подружжя» 1997 р., «Правовий режим майна членів сім'ї» 2000 р., «Розірвання шлюбу» 2007 р., а також науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України.

У 2002 р. Ірина Володимирівна виступала з доповіддю англійською мовою з проблематики сімейного права в провідному університеті Японії – Центральному Токійському університеті.

Ірина Володимирівна була науковим керівником багатьох науковців, які успішно захистили дисертації і яким вона передала любов до цивілістики. Вона своєю особистістю зробила кращими багатьох із учнів, поділившись із ними своїм неоцінним досвідом, а разом з тим, перейняла багато як від молодшого покоління – своїх студентів, так і від старшого – від своїх наставників і колег.

На превеликий жаль, життя Ірини Володимирівни передчасно обірвалось 17 вересня 2012 року, що стало непоправною втратою для колективу Університету. Пам'ять про неї назавжди залишиться в наших серцях. Саме з таких особистостей і складається історія нашого Університету.

Дмитро ЛУЧЕНКО
*проректор з наукової роботи
та інноваційного розвитку*

Боднар Т. В.
*доктор юридичних наук, професор,
член-кор. НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЮРИДИЧНІ РЕЖИМИ МАЙНА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО)

Включення до проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [1] (далі – проект ЦК України) Книги шостої «Право сімейне» (далі – Книга шоста) спричинило низку новацій, не притаманних раніше чинним Цивільному кодексу України та Сімейному кодексу України.

Зокрема, частина з цих новацій стосується регулювання майнових відносин у сім'ї, які, не будучи визначальною складовою сімейних відносин по відношенню до відносин особистих, які становлять ядро сімейного права.

Аналіз положень проекту ЦК України свідчить, що майнові відносини членів сім'ї регулюються не лише положеннями Книги шостої щодо встановлення правових режимів майна подружжя (законом і договором) та батьків і дітей, але і нормами щодо утримання одного з подружжя (у тому числі на умовах, визначених шлюбним договором) та щодо утримання дитини. Крім того, окремі особливості регулювання майнових відносин в сімейних відносинах передбачені в інших книгах проекту ЦК України і стосуються відповідальності фізичної особи-підприємця, яка перебуває в шлюбі; майна, набутого подружжям за час шлюбу та набутого в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї; майна фермерського господарства; майна, яке може бути предметом спадкового договору з участю подружжя

Предметом цього дослідження є передбачені Книгою шостою юридичні режими майна подружжя, батьків та дітей.

Терміном «юридичні режими» пропонується замінити термін «правовий режим майна», що вживається наразі як у Цивільному, так і в Сімей-

ному кодексах України, що не може не викликати заперечення, виходячи з визначення поняття юридичного режиму.

Так, ч. 1 ст. 1578 Книги шостої визначає юридичний режим майна подружжя як систему норм, встановлених законом або договором, що обумовлені укладенням шлюбу або його припиненням та регулюють майнові відносини подружжя між собою та з третіми особами.

З подібним визначенням важко погодитися, виходячи, передусім, з безпідставного, на наш погляд, ототожнення понять режиму і системи норм.

Виходячи з розуміння поняття режиму як встановленого національним законодавством і нормами міжнародного права особливого або окремого порядку регулювання суспільних відносин [2, с. 789], прикладом якого слугують закони України «Про правовий режим воєнного стану» [3], «Про правовий режим надзвичайного стану» [4], «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» [5], в перших статтях кожного з яких визначається поняття відповідно воєнного стану, надзвичайного стану та військового майна – об'єктів, стосовно яких встановлюється певний правовий режим.

Відтак, вважаємо, що і в Розділі III Книги шостої термін «юридичний режим» доцільно замінити загальноприйнятим терміном «правовий режим».

Виходячи з цього, пропонуємо, по-перше, викласти назву Розділу III Книги шостої в такій редакції: «Правові режими майна в сімейних відносинах», по-друге, включити до Книги шостої окрему статтю, в якій: а) сформулювати загальне визначення поняття правового режиму майна в сімейних відносинах; б) визначити види правових режимів майна в сімейних відносинах.

Нова редакція ст. 1585 Книги шостої відмовилась від конструкції «особиста приватна власність дружини, чоловіка», яка вживається в ст. 57 чинного СК України, оскільки таке право власності не передбачене ні Конституцією України, ні ЦК України. Разом з тим, включення до змісту юридичного режиму спільності майна подружжя спільного майна подружжя та особистого майна кожного з подружжя викликає заперечення, оскільки різниця в майнових об'єктах, їх видах та призначенні, джерелах та способах набуття майна у власність зумовлює різні правові режими – спільності і роздільності майна.

Виходячи з цього, видається необґрунтованим положення ч. 2 ст. 1579 Книги шостої «Юридичний режим спільності майна подружжя», в якій

цим поняттям охоплюються наявність спільного майна подружжя та особистого майна кожного з подружжя. Навіть попри те, що в основу такого об'єднання спільного майна подружжя та особистого майна кожного з подружжя покладено концепт спільного набуття (придбання), закріплений в Принципі 4:34 Принципів Європейського сімейного права, що регулюють майнові відносини між подружжям [6], згідно з яким спільне набуття – це режим спільності власності подружжя, що включає спільну власність та особисту власність, все ж пропонуємо закріпити в ст. 1579 Книги шостої два правових режими – спільності і роздільності майна подружжя, виклавши її в такій редакції:

«Стаття 1579. Правові режими спільності і роздільності майна подружжя

1. Правовий режимом спільності майна передбачає наявність спільного майна подружжя.
2. Правовий режим спільності майна подружжя починає діяти з моменту укладення шлюбу, якщо іншого не встановлює договір між подружжям або закон.
3. Набуття подружжям майна у спільну часткову власність не змінює правового режиму спільності майна.
4. Правовий режим роздільності майна подружжя передбачає наявність особистого майна кожного з подружжя».

Без сумніву, позитивне значення матиме врегулювання в оновленому ЦК України правового режиму частки в статутному капіталі корпоративного товариства (ст. 1587 Книги шостої) з погляду права подружжя на зазначену частку, тим більше, що тривалий час правова природа частки в статутному капіталі товариств є предметом дискусії серед українських науковців.

Разом з тим і редакція ст. 1587 Книги шостої потребує уточнення в частині регулювання права подружжя на частку не лише в статутному капіталі, а й на частку в складеному капіталі повного і командитного товариств та фермерського господарства, а також права на пай у підприємницькому кооперативі. Ці упущення, на нашу думку, доцільно усунути в процесі опрацювання проекту ЦК України.

Положеннями Глави 104 Книги шостої передбачено *правовий режим роздільності майна батьків і дітей*, який означає, що: по-перше, батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна (ч. 1 ст. 1617 Книги шостої); по-друге, майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання

та виховання дитини (одяг, інші речі індивідуального користування, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини (ч. 1 ст. 1618 Книги шостої); по-третє, аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини (ч. 1 ст. 1622 Книги шостої).

Відмовившись від включення до Глави 104 норми, встановленої ст. 175 СК України щодо права спільної сумісної власності батьків і дітей, ч. 1 якої встановлює, що майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності, проект ЦК України, тим не менше, в ч. 4 ст. 469 передбачає, що майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо іншого не встановлює договір, що його укладено письмово.

Оскільки членами сім'ї є, зокрема, батьки і діти (ч. 3 ст. 1472 Книги шостої), то майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти батьків і дітей, за загальним правилом є їхньою спільною сумісною власністю. Інше, що може бути встановлене договором: набуте майно є спільною частковою власністю (наприклад, залежно від розміру внеску батьків і дітей).

З урахуванням цього, ст. 1617 Книги шостої доцільно було б назвати «Роздільність і спільність майна батьків і дітей» і доповнити її частиною 3 такого змісту «3. Майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти батьків та дітей, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо іншого не передбачено домовленістю між ними».

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Реєстраційний № 14394 від 22.01.2026. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18> (дата звернення: 15.04.2026)

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. Юридична думка, 2012. 1020 с.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.04.2026)

4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14/ed20140316#Text> (дата звернення: 15.04.2026)

5. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21.09.1999 № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text> (дата звернення: 15.04.2026)

6. Principles of European Family Law regarding Property Relations between Spouses. Commission on European Family Law. URL: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf> (дата звернення: 15.04.2026)

Донець А. Г.
к.ю.н., доцент,
асистент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ ТА ПРАВОВИХ МОДЕЛЕЙ

Цифрове середовище давно перестало бути лише додатковим простором комунікації чи дозвілля дитини. Сьогодні воно охоплює навчання, соціалізацію, споживання інформації, участь у публічному дискурсі, формування інтересів і моделей поведінки. Саме тому проблема доступу дітей до цифрового середовища не може бути зведена ані до технічного питання користування пристроями, ані до приватної сфери сімейного контролю. Вона поступово перетворюється на самостійний предмет правового регулювання, в якому перетинаються інтереси дитини, батьків, держави та суб'єктів, що формують цифрову інфраструктуру.

Необхідність правового втручання обумовлюється насамперед характером тих ризиків, з якими стикається дитина у цифровому середовищі. Умовно їх можна поділити на дві великі групи. Перша пов'язана з впливом контенту на дитину. Йдеться не лише про очевидно шкідливий контент насильницького, сексуалізованого чи деструктивного характеру, а й про алгоритмічно сформовані інформаційні потоки, здатні впливати на психоемоційний стан дитини, її уявлення про соціальні норми, моделі спілкування і навіть самооцінку. У цьому аспекті цифровий сервіс вже не є нейтральним посередником, а стає активним середовищем впливу. Друга група ризиків пов'язана зі збором, обробкою та використанням інформації про дитину. У цифровому просторі дитина фактично стає постійним джерелом даних: фіксуються її дії, інтереси, тривалість перебування в сервісі, реакції на контент, коло комунікації. Такий збір інформації може здійснюватися непомітно для самої дитини та без належного

усвідомлення наслідків як нею самою, так і з боку її батьків. За таких умов батьки та сім'я, хоча й залишаються первинним середовищем захисту й виховання дитини, об'єктивно не здатні повною мірою нейтралізувати загрози, пов'язані зі складністю цифрових сервісів, непрозорістю алгоритмічних систем, масштабним збором даних та інтенсивністю інформаційного впливу. Саме тому забезпечення безпеки дитини в цифровому середовищі не може розглядатися виключно як сфера приватної сімейної відповідальності. Відповідно до принципу найкращих інтересів дитини, держава має взяти на себе частину цього тягаря, реалізуючи позитивний обов'язок щодо створення такого правового режиму, який би мінімізував цифрові ризики та забезпечував реальний, а не декларативний захист прав і законних інтересів дитини.

Зазначена подвійність ризиків зумовила формування різних правових підходів та моделей обмеження доступу дітей до цифрового середовища. Вони відрізняються не лише за технікою регулювання, а й за вихідною ідеєю: чи має право концентруватися на віці дитини, на згоді батьків, на поведінці цифрових платформ або на технічному контролі доступу. У сучасному законодавстві найчастіше можна виокремити чотири основні групи підходів: встановлення вікових цензів або прямих заборон; використання конструкції батьківської згоди; покладення спеціальних обов'язків на цифрові платформи; застосування технічних механізмів перевірки чи оцінки віку. У чистому вигляді ці моделі трапляються рідко, однак саме вони формують логіку більшості чинних законодавчих рішень.

Європейський підхід у цьому питанні є показовим тим, що поступово відходить від сприйняття дитини як єдиного носія ризику і переносить центр уваги на саму організацію цифрового простору. General Data Protection Regulation (далі – GDPR) закріплює віковий підхід у сфері згоди на обробку персональних даних, дозволяючи державам-членам визначати відповідний поріг у межах від 13 до 16 років (ст. 8). Однак значно важливішим для сучасної логіки регулювання є Digital Services Act (далі – DSA), який зосереджується вже не на формальному недопущенні дитини до сервісу, а на обов'язках платформи забезпечити належний рівень безпеки, приватності та захищеності неповнолітніх (ст. 28). Така модель відображає принципово інший підхід: проблема полягає не лише в тому, що дитина «занадто рано» потрапляє в цифрове середовище, а й у тому, що саме цифрове середовище часто не є достатньо безпечним для її участі в ньому.

У Великій Британії цей підхід набув ще більшої виразності. Online Safety Act 2023 покладає на цифрові сервіси прямі обов'язки щодо захисту дітей, вимагаючи оцінювати ризики (ст. 11) та впроваджувати заходи, спрямовані на обмеження доступу неповнолітніх до шкідливого контенту (ст. 12). Водночас законодавство відкриває можливість використання механізмів перевірки віку. Отже, тут поєднуються дві ідеї: з одного боку, платформа повинна діяти активно й запобігати небезпекам, а з іншого – саме встановлення віку користувача починає відігравати роль юридично значущого факту. У такій конструкції вже чітко простежується рух від загального декларування потреби захисту дитини до процедурно забезпечених обов'язків цифрових сервісів.

Австралія пішла далі і обрала значно жорсткіший варіант нормативного реагування. Online Safety Amendment (Social Media Minimum Age) Act 2024 (вносить до Online Safety Act 2021 нову частину 4A – Social media minimum age) встановлює мінімальний вік для користування певними категоріями соціальних платформ на рівні 16 років. У межах цієї моделі цифровий сервіс зобов'язаний вживати розумних заходів для недопущення створення акаунтів дітьми молодшого віку. Перевага такого підходу очевидна: він є простим для розуміння, виразним у політичному сенсі та формально визначеним. Проте саме ця визначеність і виявляє основний недолік цієї моделі – щойно законодавець обирає модель жорсткої вікової межі, одразу постає питання, як саме цей вік перевіряти, які дані для цього збирати, хто їх оброблятиме і чи не виявиться захисний механізм більш небезпечним для приватності, ніж ризик, проти якого він спрямований. Відтак проста модель заборони на практиці майже неминуче перетворюється на відповідну модель ідентифікації: просту – яку легко обійти, або складну – яка наражає на ризик зайвого порушення приватності.

Показовою в цьому сенсі є і Франція, де законодавчі дискусії демонструють, наскільки непростим є пошук збалансованого рішення. Обговорювані парламентом підходи орієнтуються на обмеження доступу до соціальних мереж для осіб до 15 років, однак у процесі доопрацювання все більш відчутною стає потреба врахування принципу пропорційності та узгодженості з правом Європейського Союзу. Французький приклад цікавий не лише змістом конкретних пропозицій, а й тим, що він наочно демонструє межі жорсткого національного регулювання в умовах спільного європейського правового простору. Іншими словами, навіть

за наявності сильного політичного запиту жорсткий віковий підхід потребує корекції під впливом принципу пропорційності.

Досвід країн Східної Азії дозволяє побачити ще одну важливу лінію розвитку відповідного регулювання. У Китаї діють Regulations on the Protection of Minors in Cyberspace, які формують комплексну модель державного контролю: вона охоплює питання контенту, захисту персональної інформації неповнолітніх, протидії цифровій залежності та адміністративного нагляду за поведінкою платформ. У цій моделі держава фактично бере на себе провідну роль у визначенні меж допустимого середовища для дитини. З точки зору ефективності така система може бути досить дієвою, оскільки дає можливість поєднати контроль змісту, технічні обмеження і вимоги до цифрових сервісів. Однак водночас вона ставить питання про межі державного втручання, ризик надмірної регуляторної опіки та звуження простору цифрової та інформаційної свободи.

Японія, навпаки, історично формувала значно м'якший підхід. Act on Establishment of Enhanced Environment for Youth's Safe and Secure Internet Use базується переважно на фільтрації, заходах просвітницького характеру, а також на залученні операторів зв'язку та сім'ї до забезпечення безпеки дитини. Така модель є ближчою до ідеї спільної відповідальності, в якій не лише держава чи платформа, а й батьки розглядаються як активні суб'єкти правового механізму захисту. Водночас розвиток соціальних платформ та нових цифрових сервісів показав обмеженість цієї конструкції, у зв'язку з чим у Японії вже триває її перегляд. Це свідчить про загальну тенденцію: традиційні моделі фільтрації та батьківського контролю більше не сприймаються як самодостатні.

Проміжне місце займають Південна Корея і Тайвань. У Південній Кореї Youth Protection Act передбачає механізми обмеження доступу до шкідливого контенту, включаючи перевірку віку, а також спеціальне регулювання окремих цифрових сегментів, зокрема онлайн-ігор. Тайванський Child and Juvenile Welfare and Rights Protection Act поєднує державне регулювання з елементами саморегулювання платформ, покладаючи на них обов'язки щодо обмеження доступу до шкідливого контенту або його видалення. Обидві моделі демонструють спробу поєднати адміністративний вплив, технічні засоби контролю та відповідальність приватних суб'єктів без переходу до повної універсальної заборони.

Отже, порівняльний аналіз дає підстави для кількох узагальнень. По-перше, сучасне право вже фактично відмовилося від уявлення, що до-

статньо лише встановити вікову межу. Австралія є яскравим сучасним винятком, однак масштабна суспільна дискусія навколо її жорсткого вікового цензу радше підтверджує загальну тенденцію, ніж спростовує її. По-друге, найбільш поширеною стає комбінована модель, у межах якої вікові критерії поєднуються з обов'язками платформ, технічними інструментами та участю сім'ї. По-третє, кожен із цих підходів має не лише переваги, а й власні внутрішні межі.

Прямі вікові заборони є привабливими завдяки своїй ясності, однак часто виявляються формальними без дієвого механізму перевірки віку, який в свою чергу пов'язаний з надлишковим втручанням в приватність особи. Батьківська згода добре узгоджується з традиційною логікою сімейного права, але в цифровому середовищі нерідко перетворюється на суто номінальний інструмент. Покладення обов'язків на платформи дозволяє впливати на саму архітектуру цифрового середовища і тому виглядає найбільш перспективним з точки зору довгострокового захисту дитини, але потребує складнішого нагляду. Технічні механізми перевірки чи оцінки віку можуть посилювати дієвість інших моделей, проте саме вони пов'язані з найбільш чутливими ризиками.

Як вже зазначалося, насамперед йдеться про ризик порушення права дитини на приватність і про небезпеку створення систем надмірної ідентифікації користувачів. Прагнення захистити дитину не повинно призводити до формування режиму, за якого кожен доступ до цифрового сервісу передбачатиме збір надмірного обсягу персональних даних або фактичне документування дій особи там, де це не є об'єктивно необхідним. Не менш важливим є ризик надмірного обмеження права дитини на доступ до інформації, участь у спілкуванні та розвиток у цифровому середовищі. Захист дитини не може бути ототожнений із її повним виключенням із цифрового простору. Йдеться радше про створення таких правових умов, за яких участь дитини в цифровому середовищі буде безпечною, а не формально забороненою.

Для України ці висновки мають не лише теоретичне, а й практичне значення. З огляду на євроінтеграційний вектор розвитку, національний законодавець має орієнтуватися насамперед на ті моделі, які сумісні з підходами GDPR і DSA. Це означає, що перспективним для України є не шлях загальних і жорстких заборон, а побудова комплексної системи, яка поєднуватиме захист персональних даних дитини, обов'язки платформ щодо безпечних налаштувань і обмеження профілювання, а також пропорційне використання засобів встановлення віку лише там, де це справді необхід-

но. Певним кроком на цьому шляху є закріплення в ст. 294–6 проєкту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв’язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги другої» можливості обмеження вільного доступу малолітніх та неповнолітніх дітей до свого цифрового образу у випадках, визначених законом або договором. Таке формулювання (за умови прийняття законопроєкту) може стати підставою для запровадження як жорсткого вікового цензу, так і збалансованої моделі. Український підхід має виходити з того, що основний тягар забезпечення безпеки дитини не може бути перекладений виключно на сім’ю та забезпечений виключно імперативно-технічними засобами. У цифровому середовищі відповідальність повинні нести і ті суб’єкти, які створюють його архітектуру, визначають правила доступу, формують рекомендаційні системи та збирають інформацію про користувача.

Саме тому для українського законодавця найбільш доцільним видається формування моделі, в якій обмеження доступу дітей до цифрового середовища буде не самоціллю, а одним із елементів ширшої системи захисту прав дитини. Така система має поєднувати приватноправову логіку захисту інтересів дитини, публічно-правовий обов’язок держави забезпечити належний рівень безпеки та сучасні регуляторні вимоги до цифрових платформ. Лише за таких умов можна досягти балансу між потребою у захисті дитини, повагою до її прав і поступовим наближенням України до європейської моделі правового регулювання цифрового середовища.

*Дякович М. М.
доктор юридичних наук,
професор*

ШЛЮБНИЙ ВІК В УКРАЇНІ

Серед умов укладення шлюбу важливим є досягнення особами, які вступають у шлюб, шлюбного віку.

Шлюбний вік – це біологічний вік особи, який визначається законом або, в певних випадках, судом, з досягненням якого особа набуває право на шлюб¹.

¹ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків, 2008, с. 89

За українським законодавством шлюбний вік для чоловіків і жінок становить 18 років (ст.22 Сімейного кодексу України). Такого віку вони мають досягнути на момент реєстрації шлюбу, а не на день подання заяви до органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Сімейний кодекс України вперше вживає термін у ст.23 «право на шлюб», хоча і не дає його визначення. Право на шлюб надається особі, яка ще не досягла шлюбного віку.

Право особи вступати в шлюб у науковій доктрині розглядається у площині сімейної правосуб'єктності. Тому можна вважати спільною думкою науковців про те, що здатність особи вступати у шлюб – це елемент сімейної правоздатності.

У Сімейному кодексі України немає визначення ані сімейної правоздатності, ані сімейної дієздатності. При вирішенні цього питання слід керуватися нормами цивільного законодавства.

Виходячи із змісту ст.25 ЦК України можна дійти висновку, що сімейна правоздатність – це здатність особи мати сімейні права та обов'язки.

Отже, право на шлюб, як елемент сімейної правоздатності фізичної особи – це здатність особи мати право укласти шлюб та набувати для себе суб'єктивних прав та обов'язків подружжя.

За загальним правилом правоздатність особи виникає в момент її народження. Однак здатність мати окремі права та обов'язки, в окремих випадках, визначених законом, може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку. Тому закон і пов'язує право на шлюб із досягненням певного віку.

Протилежна думка висловлюється у науково-практичному коментарі Сімейного кодексу України про те, що право на шлюб радше є конституційним правом, яке полягає в можливості кожної особи, яка досягла шлюбного віку, безперешкодно укласти шлюб відповідно до тих умов, які визначені для цього з Законі¹.

У ст.23 Сімейного кодексу України встановлюється лише вік та спосіб набуття права на шлюб, зокрема, він виникає в особи автоматично з досягненням нею шлюбного віку (18 років як для чоловіків, так і для жінок) або може надаватися судом при досягненні особою 16-ти річного віку відповідно до ч.2 цієї статті, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. З заявою про надання права на шлюб до суду може звернутись лише особа, яка досягла 16-ти років.

¹ Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери, Київ., 2020, с. 34

Резолютивна частина рішення суду повинна відповідати вимогам статті ч.2 ст.23 Сімейного кодексу України, згідно з якою суд надає право на шлюб (а не знижує шлюбний вік)¹.

Так, 09.07.2025 року Хотинський районний суд Чернівецької області розглянув заяву 16-ти річної дівчини, яка просила дозволити їй шлюб з повнолітнім партнером. Суд встановив, що хоча стосунки у них серйозні, батьки не заперечують, проте не було обґрунтованої виключної життєвої потреби. Тому суд відмовив у задоволенні заяви, оскільки не було доведено, що це відповідає найкращим інтересам дитини².

Аналізуючи книгу 4 Сімейне право Цивільного уложення Німеччини, а саме параграф 1303, можемо дійти висновку, що і в європейських країнах, якою є Німеччина, як правило, шлюб не може укладатися до досягнення повноліття. І як виняток, Суд по сімейних справах може за клопотанням звільнити від дотримання цієї норми, якщо заявнику виповнилось 16-ть років і його майбутній з подружжя є повнолітнім³.

Так, у Китаї шлюбний вік для чоловіків 22 роки, а для жінок – 20 років. У Скандинавії жодних винятків для укладення шлюбу не має – 18 років⁴.

Широкого обговорення в Україні дістала законодавча ініціатива: шлюб із 14-ти років за виняткових обставин. Звичайно, на сьогодні ця проблема усунута і це положення виключене з Проекту Цивільного кодексу України, але доцільно було б декілька зауваг щодо цього відзначити.

Згідно з текстом пропозиції (ст.1478 Проекту) пропонувалось дозволити реєстрацію шлюбу з 14-ти річного віку, але лише у двох випадках:

- вагітність неповнолітньої (14–15-ти річної дівчини);
- народження дитини неповнолітньою матір'ю.

¹ Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11, Сімейне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – Харків : ЕКУС, 2022, стор. 73

² Рішення Хотинського районного суду Чернівецької області від 09.07.2025 року у справі № 724/2092/25. Єдиний державний реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128758422>

³ Менджул М. В. Порівняльне сімейне право: Навчальний посібник. Ужгород : Видавництво ТОВ «РІК-У», 2021, С. 127

⁴ Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування): монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019, С. 353

Цей законопроект № 14394 був зареєстрований у Верховній Раді 22 січня 2026 року. Автори вважали, що це є «захист інтересів матері». Як правило, такі заяви підтверджувались лозунгами традиційних поглядів: біологічно дівчина вже готова і наші прабабусі народжували в 14, і нічого, рід вижив.

Однак, якщо подивитись з боку медицини, то це повний нігілізм і маніпуляція, бо прабабусі часто вмирали в пологах, а ті, хто виживав, до 30-ти років старіли. Тому до цього питання слід підходити з юридичної точки зору, а також фізіології сьогоdnішнього покоління.

Цей законопроект суперечив будь-якій здоровій логіці та був спрямований перш за все на узаконення радше різного роду кримінальних правопорушень.

Слід відзначити що, закон у першу чергу повинен захищати права та інтереси осіб, які планують створити сім'ю, і не тільки сім'ю, а щасливу та якісну сім'ю з можливістю народити здорових дітей. В цьому полягає відповідальність законодавця перед суспільством.

Сімейний кодекс України відповідними змінами у 2012 році до статей 22–23 адаптував шлюбний вік до вимог Європейського законодавства.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків, 2008, с. 89;
2. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери, Київ., 2020, с. 34;
3. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11, Сімейне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – Харків : ЕКУС, 2022, стор. 73;
4. Рішення Хотинського районного суду Чернівецької області від 09.07.2025 року у справі № 724/2092/25. Єдиний державний реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128758422>;
5. Менджул М. В. Порівняльне сімейне право: Навчальний посібник. Ужгород : Видавництво ТОВ «РІК-У», 2021, С. 127;
6. Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування): монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019, С. 353.

ЖИТЛОВИЙ БУДИНОК ЯК ОБ'ЄКТ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОТРЕБИ СІМ'Ї

В статті 379 ЦКУ дається офіційне легальне визначення поняття «житло». Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. В нещодавно прийнятому Законі України «Про основні засади житлової політики» від 13.01.2026 р. №4751-IX (далі – Закон) це поняття уточнюється. Відповідно до ст. 1 Закону, житло – це житловий будинок, квартира, кімната в гуртожитку, призначені для постійного або тимчасового проживання, житлове приміщення у нежитловій будівлі, призначене для тимчасового проживання, що відповідає вимогам до споживчої якості житла.

До житла законодавець, перш за все, відносить житловий будинок. Житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання (ст. 380 ЦКУ). Традиційно житловий будинок розглядається як одноквартирна будівля, що призначена для проживання однієї сім'ї.

Житловий будинок може бути частиною садиби. Під садибою законодавець розуміє земельну ділянку разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями (ч. 1 ст. 381 ЦКУ). У разі відчуження житлового будинку вважається, що відчужується вся садиба, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 2 ст. 381 ЦКУ). Таким чином, законодавець притримується тієї позиції, що в садибі житловий будинок є її основною (головною) частиною, а господарсько-побутові будівлі є приналежністю житлового будинку (ст. 186 ЦКУ). З цього випливає наступне: по-перше, господарсько-побутові будівлі призначені для обслуговування житлового будинку і пов'язані з ним спільним призначенням; по-друге, за загальним правилом господарсько-побутові будівлі слідує за головною річчю, тобто у разі переходу права власності на житловий будинок воно переходить й на господарсько-побутові будівлі; по-третє, в договорі або в законі може бути передбачено, що право власності переходить тільки на житловий будинок або

на житловий будинок та декілька, але не на всі, господарсько-побутові будівлі. Саме останнє положення закону викликає зауваження.

Житловий будинок може відчужуватися без будь-якої господарсько-побутової будівлі або навпаки, господарсько-побутова будівля є самостійним об'єктом відчужування тільки тоді, коли ця будівля не є складовою частиною житлового будинку. Таке відчуження неможливе, зокрема, якщо на першому поверсі споруди розташовані господарсько-побутові приміщення, а на другому – житлові. Більш того у такому разі повинна бути відокремлена та підлягати відчуженню й частина земельної ділянки, на якій будівля розташована. Наприклад: у випадку продажу гаражу власнику суміжної земельної ділянки, підлягає відчуженню не тільки гараж, а й земельна ділянка, на якій він розташований. Якщо таке відокремлення є неможливим, житловий будинок і господарсько-побутові будівлі слід вважати складовими частинами однієї складної речі якою є садиба. В цьому разі перехід права власності на садибу та її складові частини не підлягає відокремленню (ст. 187 ЦКУ).

Як висновок необхідно зауважити, що в період рекодифікації цивільного законодавства необхідно враховувати вищезазначене при регулюванні відносин відчужування (придбання) житлового будинку. Це зробить більш ефективним та захищеним процес набуття права власності на житловий будинок.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV;
2. Закон України «Про основні засади житлової політики» від 13.01.2026 р. №4751-IX.

Франческа Марія Заназі
*Віцепрезидент Ради Адвокатів Мілану,
Президент міжнародної Комісії
Ради Адвокатури Мілану,
Власниця юридичної компанії IFL*

СИНТЕЗ РЕГЛАМЕНТУ ЄС № 650/2012 ЗІ СПАДКУВАННЯ

Регламент Європейського Союзу № 650/2012 щодо спадкування *mortis causa*, який набув чинності 11 серпня 2015 року, став одним із найбільш

значущих нормативних актів у сфері європейського міжнародного приватного права, заклавши підґрунтя для формування уніфікованого підходу до врегулювання транскордонних спадкових правовідносин у межах Європейського Союзу. Його прийняття стало відповіддю на потребу забезпечення більшої правової визначеності, передбачуваності та єдності правозастосування в умовах постійного зростання мобільності населення, інтеграційних процесів та збільшення кількості спадкових справ із міжнародним елементом.

Концептуальна новизна Регламенту полягає насамперед у зміні основоположного колізійного критерію визначення застосовного права. Якщо до прийняття Регламенту в більшості європейських держав, зокрема й в Італії, традиційно застосовувався принцип громадянства спадкодавця (*lex patriae*), то Регламент № 650/2012 закріпив як загальний критерій право держави звичайного місця проживання померлого на момент смерті. Таким чином, визначальним фактором стала не формальна належність особи до певної держави, а центр її фактичного життєвого та соціального зв'язку, що відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного приватного права та європейської правової інтеграції.

Особливого значення в межах зазначеного підходу набуває категорія доміцилію (*domicile*), яка в англосаксонській правовій традиції пов'язується зі стійким центром життєвих інтересів особи та фактично відображає концепцію основної резиденції спадкодавця. Саме цей критерій був покладений в основу визначення права, що підлягає застосуванню до спадкових відносин.

Регламент містить 83 консидеранди та 84 статті, що свідчить про його складну та системну нормативну побудову. Консидеранди виконують не лише декларативну, але й важливу інтерпретаційну функцію, оскільки пояснюють мотиви нормативного втручання Європейського Союзу, розкривають логіку законодавця та визначають підходи до тлумачення окремих положень Регламенту. Саме завдяки консидерандам правозастосовник отримує можливість зрозуміти цілі та принципи, покладені в основу відповідного нормативного регулювання, а також забезпечити належне та уніфіковане застосування положень Регламенту в усіх державах-членах.

Ключове значення для визначення застосовного права має стаття 21 Регламенту, відповідно до якої право, що регулює спадкування в цілому, визначається за критерієм звичайного місця проживання спадкодавця на момент смерті. Водночас стаття 22 закріплює принцип *professio iuris*,

який надає особі право за життя самостійно визначити у заповіті або іншому розпорядженні на випадок смерті право держави свого громадянства як право, що регулюватиме її спадкові правовідносини. Такий механізм суттєво розширює межі автономії волі спадкодавця та дозволяє забезпечити більшу передбачуваність правових наслідків спадкування.

Однією з найбільш важливих новел Регламенту є закріплення принципу єдності спадщини, відповідно до якого спадкова маса розглядається як єдине ціле незалежно від місця знаходження майна. На відміну від окремих підходів англосаксонської системи права, де можливе розмежування рухомого та нерухомого майна з підпорядкуванням їх різним правопорядкам, Регламент виходить із необхідності застосування одного права до всієї спадщини. Такий підхід забезпечує системність правового регулювання, усуває ризик фрагментації спадкових відносин між різними юрисдикціями та значно спрощує процедури спадкування.

Важливим інструментом уніфікації спадкових процедур став Європейський сертифікат спадкування, який має універсальний характер та визнається в усіх державах-членах Європейського Союзу. Зазначений документ підтверджує статус спадкоємців, виконавців заповіту або адміністраторів спадщини та дозволяє їм реалізовувати свої права без необхідності проходження додаткових процедур визнання в інших юрисдикціях. Запровадження цього сертифіката суттєво спростило транскордонний обіг спадкових прав та сприяло ефективнішому захисту інтересів учасників спадкових правовідносин.

Водночас Регламент чітко визначає межі свого застосування, виключаючи зі сфери регулювання питання фіскального характеру, правовий статус фізичних осіб, майнові режими подружжя та трастові відносини. Зокрема, Регламент не визначає порядок оподаткування спадщини та не регулює питання сплати податків у відповідних державах. Так само його положення не поширюються на сімейно-правові майнові режими подружжя, що свідчить про функціональне розмежування між спадковим і сімейним правом у системі європейського правового регулювання.

Особливо важливим досягненням Регламенту стало забезпечення єдності між юрисдикцією та застосовним правом. Компетентним у вирішенні спадкової справи, як правило, виступає орган тієї держави, право якої підлягає застосуванню до спадкування. Така координація між форумом і застосовним правом значною мірою усунула практичні труднощі, що існували до набрання чинності Регламентом, коли національні суди та інші правозастосовні органи були змушені застосовувати іно-

земне право, яке нерідко залишалося недостатньо відомим та складним для практичного використання.

До прийняття Регламенту італійські суди та інші компетентні органи часто стикалися з необхідністю застосування права держави громадянства померлого, що об'єктивно ускладнювало процедури спадкування та створювало значні труднощі для правозастосування. Натомість нова система, заснована на поєднанні юрисдикції та застосовного права, забезпечила значно вищий рівень правової визначеності, ефективності та узгодженості у врегулюванні спадкових відносин із міжнародним елементом.

Таким чином, Регламент ЄС № 650/2012 став важливим етапом розвитку європейського міжнародного приватного права, оскільки сформував комплексний механізм координації юрисдикції, застосовного права та процедурних аспектів спадкування, поєднавши принцип правової визначеності із забезпеченням автономії волі спадкодавця та ефективністю транскордонного правозастосування.

Ісаєв А. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ГАЗЬКА КОНВЕНЦІЯ 2007 РОКУ ПРО МІЖНАРОДНЕ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Глобалізаційні процеси сучасності, інтенсифікація транскордонної міграції населення та безпрецедентне зростання кількості міжнародних шлюбів закономірно призвели до суттєвого ускладнення сімейних правовідносин іноземним елементом. Однією з найбільш гострих та соціально значущих проблем у площині міжнародного приватного права залишається забезпечення належного майнового утримання найменш захищених членів сім'ї, передусім дітей, у випадках, коли особа, зобов'язана сплачувати аліменти (боржник), та особа, яка має право на таке утримання (кредитор або стягувач), проживають у різних суверенних державах. Історичний ретроспективний аналіз еволюції міжнародних багатосторонніх договорів з питань шлюбу, сім'ї та захисту дітей демонструє

поступовий, але неухильний перехід від фрагментарного колізійного регулювання до створення комплексних механізмів матеріально-правового та процесуального характеру [1].

Кульмінацією багаторічної діяльності Гаазької конференції з міжнародного приватного права стало прийняття 23 листопада 2007 року Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання (далі – Конвенція 2007 року) [2].

Телеологічною основою розробки Конвенції 2007 року, як чітко артикульовано в її преамбулі, стало прагнення держав-учасниць покращити співробітництво між юрисдикціями стосовно міжнародного стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання.

Ідеологічним та ціннісним фундаментом Конвенції 2007 року виступає Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [3]. Конвенція 2007 року прямо посилається на статті 3 та 27 цього фундаментального документа правозахисної системи ООН, нагадуючи, що в усіх діях стосовно дітей першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Відповідно до ч. 7 ст. 7 Сімейного кодексу України дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Процес імплементації Конвенції 2007 року в національну правову систему України був комплексним і потребував суттєвої гармонізації внутрішніх процедур із новими міжнародними стандартами. Документ був підписаний від імені України 7 липня 2010 року, що стало першим кроком на шляху до приєднання до цієї глобальної ініціативи. Ратифікація Конвенції відбулася 11 січня 2013 року шляхом ухвалення Верховною Радою України відповідного Закону, який супроводжувався низкою концептуально важливих заяв і застережень, що безпосередньо визначили контури сфери застосування документа в українській юрисдикції. Офіційно для України Конвенція набрала чинності 1 листопада 2013 року.

З точки зору доктрини конституційного права та теорії міжнародного приватного права, ратифікована Конвенція 2007 року, відповідно до вимог статті 9 Конституції України, стала невід'ємною частиною національного законодавства. Принцип примату міжнародного права у сфері приватних правовідносин, закріплений також у Законі України «Про міжнародне приватне право» (ст. 3), і гарантує, що у разі виникнення колізії (суперечності) між нормами національного законодавства (напри-

клад, положеннями Сімейного кодексу України чи Цивільного процесуального кодексу України) та нормами ратифікованого міжнародного договору, застосуванню підлягають саме правила міжнародної конвенції [5].

Важливим аспектом практичної діяльності суддів, адвокатів та працівників органів юстиції є вирішення проблеми конкуренції міжнародних договорів. З огляду на те, що Україна є учасницею кількох конвенцій, які регулюють питання транскордонного стягнення аліментів, виникла потреба в чіткій ієрархії їх застосування. Судова та адміністративна практика України, ґрунтуючись на роз'ясненнях вищих судових інстанцій (зокрема, Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 року № 24–754/0/4–13 щодо розгляду справ з іноземним елементом), сформувала однозначний алгоритм [6].

Згідно з імперативним приписом статті 49 Конвенції 2007 року, цей документ повністю замінює собою Нью-Йоркську конвенцію ООН 1956 року у відносинах між державами, які є учасницями обох цих інструментів. Більше того, якщо між Україною та відповідною іноземною державою одночасно діють Конвенція 2007 року, Гаазька конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973 року та Нью-Йоркська конвенція 1956 року, пріоритетному застосуванню підлягає саме найсучасніша Конвенція 2007 року. Це загальне правило конкуренції норм має критичне значення для вибору належного процесуального інструментарію.

Однак із цього правила існує виняток, який базується на фундаментальному правовому принципі незворотності дії закону в часі. Якщо іноземне судове або адміністративне рішення про стягнення аліментів було ухвалене до моменту набрання чинності Конвенцією 2007 року у відносинах між двома конкретними державами, і обставини справи не дозволяють визнати та виконати це рішення за новими правилами, тоді суб'єкти звернення зберігають право застосовувати положення попередніх інструментів – конвенцій 1973 або 1956 років.

На сьогодні до Конвенції 2007 року приєдналася значна кількість країн, що формує широку географію її застосування. Серед держав-учасниць фігурують як країни Європейського Союзу (Австрія, Бельгія, Болгарія, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Польща, Іспанія, Швеція та ін.), так і інші світові юрисдикції, такі як США, Велика Британія, Бразилія, Туреччина, Норвегія, Албанія, Боснія і Герце-

говина, Сербія, Чорногорія тощо. Таке широке представництво робить цей міжнародний договір ключовим інструментом для українських громадян, які шукають правового захисту за кордоном.

Справи про стягнення аліментів, ускладнені іноземним елементом, характеризуються специфічними процесуальними інститутами, насамперед застосуванням правил альтернативної юрисдикції (підсудності). Цей інститут спрямований на процесуальний захист слабшої сторони – дитини або стягувача, дозволяючи ініціювати спір не лише за місцем знаходження боржника, а й у зручній для кредитора юрисдикції.

Згідно з позиціями Верховного Суду, що базуються на системному аналізі статті 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» та положень Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), національні суди України мають безперечну міжнародну юрисдикцію щодо розгляду справ про стягнення аліментів (або встановлення батьківства), якщо позивач має зареєстроване місце проживання на території України. Окрім того, юрисдикція судів України зберігається, якщо на території України відповідач (іноземець або громадянин, що виїхав) має рухоме чи нерухоме майно, на яке технічно можна звернути стягнення, або якщо сторони прямо передбачили підсудність судам України у своїй угоді. Слід враховувати, що компетентні іноземні органи під час розгляду клопотань про визнання обов'язково перевіряють, чи мала Україна належну міжнародну компетенцію для ухвалення цього рішення, і чи не порушило це базових прав відповідача.

Процедура надання дозволу на примусове виконання рішень іноземних судів чи інших компетентних органів на території України іменується в доктрині екзекватурою. Згідно з Конвенцією 2007 року, рішення іноземної юрисдикції визнається і виконується в Україні за наявності двох базових умов: воно має законну силу в державі походження і підлягає там виконанню.

Однак стаття 22 Конвенції містить вичерпний та юридично строгий перелік підстав, з яких національний суд може (або зобов'язаний) відмовити у визнанні та виконанні іноземного документа. До таких фундаментальних перешкод належать: (а) Очевидна несумісність наслідків визнання іноземного рішення з публічним порядком (доктрина «*ordre public*») запитуваної держави. У сімейному праві застереження про публічний порядок застосовується вкрай рідко і стосується ситуацій фундаментального порушення принципів рівності прав та свобод людини, гарантованих Конституцією; (б) Доведений факт того, що рішення було

отримане внаслідок шахрайства під час процедури розгляду; (в) Грубе порушення процесуальних прав відповідача, зокрема відсутність належного повідомлення про провадження, що позбавило особу можливості бути заслуханою судом; (г) Наявність ухваленого раніше ідентичного рішення (*res judicata*) між тими самими сторонами, з того самого предмета спору і з тих самих підстав у запитуваній державі або іншій державі, яке відповідає умовам визнання.

Прикладом того, як механізми міжнародної Конвенції зіштовхуються з імперативними нормами національного процесуального права, є Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 січня 2026 року у справі № 456/1567/24 [7].

Фабула справи № 456/1567/24: У березні 2024 року представниця стягувачки (заінтересована особа) звернулася до Стрийського міськрайонного суду Львівської області з офіційним клопотанням про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду на території України. Предметом клопотання було рішення Районного суду Праги (Чеська Республіка), винесене ще 15 червня 2009 року у справі щодо опіки над неповнолітньою дитиною. Цим рішенням суд у Празі затвердив батьківську угоду стосовно обов'язків на період після розлучення, згідно з якою дитина була передана на виховання матері, а батько взяв на себе зобов'язання сплачувати аліменти у розмірі 3 000 чеських крон щомісячно починаючи з 1 вересня 2008 року, а також зобов'язався до кінця червня 2009 року погасити заборгованість за попередній період у сумі 4 241 чеської крони.

Цікавим аспектом цієї транскордонної справи є хронологічний розрив. Лише через 12 років, 22 липня 2021 року, Районний суд Праги видав спеціальне підтвердження про забезпечення виконання цього судового рішення для цілей вимагання виплати на дитину з-за кордону, зафіксувавши факт встановлення регулярних платежів та наявність боргу. І тільки у 2024 році це клопотання дійшло до українського суду першої інстанції.

Суди першої та апеляційної інстанцій, а згодом і Верховний Суд (у 2026 році), проаналізувавши матеріали, відмовили у задоволенні клопотання стягувачки. Правова аргументація касаційної інстанції ґрунтувалася на наявності одразу двох самостійних і беззаперечних підстав для відмови: **1) Наявність чинного рішення українського суду (ідентичність проваджень):** У ході розгляду було встановлено, що в правовому

полі України вже існує чинне рішення суду між тими самими сторонами про стягнення аліментів на ту саму дитину. Відповідно до статті 22 Конвенції 2007 року, це створює стан несумісності рішень. Визнання чеського рішення призвело б до ситуації штучного подвійного стягнення аліментів з одного боржника на одного і того ж кредитора, що є грубим порушенням майнових прав відповідача та суперечить принципу *res iudicata*; **2) Пропуск строків пред’явлення до виконання:** Хоча Конвенція встановлює матеріальні рамки співробітництва, процедура безпосереднього виконання регулюється *lex fori* – правом тієї держави, де вимагається виконання (у цьому випадку – законодавством України). Українські суди констатували, що з моменту винесення чеського рішення у 2009 році до моменту звернення у 2024 році пройшло близько 15 років. Заявниця пропустила встановлені національним процесуальним законодавством строки для пред’явлення судового рішення до примусового виконання і не надала обґрунтованих доказів наявності поважних причин для їх поновлення.

У підсумку, керуючись статтями 400, 409, 410 та 416 ЦПК України, колегія суддів Верховного Суду постановила залишити касаційну скаргу без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін, оскільки рішення було ухвалено з повним додержанням норм матеріального і процесуального права. Цей прецедент надсилає чіткий сигнал юридичній спільноті: міжнародні інструменти, хоч і мають пріоритет, не можуть застосовуватися як механізм для обходу фундаментальних процесуальних інститутів (таких як позовна давність чи заборона подвійного стягнення), закріплених у національному праві.

Враховуючи наведене можна виснувати таке. Досвід імплементації Конвенції в Україні, починаючи з етапу її ратифікації та набрання чинності у 2013 році, демонструє високий рівень адаптивності національної правової системи. Продумана конфігурація заяв та застережень дозволила українській державі не лише гармонізувати базові положення (обмеживши застосування національним стандартом повноліття у 18 років), але й суттєво розширити горизонти правового захисту. Можливість застосування процедур визнання та виконання щодо рішень про утримання студентів до 23 років, повнолітніх непрацездатних дітей, літніх батьків та інших родичів є яскравим підтвердженням орієнтації вітчизняного сімейного права на посилений захист вразливих категорій населення.

Водночас, критичний аналіз актуальної судової практики, свідчить про наявність чітко окреслених меж застосування міжнародних інстру-

ментів. Конвенція 2007 року не функціонує у правовому вакуумі і не має на меті скасування імперативних норм національного права.

Список використаних джерел:

1. Федіяк Г. С. Розвиток конвенцій з питань сімейних правовідносин. Держава і право. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 72. С. 485–494.
2. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Міжнародний документ від 23.11.2007. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU07220> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.04.2026).
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2026)
5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
6. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24–754/0/4–13. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13> (дата звернення: 10.04.2026).
7. Підстави для відмови у виконанні іноземного рішення про аліменти: чинне рішення суду України або пропущений строк : постанова Верховного Суду від 28 січня 2026 року у справі №456/1567/24. Вища школа адвокатури НААУ. 2026. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pidstavi-dlia-vidmovi-u-vikonanni-inozemnogo-risennia-pro-alimenti-cinne-risennia-sudu-ukrayini-abo-propushhenii-strok> (дата звернення: 10.04.2026).

Neringa Klumbytė

Lithuanian Institute of History

FAMILY AND EVERYDAY LIFE UNDER RUSSIA'S OCCUPATION: TESTIMONIES ON VIOLENCE, INSECURITY, AND SURVIVAL

Russia's occupation is the destruction of social and individual life itself that in many cases cannot be restored. It is the destruction of families as well. People, whose testimonies constitute the major data of this presentation, argued that life under Russian occupation was comparable to life in prison

or concentration camp. They lived in fear and faced multilayered insecurities. They had little agency over their lives. The impact of occupation is greater than the geographical area controlled by Russia. It affects people in exile in Ukraine and behind its borders.

My presentation is based on the research «Oral histories of occupation in Ukraine» carried out since 2024.¹ People whom I interviewed lived under occupation from 16 days (in the Kyiv oblast) to 3,5 years (in the Kherson oblast). A few experienced double occupation – in 2014 and 2022. At the time of the interview people lived at home in de-occupied areas, were internally displaced, or resided abroad.

This article relies on 96 unstructured interviews, also several focus group interviews with people from Mariupol, Melitopol, and Kupyansk, and multiple informal conversations carried out with people who lived under the Russian occupation primarily in 2022. The interviewees lived under occupation in the Kyiv, Chernihiv, Kharkiv, and Kherson, Donetsk, Luhansk, Mykolaiv, and Zaporizhzhia Oblasts. The biggest number of interviewees were from the Kyiv, Kharkiv, and Kherson oblasts. About 2/3 of the interviewed were women. Interviewees were of different social statuses and ages. The interviewees were identified by only one criterion, whether they lived under Russian occupation. The research was focused on everyday life under occupation. During interviews people spoke a lot about their families and challenges they faced. I draw on this data in this presentation.

In/decision to stay in occupied territories

Many of the people who lived in occupied territories, stayed there because they did not expect that it was the full-scale invasion and occupation will last. Some thought the conflict will be resolved in a few days. In Mariupol, which was already occupied and liberated in 2014, people expected everything will settle soon like in 2014. Some made wrong decisions to leave the cities of Kyiv and Chernihiv and seek safety in summer houses, villages, and small towns. While Kyiv and Chernihiv were not occupied, people became trapped if they settled in areas in the Kyiv or Chernihiv oblasts which were occupied.

Some could not leave because they had no cars, no money for hiring somebody to take them out, had nowhere to go, had parents who needed care or were afraid to leave, to become homeless or live in poverty. They were afraid to find themselves without a small measure of security that their home in occupation still provided. Others also stayed to protect their homes since

¹ Miami University IRB # 02339r.

soon became obvious that Russian Army soldiers would loot, settle in and destroy homes. Many were also afraid to go through the multiple checkpoints and travel through Russia.

Sick parents and homes are among the reasons some return to the occupied territories as well. All returnees juggle multilayered insecurities as they try to survive and care for themselves and others. Moreover, some did not leave the occupied territories since they were afraid to be looked down as collaborators with the occupying forces since the Russian propaganda advances discourse that they are now enemies of Ukraine.

Material insecurity

In occupied territories economic destruction caused household instability (loss of jobs and income, housing insecurity, inability to access savings). After the collapse of the Kakhovka Dam, several thousand people were displaced and more than 14,000 homes were flooded, with thousands becoming uninhabitable (some of these homes were in Ukraine controlled territory).¹ People also lost their homes to shelling. Those who evacuated, often left with one or two pieces of luggage. If they are older and do not have any savings or family support, it is very difficult to resettle in the Ukraine controlled territory and they also face uncertainty about the future. Some claimed, «we have become *бомжі* (poor, homeless).»

Occupation have exacerbated various other insecurities people faced in their lives. Poverty became more acute. Those who were better financially could hire a car to leave the occupied territory. They had means and often connections to settle in Ukrainian controlled territory. However, leaving the occupied territory was extremely dangerous. People had to pass through multiple checkpoints and go through filtration. Having a photo on the phone or a tattoo with Ukrainian symbols could lead to detention, exile, and even torture and imprisonment. Some people were able to leave through Russia into European countries or Ukraine.

In occupied territories homes, land, and business belonging to those who fled or refuse to get Russian citizenship are seized. The nationalization of property in the occupied Donetsk and Luhansk oblasts started after they were annexed into the Russian Federation in 2022.

¹ Reuters, «Trapped villagers saved from roofs in flooded south Ukraine as more await help.» June 8, 2023.

Physical insecurity

In occupation people's lives were defined by various physical insecurities. A student from Bucha remembered how she was afraid to be «seen as a woman.» Others were afraid to be identified as pro-Ukrainians, associated with the Ukrainian military or the state, as disloyal people. Many stayed at home because they were afraid to encounter the Russian Army soldiers or new authorities. However, Russian Army soldiers could enter one's home during «zachistka» or any other inspection. Some covered windows with cardboard or blankets, not to draw soldiers' attention. Other would write «Children» or «People» on fences of private homes hoping to stay safe. In one case a woman wrote on the wall of her house «God, save us!»

Even if people did not experience direct violence themselves, they knew about shootings, detentions, and disappearances. Some related stories about people who were returning home after the curfew and were shot. Interviewees testified about being held in basements and cellars (*нідвали*) and pits (*ями*). They also testified about sexual violence. Constant potentiality of violence raised fears and vigilance.

In occupied territories the general tendency was to stay together if possible. Moreover, it was common to pool resources and strengthen security by living with extended families. In the beginning of the occupation after the 2022 invasion, there were no electricity, water, or gas. Food and medicine were short in some areas.

There were many «indirect victims» of occupation. These people died because of lack of medication and/or constant stress. One elderly man's wife died of «natural» causes in a village near Borodianka. She was very sick and he could not provide care for her. He buried her in their garden. Such «natural deaths» are abundant in occupied territory. In one village in the Chernihiv oblast three people died during a month detainment in a factory basement. In Yahidne, as we know from various reports, 10 people died in the school basement where they were detained in terrible conditions for 27 days.

Many doctors have left from the cities and villages. Some hospitals prioritized for wounded military personnel, leaving civilians with limited care. People also reported that there was no medicine, which they acquired through volunteer networks. The Russian insulin was not effective, according to many reports. Many people had very limited knowledge and information on how to stay safe and care for themselves or others during occupation.

Social and family relations

Social relations often provide major network of support. For many people in the occupied zone, the social world shrank. Because there was no internet in the beginning months of the occupation, reaching one's family outside the occupied zone became hardly possible. Some said it was months until we could reach our family, and we did not know whether they are dead or alive. After Russia introduced their own sim cards calling to relatives or friends in Ukraine was dangerous because of Russia's surveillance. People also reported about losing connections to their relatives and friends in Russia who supported Putin and the war and questioned everything Ukrainians were telling them about military attacks and occupation. Some became afraid to communicate with their neighbors or coworkers out of fear to be denounced. Some were deeply surprised how their coworkers agreed to collaborate with Russian authorities.

Under occupation people made choices that they would had never made otherwise. Families separated because one decided to leave, others to stay. If one family member was in the ZSU or VTO, they had to leave the occupied area because of danger to their lives. A family might have faced negative actions against them, too. Families were separated if one family member stayed to take care for elderly parents, while others left. In one case, a woman from Kherson stayed to take care of hers and her husband's parents while her sister left abroad with her children. She has not seen her children for four years. Her son was fourteen when he left. Her husband is in the ZSU. In some cases, one family member stayed to take care of the house, land, and animals while others left. The war exacerbated differences in ethical values and political leanings, some families separated because of different perspectives towards the war. Separations were also caused by death, disappearance, exile, and captivity. These cases were deeply traumatizing to entire families and children.

Children under occupation

Occupation destroyed social safety nets for vulnerable children. According to one account, when the war started children from an orphanage in Kharkiv were told to return to a parent if she or he still had parental rights. A fourteen-year-old girl who returned to her mom in an occupied Kharkiv oblast village became responsible for other siblings and her mother to provide food and care. She reported to almost being raped by the Russian Army soldiers and testified about multiple crimes. Currently, now at 18, she lives with adopted parents.

People testified about children being taken away from families by Russian authorities. In one case from the Kharkiv region, a twelve-year-old girl was

held in a camp in Crimea without a right to leave from September, 2022 to December, 2022. She testified about humiliation, physical abuse by the camp teachers, and sexual abuse of children by Russian soldiers. In another case, a boy was returned to the family after a year (this is in the Kherson area that is still occupied) after his father who worked in a prison agreed upon pressure from Russian authorities to transfer to a prison in Crimea. After he was transferred to Crimea, the family has not seen him.

Some teenagers and young adults had to leave parents in occupied territories and come to territories under Ukraine's control by themselves. Three boys, 18, 18, and 17 years old, were told by their families to leave because they could be mobilized to the Russian Army. They were beaten at the Russian checkpoint, but they let them go. Two girls left Donetsk at 19 and 21. One travelled alone to Ukraine controlled territory. Young adults who left occupied Donetsk and Luhansk face difficulties with documents. One girl whom I met in Kharkiv had a DNR birth certificate, her high school diploma was not recognized by Ukraine. She escaped Donetsk in 2023 and faced various challenges integrating into the Ukrainian society.

As of early 2026, occupation administrations have set deadlines for guardians to re-register under Russian law. According to the Institute for the Study of War, there are predictions on the Ukrainian side that this law will lead to the forced removal of Ukrainian children to Russian orphanages and boarding schools, or their adoption into Russian families.¹ As of April 19, 2026, 20570 children have been deported and/or forcibly displaced to Russia or Russian-occupied territories.²

Many children are traumatized by what they had experienced during the occupation. Even if families would not split up, parents would talk about their depression, withdrawal from relationships, isolation and lack of communication. In one case, a 17-year-old boy from the Kyiv oblast was deeply affected by the destruction of their new home. They built this house many years and moved in before the full-scale invasion. After their village was liberated, they returned and settled in an apartment. Some people from Bucha could not go back even if their homes stayed intact because of traumatizing memories.

Survival strategies

In the environment of terror, people strategized how to survive, to protect their families and themselves. Under occupation people had to developed

¹ Institute for the Study of War. «Russian Occupation Update,» February 12, 2026.

² Children of War, 24 February 2022–19 April 2026. <https://childrenofwar.gov.ua/en/>

different behavior than in a free society. Some of these behavioral strategies entailed censoring oneself in public as well as with neighbors and acquaintances. Some had to quit their jobs since they could not comply with the new requirements, such as to teach Russian instead of Ukrainian history. Others might have stayed at their work and/or agreed to collaborate with the occupation authorities for security or other reasons. Among people I interviewed nobody had any higher-ranking positions in the occupational administration.

People also controlled their communication (deleted phone messages and computer files, limited topics to talk about, avoided talking about politics and war); limited their social circles or places they visit; avoided public places or mass events; avoided soldiers of the occupational army as well as occupational police; avoided contact with occupational governing bodies; stayed at home; saved food and water. Survival and security also depended on new networks of volunteers and middlemen who provided food, medicine, and internet connection as well as care among family members and others. Many interviewees switched to survival as a priority postponing careers and future plans.

Generally, submissiveness and compliance protected people. However, in an uncertain environment defined by arbitrary violence, it was not easy to figure out what defines security. Speaking Ukrainian was often frowned upon by the occupational authorities, but nobody said that in territories occupied in 2022 they were punished for it.

When asked what helped them to survive occupation, many would respond that their families, neighbors and other people. For some, it was also religion, love, or art. Many people I talked to associated Ukraine with home, life, peace, justice and freedom. Normality of life was bound to liberation. After the successful liberation of the Kyiv oblast, in southern and eastern Ukraine there were hopes that they will be liberated as well.

Conclusions

Russia abuses all thirty human rights listed in the Universal Declaration of Human Rights, including rights of the family. In occupied territories Ukrainians are stripped of existence worthy of human dignity, they feel like captives in a prison. Descendants of the Holocaust survivors would say that they can recognize other Jewish descendants on the street (Klumbytė n.d.). Those who survived occupation recognize others from the occupied territories, according to several testimonies. They also claim that those who did not live under occupation cannot understand them. One woman from the Chernihiv

oblast said that «there is nothing worse than occupation.» These statements communicate tragic experiences of those who lived under occupation. In Ukraine controlled territory people are free, even if they experience the terror of the war, in occupation they were not. Social science literature suggests that only if occupation is over and the war is over, we can talk about actual healing of everyone.

People can be subjugated in a variety of ways, not just using direct terror. Russia's military and administrative actions forced people into modes of survival, in which their primary goal was to stay alive. Under occupation ordinary life itself, secured by human rights and the rule of law in democratic societies, becomes a source of instability and uncertainty, a site of structural violence. Forced passportization is a legal form of structural violence, which ties healthcare, property rights, education, employment, social welfare and benefits to acquiring Russian citizenship. The need to travel, work, own property, or seek social security or medical care turn human rights into «privileges» tied to Russian passports.

Russia's occupation is the destruction of social and individual life itself that in many cases cannot be restored. It is the destruction of families as well. The effects of occupation on families range from bringing them closer together, to separating them, to causing death, various losses, and deep suffering. In each case multiple factors are relevant, such as financial security, status, social networks, identity, severity and length of the occupational regime. Since violence is also arbitrary and unpredictable in the case of occupation, all people face challenges to survival.

Кондратьєва Дар'я

*Адвокатка Міланського Ордену Адвокатів,
членкиня міжнародної Комісії Ради Адвокатів Мілану,
керуюча партнерка юридичної компанії Kodalex*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО КУРАТОРА НЕПОВНОЛІТНІХ В ІТАЛІЙСЬКОМУ ПРАВІ

Інститут спеціального куратора неповнолітніх є однією з найбільш показових новел сучасного італійського сімейного та цивільного процесуального права, розвиток якої безпосередньо пов'язаний із масштаб-

ним реформуванням сімейно-процесуального законодавства Італії. Хоча окремі форми спеціального представництва неповнолітніх існували в італійському правопорядку і раніше, саме останні законодавчі реформи надали цій фігурі самостійного та значущого процесуального статусу, перетворивши її на важливий механізм забезпечення ефективного захисту прав дитини у сімейних конфліктах та інших критичних ситуаціях.

Спеціальний куратор неповнолітнього виступає процесуальним представником дитини та призначається судом, а в окремих випадках може бути ініційований також сторонами процесу. Його основною функцією є забезпечення незалежного представництва інтересів неповнолітнього у тих ситуаціях, коли батьки, інші законні представники або залучені інституції через конфлікт інтересів, власну зацікавленість чи інші обставини не здатні гарантувати належний і неупереджений захист прав дитини.

Особливості функціонування зазначеного інституту значною мірою обумовлені специфікою італійської моделі сімейного судочинства. На відміну від українського підходу, в Італії не допускається окремий розгляд справ про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, встановлення порядку спілкування з нею чи вирішення питань утримання. Усі ці аспекти розглядаються в межах єдиного комплексного судового процесу, в якому поєднуються як особисті немайнові, так і значні майнові інтереси сторін. Саме така концентрація взаємопов'язаних питань об'єктивно зумовлює високий рівень конфліктності між батьками та створює ризики використання дитини як інструмента досягнення процесуальних або економічних переваг.

Італійське сімейне право ґрунтується на домінуванні принципу верховенства найкращих інтересів дитини, який визначає зміст усіх процесуальних рішень у відповідній категорії справ. Для суду саме забезпечення добробуту, стабільності та належного розвитку неповнолітнього є пріоритетним критерієм, тоді як майнові претензії подружжя чи конфлікти між батьками мають другорядне значення. Водночас практика свідчить, що сторони нерідко намагаються використовувати питання проживання дитини, режиму спілкування або визначення обсягу батьківської участі для отримання економічних вигід.

Особливо показовим у цьому контексті є правове регулювання користування сімейним житлом після розірвання шлюбу. Незалежно від того, кому належить нерухоме майно на праві власності, право користування сімейним будинком або квартирою зберігається за тим із батьків,

з ким проживає дитина та хто здійснює її основне виховання. При цьому таке право триває не лише до досягнення дитиною повноліття, а до моменту набуття нею економічної самостійності. З урахуванням тривалості навчання в Італії це нерідко означає збереження відповідного права користування до 24 років. Аналогічно значущими є й питання утримання дитини, що додатково посилює конфліктність сімейних спорів.

У таких умовах інститут спеціального куратора виконує функцію процесуального гаранта дотримання прав неповнолітнього. Його призначення є особливо важливим у випадках розгляду питань про позбавлення батьківських прав, перебування дитини у стані залишення чи неналежної опіки, а також щодо неповнолітніх біженців, які прибувають на територію Італії без супроводу батьків або законних представників. Крім того, після досягнення чотирнадцятирічного віку сама дитина може ініціювати питання про призначення їй спеціального куратора.

Діяльність куратора не обмежується формальним процесуальним представництвом. До його функцій входить безпосередня комунікація з дитиною, з'ясування її справжніх побажань, інтересів та потреб, а також визначення того, яке рішення найбільшою мірою відповідатиме її добробуту та безпеці. Для реалізації цих завдань куратор активно взаємодіє із соціальними службами, психологами та іншими фахівцями, залученими до розгляду справи. Таким чином, його діяльність має комплексний міждисциплінарний характер і поєднує правові, соціальні та психологічні елементи захисту дитини.

Важливою особливістю правового статусу спеціального куратора є наявність у нього автономних процесуальних прав. Він має право брати участь у всіх стадіях процесу, подавати заяви та клопотання, висловлювати власну правову позицію, а також ініціювати необхідні процесуальні дії для захисту інтересів неповнолітнього. У судовому процесі саме позиція куратора нерідко заслуховується однією з перших, оскільки адвокати сторін об'єктивно орієнтовані на представництво інтересів своїх клієнтів, тоді як куратор покликаний діяти виключно в інтересах дитини та забезпечувати незалежну оцінку ситуації.

Сучасний розвиток італійського права свідчить про фундаментальну трансформацію підходу до правового статусу дитини у сімейному процесі. Неповнолітній більше не розглядається як об'єкт батьківського спору, а визнається повноцінним суб'єктом права, який потребує самостійного та автономного захисту. Саме інститут спеціального куратора став одним із ключових інструментів реалізації цього підходу, забезпе-

чуючи баланс між процесуальною автономією дитини, необхідністю її особливого захисту та принципом верховенства її найкращих інтересів.

Таким чином, інститут спеціального куратора неповнолітніх у сучасному італійському праві виконує надзвичайно важливу гарантійну функцію, спрямовану на забезпечення ефективного та незалежного захисту прав дитини у складних і конфліктних сімейних правовідносинах, а також на утвердження неповнолітнього як самостійного учасника правового процесу.

Кравцова Т. М.

*Партнерка практики сімейного права
Юридичної фірми «Астерс»,
Практикуюча адвокатка*

Корнієнко М. С.

*Юристка практики сімейного права
Юридичної фірми «Астерс»,
Практикуюча адвокатка,
Аспірантка кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

БАТЬКІВСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ РОЗПОДІЛУ І ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

У чинному законодавстві України відсутнє нормативне визначення поняття «батьківська відповідальність», проте ця правова категорія має фундаментальне значення для сімейних правовідносин.

В науковій літературі батьківська відповідальність здебільшого розглядається як вид юридичної відповідальності батьків за невиконання або неналежне виконання батьківських обов'язків [6, с. 378]. При цьому, ґрунтовних досліджень, які розглядають поняття батьківської відповідальності з точки зору сукупності батьківських прав та обов'язків, а та-

кож позитивних зобов'язань батька та матері щодо дитини залишається недостатньо.

Українське суспільство переживає новий етап у розумінні та сприйнятті батьківської відповідальності, ролі кожного з батьків, прав та обов'язків батька та матері. Відбувається переосмислення гендерних стереотипів та ролі чоловіка і жінки у сім'ї. Цей процес можна розглядати як складову частину процесу інтеграції України до європейського правового, соціального та культурного простору. Зазначене підтверджує актуальність питань, які розглядаються в рамках даного дослідження.

Національним законодавством України, а саме – статтею 141 Сімейного кодексу (надалі – *СК*) України, встановлено, що мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини [2]. Згідно зі статтею 18 Конвенції про права дитини, держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини [1].

Як слушно зазначає О. Оніщук, батьківські права розглядаються в невід'ємному взаємозв'язку з батьківськими обов'язками. Ключовим у розумінні батьківських прав є той факт, що здійснення батьками батьківських прав є одночасно і їхнім обов'язком, за невиконання якого встановлюється передбачена законом відповідальність; батьківські права не припиняються з досягненням дитиною повноліття; батьківські права реалізуються виключно в інтересах дитини та належать обом батькам у рівному ступені незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні; батьки рівні у своїх правах відносно дітей незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні [7, с.29].

За чинним законодавством батьки мають право і водночас зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Відтак, батьківська відповідальність у позитивному значенні може розглядатися як сукупність широкого спектру прав та обов'язків батьків щодо їхніх дітей. При цьому, відповідно до встановленого законом принципу батьківська відповідальність матері та батька є рівною. Законодав-

ство України не містить норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетними правами щодо дітей.

Окрім положень законодавства, варто звернутися і до актів «м'якого права» (soft law), які відображають сучасні ціннісні орієнтири у цій сфері.

Відповідно до Загального коментаря № 14 від 29 травня 2013 року Комітету ООН з прав дитини, ухвалюючи рішення в інтересах дитини, суддя має враховувати право дитини мати і зберігати стосунки з обома батьками. В інтересах дитини доцільно виходити зі спільної батьківської відповідальності [4].

У Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 02 жовтня 2015 року № 2079 Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслила необхідність поваги до права батьків нести спільну відповідальність, а також зазначила, що розвиток спільної батьківської відповідальності допомагає подолати гендерні стереотипи щодо ролей, які нібито призначаються жінкам і чоловікам у сім'ї, і є очевидним відображенням змін, які відбулися за останні п'ятдесят років в організації приватної та сімейної сфер [5].

Розподіл батьківської відповідальності, як правило, стає особливо гострим і нагальним питанням у випадку розірвання шлюбу батьків. Наш практичний досвід підтверджує, що саме спори, які стосуються батьківських прав та обов'язків, є найбільш емоційно-напруженими і становлять загрозу, в першу чергу, для психологічного стану самої дитини.

У разі виникнення спору між батьками про місце проживання дитини, участь одного з батьків у її вихованні чи утриманні, батьки мають право звернутися до суду. Для спорів про місце проживання дитини та визначення способів участі одного з батьків у її вихованні передбачений і позасудовий порядок врегулювання – шляхом звернення до органу опіки та піклування.

Поряд з цим, ухвалення судом або органом опіки та піклування рішення за результатами розгляду відповідного спору далеко не завжди гарантує батькам вичерпання конфлікту щодо інших складових батьківської відповідальності. Розподіл батьківських обов'язків щодо виховання дитини, її навчання, медичного забезпечення, культурного і духовного розвитку – всі ці питання навіть після завершення тривалого і складного судового процесу нерідко залишаються неврегульованими.

Наразі здійснюється спроба вирішити цю проблему на рівні проекту Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права), що перебуває

на розгляді парламенту (надалі – *Законопроект*). Відповідно до положень Законопроекту (ст.1551), у разі виникнення між батьками спору щодо місця проживання малолітньої дитини, участі одного з батьків у вихованні дитини, спілкуванні з нею, вибору закладу освіти, охорони здоров'я, фізичної культури (спорту), які має відвідувати дитина, управління майном дитини (питання батьківської відповідальності), суд одночасно вирішує всі зазначені питання батьківської відповідальності, крім тих, щодо яких батьки досягнули домовленості.

Ми в цілому позитивно оцінюємо наведені положення Законопроекту, які покликані забезпечити комплексне вирішення спорів про розподіл батьківської відповідальності та мінімізувати ризики виникнення нових конфліктів у майбутньому.

Згаданий Законопроект, як і чинний СК України, закріплює право батьків та укладення договору для врегулювання спірних питань щодо виховання дитини. Договір є тим інструментом, який дозволяє батькам до деталей врегулювати порядок розподілу батьківської відповідальності. Варто підкреслити, що сторони мають право відобразити в договорі модель так званої «спільної опіки», яка найбільш повно відображає принцип однакової та рівної батьківської відповідальності. Зазначена модель передбачає, що дитина по чергово проживає з батьком та матір'ю за визначеним графіком. Для деяких сімей таке рішення є оптимальним, адже дозволяє кожному з батьків повноцінно реалізовувати свої батьківські права щодо дитини та бути залученим у її життя [8].

При цьому, при складанні договору та визначенні його умов потрібно пам'ятати, що головним принципом врегулювання сімейних відносин є забезпечення найкращих інтересів дитини. Відтак, розподіл батьківської відповідальності, незалежно від того, здійснюється він за рішенням суду або в договірному порядку, повинен відбуватися з неухильним дотриманням вказаного принципу.

Висновки. Ми розглядаємо батьківську відповідальність як категорію сімейного права, зміст якої складають права та обов'язки батьків щодо дітей. Розподіл батьківської відповідальності між батьком та матір'ю відбувається за засадах рівності, з урахуванням основоположного принципу сімейного права – дотримання найкращих інтересів дитини. Вирішення спору про розподіл батьківської відповідальності можливий у судовому або в договірному порядку. Окремі спори щодо розподілу батьківської відповідальності в межах своїх повноважень вирішують органи опіки та піклування. На наш погляд, найефективнішим способом

вирішенням спорів даної категорії є укладення договору між батьками. Договір дозволяє врегулювати сімейні відносини з урахуванням інтересів кожної сторони і передбачити такий варіант розподілу батьківських прав та обов'язків, який враховує сімейну ситуацію та індивідуальні потреби дитини, що в свою чергу знижує ризики виникнення нових спорів між батьками.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини: міжнародний договір від 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.04.2026).

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

3. Проект Закону України «Про Цивільний кодекс України (Кодекс приватного права України)» № 14394 від 22 січня 2026 року.

URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 20.04.2026).

4. Комітет ООН з прав дитини. Загальний коментар № 14 (2013) «Право дитини на забезпечення її найкращих інтересів (стаття 3, пункт 1)» від 29 травня 2013 року.

URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

5. Парламентська асамблея Ради Європи. Резолюція № 2079 (2015) «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» (Equality and shared parental responsibility: the role of fathers) від 2 жовтня 2015 року.

URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=22022&lang=en> (дата звернення: 20.04.2026).

6. Боднар Т. В. Проблемні аспекти юридичної відповідальності батьків за ухилення від виконання батьківських обов'язків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Т. 1. № 93. С. 374–379.

URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/354720/340837> (дата звернення: 20.04.2026).

7. Оніщук О. Поняття та особливості батьківських прав. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 26–30.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2019_10_6 (дата звернення: 20.04.2026).

8. Кравцова Т., Корнієнко М. Спир про визначення місця проживання дитини: шляхи вирішення.

Красицька Л. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України*

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Правове регулювання шлюбних відносин завжди викликає інтерес в процесі оновлення сімейного законодавства, оскільки шлюбні відносини є відносинами, що складають основну сферу сімейно-правового регулювання. Соціальні виклики та зміни суспільних відносин впливають й на регулювання шлюбних відносин. У процесі оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства, що передбачає врегулювання сімейних відносин як приватних відносин нормами оновленого ЦК України, вбачається за доцільне зберегти національні традиції правового регулювання сімейних відносин, зокрема, шлюбних відносин, що є перевагою у визначенні напрямів правового регулювання.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України від 28 червня 1996 року виключно законами України визначаються засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки [1].

Значені вище конституційні положення свідчать, що правове регулювання засад шлюбу та сім'ї має відбуватися на законодавчому рівні. Після введення 24 лютого 2022 року воєнного стану в Україні виник соціальний запит на більш оперативне вирішення питань щодо державної реєстрації шлюбу з військовослужбовцями, поліцейськими тощо. Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 7 березня 2022 року №213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану», яка втратила чинність 30.10.2024 [2].

Вбачається, що врегулювання відносин щодо державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану на рівні підзаконного акту є можливим,

якщо це прямо передбачено законом, інакше виникають ризики недодержання порядку державної реєстрації шлюбу.

У сфері державної реєстрації шлюбу та розірвання шлюбу постійно проводяться пілотні проекти та експерименти, що також сприймається досить критично, оскільки не вносяться відповідні зміни до Сімейного кодексу України, завданням якого є визначення засад шлюбу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 502-р. було запроваджено реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу у скорочені строки [3], який отримав назву «Шлюб за добу».

Пунктом 14 Порядку реалізації експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 року № 345, передбачається, що «державна реєстрація шлюбу в електронній формі та індивідуальний обряд такої реєстрації проводяться засобами Порталу Дія шляхом участі у відеоконференції заявників та працівника відділу державної реєстрації актів цивільного стану в режимі реального часу та перегляду відеоконференції іншими особами, яким заявниками надано інформацію про спосіб підключення до відеоконференції. Відеоконференція проводиться з використанням засобів Порталу Дія за умови проходження заявниками електронної ідентифікації та автентифікації з використанням віддалених кваліфікованих електронних підписів «Дія. Підпис» («Дія ID»). До початку проведення відеоконференції засобами Порталу Дія перевіряється відповідність реквізитів паспорта громадянина України або паспорта громадянина України для виїзду за кордон, який оформлений засобами Єдиного державного демографічного реєстру, реквізітам паспорта, зазначеним у заяві. Якщо за результатами проведеної перевірки виявлено невідповідність реквізитів відповідних документів, проведення державної реєстрації шлюбу скасовується працівником відділу державної реєстрації актів цивільного стану» [4].

Як відомо, не всіма країнами визнаються дійсними шлюби, укладені в електронній формі, оскільки присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу тлумачать як їх безпосередню фізичну присутність, а не присутність онлайн.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2025 р. № 1282 «Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації розірвання шлюбу в електронній формі» запроваджується також експериментальний проект щодо проведення державної реєстрації

розірвання шлюбу в електронній формі, яким передбачається, що учасниками експериментального проекту є чоловік та жінка, які виявили намір розірвати шлюб відповідно до Порядку, затвердженого цією постановою, є подружжям, яке не має спільних дітей, громадянами України, мають реєстраційний номер облікової картки платника податків та паспорт громадянина України або паспорт громадянина України для виїзду за кордон, оформлені засобами Єдиного державного демографічного реєстру [5].

Вбачається, що цифровізація послуг з державної реєстрації актів цивільного стану має знайти своє закріплення на рівні законодавчого акту. Всі експериментальні та пілотні проекти, які запроваджуються підзаконними нормативно-правовими актами, мають втратити статус пілотних і повинні набути правового регулювання на рівні закону.

У Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 9103 від 13 березня 2023 року «Про інститут реєстрованих партнерств», який визначає правові та організаційні засади реєстрованих партнерств, правовий статус, особисті немайнові та майнові права і обов'язки реєстрованих партнерів, порядок і наслідки державної реєстрації та порядок припинення реєстрованого партнерства [6].

Варто зазначити, що в судовій практиці вже існують справи про встановлення факту проживання однією сім'єю осіб однієї статі (наприклад, рішення Індустріального районного суду м. Харкова від 20 березня 2026 року в судовій справі № 644/31/26; рішення Деснянського районного суду м. Києва від 10 червня 2025 року № 754/12856/24).

У контексті вирішення аналогічних справ важливим є застосування рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) від 01 червня 2023 року, зважаючи на те, що рішення Європейського суду з прав людини застосовуються судом як джерела права. Європейський суд з прав людини у цьому рішенні зазначив, що заявники – двоє чоловіків, які проживають у *de facto* постійному партнерстві з 2010 року, у жовтні 2014 року звернулися із заявами про державну реєстрацію шлюбу до семи різних відділів державної реєстрації актів цивільного стану у м. Києві і Київській області. Заяви заявників були залишені без задоволення, оскільки відповідно до національного законодавства шлюб визначено як сімейний союз жінки та чоловіка. У вересні 2021 року заявники склали заповіти, заповідаючи одне одному все своє майно. Один із заявників після початку війни в Україні 24 лютого 2022 року долучився до Національної гвардії України.

У випадку його смерті інформацію про це отримала б матір, оскільки він не був одружений. Через рік заявник звільнився з Національної гвардії України за станом здоров'я. Заявники стверджували, що як одностатевій парі їм відмовили в усіх основних правах, які застосовуються до різностатевих пар, таких як право на спільну власність подружжя, право на спадкування за законом, право на побачення з партнером у випадку госпіталізації, право не свідчити один проти одного, право на усиновлення, право на соціальну допомогу та пільги для малозабезпечених сімей тощо. До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявники скаржилися за статтею 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, а також за статтею 1 Протоколу № 12 до Конвенції, що відсутність у них можливості згідно з українським законодавством укласти шлюб або будь-який інший тип цивільного союзу, яким би визнавалися їхні стосунки, становив дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації. Європейський суд вирішив, що цю скаргу необхідно розглядати тільки за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Розглянувши скаргу заявників Європейський суд зазначив, що оскільки заявники живуть разом у стабільних і відданих стосунках з 2010 року, то потребують правового визнання та захисту їхніх стосунків як будь-яка різностатєва пара. Європейський суд вказав, що заявники не мають доступу до шлюбу в Україні та їм недоступна будь-яка альтернативна форма правового визнання. Європейський суд встановив, що заявники мають можливість регулювати свої майнові відносини лише як приватні особи, однак подібні приватні договори не можна вважати такими, якими визнаються та отримують необхідний захист пари, оскільки вони мають обмежений обсяг і не забезпечують взаємні права та обов'язки, які вони мають один щодо одного, у тому числі моральну та матеріальну підтримку. Європейський суд також взяв до уваги відсутність у заявників можливості посилалися на свої стосунки під час взаємодії із судовими чи адміністративними органами влади. Європейський суд дійшов висновку, що у зв'язку з відсутністю правового визнання та захисту заявників, як одностатєвої пари, до них ставилися і досі ставляться інакше, ніж до різностатєвих пар та зазначив, що сексуальна орієнтація заявників є єдиною підставою для згаданої різниці у ставленні. З огляду на зазначене Європейський суд дійшов висновку, що різниця у ставленні в цій справі, яка полягала в необґрунтованій відмові заявникам як одностатє-

вій парі в будь-якій формі правового визнання та захисту у порівнянні з різностатевими парами, становить дискримінацію щодо заявників за ознакою їхньої сексуальної орієнтації. Отже, було порушено статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції [7].

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що в процесі оновлення цивільного законодавства України доцільно на законодавчому рівні закріпити положення про цифровізацію послуг з державної реєстрації актів цивільного стану, законопроект «Про інститут реєстрованих партнерств» потребує ретельного доопрацювання з урахуванням системного підходу до регулювання сімейних відносин і положень рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) від 01 червня 2023 року.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
2. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
3. Про запровадження реалізації пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 502-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
4. Порядок реалізації експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 року № 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-2024-%D0%BF#top> (дата звернення: 18.04.2026).
5. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації розірвання шлюбу в електронній формі : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2025 р. № 1282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
6. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 18.04.2026).
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) від 01 червня 2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text (дата звернення: 18.04.2026).

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ РЕМАРКИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

*Якщо законодавець захищає права дитини у мирну годину,
то тим більше він має на меті захистити їх під час війни,
коли вразливість дитини зростає [1].*

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії. Здоровий глузд (засада розумності) характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

Воєнний стан безумовно позначився на застосуванні численних приватно-правових конструкцій, не є винятком в цьому плані і аліменти. Для ілюстрації такої проблематики варто виокремити два питання, що охоплюватимуть як матеріальний, так і процесуальний аспект:

(1) як тлумачити конструкцію «середня заробітна плата працівника для даної місцевості» (частина друга статті 195 СК України) за період з лютого 2022 року по липень 2025 року;

(2) чи суперечить пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України статтям 51, 55 Конституції України.

По-перше, проблематика, що постала стосовно розуміння конструкції «середня заробітна плата працівника для даної місцевості» зумовлена не внесенням змін до частини другої статті 195 СК та застосуванням Закону України від 03 березня 2022 року № 2115-ІХ «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [див.: 2]. Тому починаючи з лютого 2022 року, у зв'язку із незабезпеченням повноти подання звітності

респондентами, органи державної статистики не здійснювали оприлюднення статистичної інформації щодо середньої заробітної плати працівника по регіонам.

Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї (частина восьма статті 7 СК України). Визначення заборгованості за аліментами на підставі середньої заробітної плати працівника для даної місцевості по суті базується на презумпції, що працездатна особа здатна отримувати такий дохід. Ця здатність оцінюється ринком праці в реальному часі. Внаслідок воєнних дій, внутрішньої міграції та поширення дистанційної зайнятості локальні ринки праці зазнали значних деформацій, а їхні кордони стали умовними. Показник середньої заробітної плати по Україні в сучасних умовах є більш репрезентативним та об'єктивним індикатором потенційного доходу боржника, ніж «заморожені» показники станом на січень 2022 року.

Очевидно, що буквальноне тлумачення частини другої статті 195 СК України вступає в конфлікт із метою цієї норми. Правило про визначення заборгованості за аліментами на підставі середньої заробітної плати працівника для даної місцевості було запроваджено законодавцем з метою забезпечення справедливості – щоб платник аліментів із регіону з нижчим рівнем життя не сплачував аліменти, обчислені за середньою заробітною платою регіону з вищим рівнем життя. Тобто «для даної місцевості» – це інструмент (засіб), а не самоціль. В умовах, коли інструмент (середня заробітна плата працівника по регіонах) не спрацьовує, застосування «застарілих» даних станом на січень 2022 року перетворює норму на фікцію. Тому застосування показника середньої заробітної плати по Україні в сучасних умовах є єдиним способом належного застосування правил частини другої статті 195 СК України.

Підхід, за якого визначення заборгованості за аліментами відбувається на підставі середньої заробітної плати працівника для даної місцевості станом на січень 2022 року, створює для недобросовісних платників економічно вигідну модель поведінки: ухилитися від працевлаштування та сплачувати аліменти на підставі «застарілих» даних станом на січень 2022 року. Суд не може толерувати ситуацію, коли прогалина у статистичній звітності використовується на шкоду вразливій стороні (дитині). Принцип добросовісності вимагає, щоб ризики невизначеності (відсутність даних про середню заробітну плату працівника по регіонах) покладалися на зобов'язану сторону (боржника), а не на дитину.

Для застосування положень частини другої статті 195 СК України потрібно здійснювати її «адаптацію» до сучасних умов: відсутність даних про середню заробітну плату працівника по регіонах зумовлює необхідність застосування даних про середню заробітну плату по Україні. Саме таке розуміння повністю відповідає правилу тлумачення *favor minoris* (на користь неповнолітнього), здоровому глузду та здійснюється з максимально можливим урахуванням інтересів дитини.

Процесуальний закон містить правило, що суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі, якщо перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України).

Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (стаття 51 Конституції України). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина перша та друга статті 55 Конституції України). Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (статті 64 Конституції України).

Дитина до досягнення нею повноліття має право на утримання з боку своїх батьків. Конституційне право дитини на утримання охоплює собою як стягнення аліментів, так і збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення. Це право дитини не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

Конституційне право дитини на утримання має триваючий і невідкладний характер, його здійснення не може бути ефективно відновлене *ex post*. По своїй суті конституційне право дитини на утримання відноситься до тих прав, для яких затримка в їх судовому захисті дорівнює «втраті» права. Тому право на утримання потребує негайного судового захисту. Превалювання процесуальної форми над матеріальним правом призводить до ілюзорності правового захисту.

Право на судовий захист є гарантією реалізації прав і свобод. У статті 55 Конституції України міститься загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

Обов'язкове зупинення провадження в справі, яка стосується конституційного права дитини на утримання, на підставі пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України характеризується такими рисами: імперативністю (по суті суд позбавлений розсуду); невизначеність тривалості; відсутність тесту необхідності та доцільності. Як наслідок це дозволяє кваліфікувати його як форму обмеження права на доступ до правосуддя та конституційного права дитини на утримання.

Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та отримати остаточне вирішення спору. Зупинення провадження у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, на підставі пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України по суті має невизначені часові рамки. Таке зупинення призводить до обмеження доступу до правосуддя дитини, яка не може як отримати остаточне судове рішення у спорі, так і захистити право дитини на належне утримання.

Вочевидь, що зупинення провадження у справі на підставі пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України у справі, яка стосується захисту конституційного права дитини на утримання, суперечить задекларованій державою zasadі охорони дитинства, є порушенням права на судовий захист та права дитини на утримання, які згідно частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежені навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Це пов'язано з тим, що право на судовий захист є фундаментом сучасного конституційного ладу. Потреба в констатації неконституційності пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України зумовлена тим, що парламент має запровадити на рівні процесуального закону «гнучкий» механізм, який враховує права та інтереси дитини. Наприклад, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі: перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення анти-терористичної операції, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини [див.: 3].

Список використаних джерел:

1. Окрема думка судді КЦС ВС Крат В. І. від 02.02.2026 у справі № 296/6029/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134322967>
2. Постанова ОП КЦС ВС від 02.02.2026 у справі № 296/6029/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133947080>
3. Окрема думка суддів КЦС ВС Крат В. І., Пархоменко П. І. від 14.01.2026 у справі № 513/475/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135350960>

Логвінова М. В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри правоохоронної діяльності
навчально-наукового юридичного інституту*

Карпатського національного університету ім. В. Стефаника

ПРАВО ДИТИНИ НА СІМ'Ю В УМОВАХ РОЗДІЛЬНОГО ПРОЖИВАННЯ БАТЬКІВ ТА ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасний стан правовідносин у сфері охорони дитинства в Україні характеризується безпрецедентними викликами, спричиненими збройною агресією росії. За даними ЮНІСЕФ, із 7,5 млн українських дітей 4,8 млн змінили місце проживання, з яких 2,3 млн виїхали за кордон.[1] Ця масова міграція та безперервні мобілізаційні процеси призвели до виникнення явища **вимушеного роздільного проживання** батьків/одного з батьків і дітей, що в свою чергу ставить під загрозу реалізацію права дитини на сім'ю. Актуальними стали питання безперешкодного спілкування з обома батьками, коли один із них (переважно батько) через обмеження воєнного стану не може виїхати за кордон для побачень, а дитина перебуває в евакуації.

Ситуація ускладнюється термінологічною роздробленістю національного законодавства. Насамперед слід зауважити, що законодавство не закріплює як таке право дитини на сім'ю. Норми СК і ЦК містять загальне право кожної особи на сім'ю. Водночас поряд із класичним «правом на сім'ю» законодавець стосовно дитини оперує категоріями «право

на зростання в сімейному оточенні», «право на проживання в сім'ї» (ч.2 ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства»). При цьому міжнародні стандарти оперують ширшим поняттям «сімейне життя». Така розбіжність порушує **принцип правової визначеності**, який вимагає, щоб закони були зрозумілими, чіткими та передбачуваними для громадян. Для наочної демонстрації термінологічного розриву доцільно звернутися до порівняльного аналізу (Табл. 1):

Табл. 1.

**Порівняльний аналіз категоріального апарату
щодо права дитини на сім'ю**

Категорія	Нормативне джерело	Змістове навантаження
Сім'я / Право на сім'ю	Преамбула Конвенції ООН про права дитини, ст. 4 СК України, ст. 291 ЦК України, ст. 11 Закону «Про охорону дитинства»	Визначається як фундаментальне особисте немайнове право. Розглядається як основний осередок суспільства та природне середовище для розвитку. Включає право на проживання з батьками, піклування, виховання та захист.
Сімейне життя	Ст. 8 ЄКПЛ	Універсальний міжнародний стандарт, який часто ототожнюється з «правом на сім'ю» у національній практиці. Охоплює біологічні та de facto сімейні зв'язки (усиновлення, прийомні сім'ї). Не вимагає обов'язкового спільного проживання.
Сімейні зв'язки	Ст. 8 Конвенції ООН про права дитини	Стосується обов'язку держави поважати та зберігати ідентичність дитини та її контакти з батьками. В умовах роздільного проживання передбачає обов'язок держави сприяти контактам для майбутнього воз'єднання сім'ї. В умовах воєнного стану акцент зміщується на підтримку емоційного контакту та родинних відносин через дистанційні засоби або зустрічі, навіть якщо дитина за кордоном.

Категорія	Нормативне джерело	Змістове навантаження
Сімейне оточення	Преамбула та ст.20 Конвенції ООН про права дитини, Стратегія КМУ 2024–2028 рр.	Визначається як середовище, в якому дитина отримує догляд та виховання. Включає не лише батьків, а й родичів (бабусів, дідусів тощо) або осіб, до яких дитина влаштована на виховання (приймні батьки, ДБСТ). Акцент робиться на «праві на зростання» у такому оточенні.

З урахуванням вищезазначеного та з огляду на курс України на європейську інтеграцію, необхідність дотримання принципу правової визначеності, виникає потреба у виведенні єдиної дефініції, яка б охоплювала інтереси всіх категорій дітей, забезпечувала їхній захист та відповідала міжнародним стандартам.

Для уніфікації наукового та правового дискурсу пропонується впровадження єдиної інтегративної категорії – **«право дитини на сімейне життя»**. Це обґрунтовується такими аргументами:

(1) категорія «сімейне життя» як універсальний стандарт. Використання терміну «сімейне життя», яким оперує Європейський суд з прав людини (ст. 8 ЄКПЛ), дозволяє вийти за межі вузького розуміння «права на сім'ю» як формального статусу. В українській практиці цей міжнародний стандарт часто ототожнюється з правом на сім'ю, проте він є ширшим, оскільки охоплює як право на проживання з батьками, так і право на їхнє піклування. Конвенція про права дитини також гарантує право на захист від втручання в особисте і сімейне життя (ст. 16), що підтверджує пріоритетність цієї категорії;

(2) подолання дискримінації та реалізація принципу рівності. Структура Закону України «Про охорону дитинства», в якому правовий статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, прописаний в розділі «Діти, які потребують особливого захисту держави», а не «Дитина і сім'я», створює ризик термінологічної дискримінації. Впровадження єдиної категорії «право на сімейне життя» дозволяє: (а) *забезпечити рівність.* Згідно з ст. 52 Конституції України, усі діти рівні у своїх правах незалежно від походження; (б) *визнати сімейні форми виховання як «сімейне життя».* ЄСПЛ визнає існування *de facto* сімейного життя між прийомними батьками та дитиною. Навіть законне усиновлення становить «сімейне життя» за відсутності біологічного зв'язку

[2, с.100]; (в) *усунути поділ*: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають беззаперечне право на сімейне життя, яке реалізується через сімейне оточення (прийомні сім'ї, ДБСТ, патронат), що є середовищем для розвитку особистості;

(3) «сімейне оточення» як змістове наповнення сімейного життя.

Термін «сімейне оточення», який використовується й в Конвенції про права дитини, і в Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки, є не синонімом, а середовищем реалізації права на сімейне життя. Дитині необхідно зростати в сімейному оточенні для гармонійного розвитку. Це оточення може складатися з батьків, родичів або осіб, до яких дитина влаштована на виховання. Таким чином, «сімейне життя» слід розглядати як правову категорію, а «сімейне оточення» як фактичне середовище його реалізації;

(4) адаптивність до умов війни та роздільного проживання дітей і батьків.

Згідно з міжнародними стандартами та новітньою практикою Верховного Суду, спільне проживання не є обов'язковою умовою для існування сімейного життя. В умовах війни держава зобов'язана сприяти контактам дитини з батьками через засоби відеозв'язку або особисті зустрічі на території України, якщо це не шкодить інтересам дитини.[3] Фактично, роздільне проживання розглядається не як припинення права на сім'ю, а як особливий режим його реалізації. Такий підхід зумовлює трансформацію розуміння терміну «право дитини на сім'ю» в категорію «право на сімейне життя», де спільне проживання не є обов'язковою умовою для збереження сімейних зв'язків. При цьому варто зауважити, що проживання дитини за кордоном розглядається судами як «безпечне середовище» для дитини. Водночас зберігаються рівні права та обов'язки кожного з батьків щодо дитини і за жодних умов не може нівелюватися право іншого з батьків на контакт з нею. [4] До того ж, в умовах воєнного стану викликом є штучне створення ситуацій роздільного проживання сім'ї для уникнення мобілізації. Судова практика вимагає реального підтвердження самостійного виховання дитини, щоб запобігти маніпуляціям статусом «одинокого батька» та захистити конституційний обов'язок захисту Вітчизни. [5] Підсумовуючи, слід констатувати, що категорія «роздільне проживання» трансформувалася з факту розпаду сім'ї у виклик для збереження сімейних зв'язків. Саме тому концепція «сімейного життя» є найбільш функціональною в умовах воєнного стану та мобілізації, оскільки: (а) спільне проживання не є обов'язковою умовою для існування сімейного життя; (б) зобов'язує державу підтримувати

зв'язки дитини з батьками, навіть якщо вони розділені кордонами або викликами воєнного стану; (в) право дитини на сімейне життя включає вимір захисту та піклування навіть тоді, коли вона перебуває під державною опікою.

Узагальнюючи викладені аргументи щодо необхідності подолання термінологічної роздробленості в питанні права дитина на сім'ю та адаптації законодавства до сучасних викликів, стає очевидним, що найбільш ефективним рішенням є впровадження єдиної категорії – **«право дитини на сімейне життя»**.

Такий концептуальний перехід дозволяє об'єднати в межах одного поняття три ключові складові: (1) **біологічну сім'ю**, забезпечуючи право на збереження зв'язків за умови роздільного проживання дитини та батьків/ одного з батьків. Концепція «права дитини на сімейне життя» знімає штучні бар'єри між фізичною присутністю та емоційною близькістю, підкреслюючи, що підтримка сімейних зв'язків через цифрові комунікації є повноцінною частиною сімейного оточення дитини; (2) **альтернативне сімейне оточення** для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, де прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронат розглядаються як повноцінна форма реалізації права на сімейне життя; 3) **відмова від штучного поділу на «дитину в сім'ї» та «дитину поза сім'єю»**.

Застосування уніфікованої категорії «право дитини на сімейне життя» підкреслює, що кожна дитина, незалежно від її походження чи правового статусу, є рівноправним суб'єктом права на сімейне життя, яке держава зобов'язана забезпечувати або через підтримку «кровної» сім'ї, або через створення якісного сімейного оточення. Такий підхід є оптимальним для сучасної правової доктрини України, оскільки він охоплює як право на збереження ідентичності та первинних зв'язків, так і право на набуття нових сімейних відносин. У підсумку це гарантує безперервність виховання та захисту дитини, перетворюючи «сімейне життя» з формального статусу на динамічну систему зв'язків, що захищається державою незалежно від кордонів чи обставин.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024–2026 роки з її реалізації: розпорядження КМУ

від 26.11.2024 р. № 1201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

2. Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Оновлено 31 серпня 2024 року. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_ukr

3. Постанова КЦС ВС від 04.12.2024 р. № 296/1743/23 (61-9849св24). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_04_12_2024_roku_u_spravi_296_1743_23/

4. Ступак О. Сімейні спори в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_present/Prezent_Simejni_spori_voen_stan.pdf

5. Справа № 201/5972/22, провадження № 14-132цс23 від 11.09.2024 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/121753944>

Менджул М. В.

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ ВИРІШЕННІ СПОРІВ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ЩОДО ПОДІЛУ СПІЛЬНОГО МАЙНА

Зростанням кількості сімейних спорів, пов'язаних із поділом спільного майна подружжя, особливо спостерігається в умовах соціально-економічної нестабільності на тлі повномасштабної триваючої війни. За таких обставин питання захисту найкращих інтересів дитини є особливо важливим, з огляду, що діти є найбільш вразливими учасниками сімейних та інших правовідносин. Необхідний також глибинний аналіз правових механізмів, які забезпечують належний баланс між майновими правами батьків та пріоритетом найкращих інтересів дитини, визначення того, яким чином поділ майна може впливати на умови життя, розвиток і добробут дитини.

Принцип найкращих інтересів дитини слід розглядати із врахуванням положень Конвенції ООН про права дитини, зокрема через тлумачення, надане Комітетом ООН з прав дитини у Загальному коментарі № 14 [1].

Принцип найкращих інтересів дитини вимагає, щоб у всіх діях, що стосуються дітей, їхні інтереси враховувалися як першочергові. Вод-

ночас цей принцип не обмежується лише суб'єктивними правами, а має ширше значення. Комітет ООН з прав дитини визначає його як один із чотирьох основоположних принципів поряд із заборобою дискримінації, правом на життя та розвиток і правом бути почутим. У Загальному коментарі № 14 принцип найкращих інтересів дитини розкривається як багатогранне явище, що поєднує в собі три аспекти: матеріальне право («покладає на держави обов'язок забезпечувати врахування інтересів дитини в кожному конкретному рішенні»), принцип тлумачення («спрямовує застосування норм права у спосіб, що найбільше відповідає інтересам дитини») та процесуальне правило («вимагає обов'язкового аналізу впливу будь-якого рішення на дитину та належного обґрунтування такого аналізу»). Водночас зміст принципу не є фіксованим: він має динамічний і складний характер. Це означає, що визначення найкращих інтересів дитини здійснюється індивідуально у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин, потреб та особливостей дитини. Такий підхід дозволяє адаптувати принцип до різних ситуацій, але водночас ускладнює його практичне застосування через відсутність універсального визначення [2].

Окремо слід відзначити, що інтереси дитини повинні бути «першочерговими», що підкреслює їх особливу вагу у порівнянні з іншими факторами, хоча й не означає їх абсолютної переваги у всіх випадках. У практиці можливі конфлікти як між інтересами різних дітей, так і між інтересами дитини та інших осіб, у тому числі батьків, їх вирішення потребує індивідуального балансу з урахуванням усіх обставин справи.

З огляду на це постає питання щодо того, як мають враховуватися найкращі інтереси дитини при поділі спільного майна подружжя. При цьому, на разі чинні норми Сімейного кодексу України (статті 69–72), які регулюють різні аспекти поділу спільної сумісної власності подружжя, не місять застереження щодо врахування інтересів дитини. На перший погляд видається такий підхід вірним, але з огляду на практику ЄСПЛ та із врахуванням коментарів Комітету ООН з прав дитини, він помилковий.

Гармонізація норм сімейного права є більш результативною за умови опори на спільні, уніфіковані принципи, розробленням яких займається Комісія з європейського сімейного права (CEFL), заснована 1 вересня 2001 року. Її створення було зумовлене низкою чинників. Передусім це пов'язано з поглибленням європейської інтеграції та необхідністю

узгодження правових норм у межах Європейського Союзу, адже відсутність гармонізації у сфері сімейного права може ускладнювати свободу пересування осіб і формування спільного правового простору. Важливу роль відіграє й поступове збільшення кількості норм ЄС, які вже уніфікують підходи до регулювання транскордонних сімейних відносин і окремих інститутів сімейного права, зокрема у процесуальній сфері розгляду сімейних спорів. Крім того, спостерігається активне поширення міжнародно-правових актів, прийнятих у межах Гаазької конференції з міжнародного приватного права, які стосуються сімейних відносин і підлягають ратифікації державами-членами ЄС з подальшим включенням до національного законодавства. Не менш важливим чинником є формування спільних підходів до захисту права на сімейне життя та приватність у практиці Європейського суду з прав людини, а також зростання наукового інтересу європейських дослідників до проблем гармонізації інститутів приватного права [3].

«Принципи європейського сімейного права щодо майнових відносин подружжя» містять такі засади, щодо поділу спільного майна подружжя: «розпорядженням майном виключно за згодою іншого із подружжя (п. 4.5); передбачення зобов'язання проінформувати одним із подружжя іншого про здійсненні управлінські дії, що впливають на права подружжя, а також про своє майно і заборгованість (п. 4.8); гарантування свободи подружжя щодо визначення відносин власності, укладення договорів щодо майна (п. 4.9); договори щодо майна подружжя мають нотаріально чи іншим подібним чином посвідчуватися (п. 4.11); під час укладення шлюбного договору подружжя має інформувати один одного про свої активи і боргові зобов'язання (п. 4.12); режим участі у придбанні майна застосовується у всіх випадках, окрім тих, коли подружжя домовилися про інше (п. 4.16); концепція участі в придбанні майна передбачає режим роздільної власності, який поширюється на набуте майно та зарезервоване (п. 4.17); передбачено презумпцію спільної власності (п. 4.20); відокремленість боргів кожного із подружжя (п. 4.21); стягнення особистих боргів має відбуватися із особистої власності (п. 4.22); спільна власність включає будь-яке рухоме та нерухоме майно, яке було придбане під час шлюбу, яке не є особистою власністю спільна власність включає доходи та прибутки подружжя, незалежно від того як вони отримані, активи, набуті подружжям спільно або окремо за рахунок

доходів подружжя (п. 4.34); особисте майно включає: активи, придбані до шлюбу, подарунки, спадщина, отримані одним із подружжя, активи, придбані шляхом заміни, інвестування або реінвестування, активи особистого характеру, а також речі для професії подружжя (п. 4.36); визначення переліку спільних боргових зобов'язань (понесених обома із подружжям, одним із подружжя, але для потреб сім'ї, борги по утриманню дітей, борги за користування чи управління майном; борги через професійну діяльність подружжя, борги через майно, що спільно набуто подружжям у порядку спадкування чи дарування, борги, які не були віднесені до особистих, п. 4.40); віднесення переліку боргів до особистих (борги, що виникли до шлюбу, до виникнення режиму спільного придбання, борги, пов'язані з подарунками, спадщиною, набутою одним із подружжя, борги, пов'язані з особистим майном, а також ті, що є особистими за своєю природою, борги, які виникли без необхідної згоди другого з подружжя, п. 4.41); порядок стягнення спільних (п. 4.42) та особистих боргів (п. 4.43); порядок управління спільною власністю із передбаченням компетенції для певного органу надати дозвіл діяти самостійно, якщо інший з подружжя згоди не дає (п. 4.44); встановлення переліку правочинів, на які виключно спільно дається згода подружжям (придбання, відчуження та обтяження нерухомого майна, укладення значних кредитних угод, гарантій і поручительства, надання значних подарунків (п. 4.45); у випадку розлучення спільне майно подружжя визначається на дату розірвання шлюбу, а оцінка майна має здійснюватися на дату розподілу (п. 4.52); гарантування взаємної компенсації за внесене особисте майно до спільного майна подружжя, інвестування, придбання, покращення активів, що має здійснюватися у грошовій формі, якщо подружжя не домовляться про інше (п. 4.53); гарантування свободи договору при розподілі спільного майна (п. 4.55); при розподілі спільного майна компетентний орган може в інтересах сім'ї та за умови виплати компенсації, передати одному з подружжя сімейний дім та домашнє майно, майно для професійних занять (п. 4.56); спільне майно має розподілятися між подружжям порівну, у виняткових випадках компетентний орган може скорегувати розподіл, розірвати або змінити будь-який договір подружжя щодо майна (п. 4.57); після розподілу майна борги можуть бути стягнуті із частки у спільному майні подружжя та з особистого майна, якщо хтось із подружжя спла-

чує спільний борг, має право регресу щодо половини платежу (п. 4.58) та інші [4]. Таким чином, Принципи Комісії із європейського сімейного права переважно зосереджені на визначенні того майна, яке є спільним, а яке особистою власністю, а також поділом спільного майна, а питання найкращих інтересів дитини не достатньо враховано.

В Україні існуючу ситуацію виправляє пропонування до розгляду проект Кодексу права приватного, який у статті 1605 містить частину 2 такого змісту: «2. При здійсненні поділу спільного майна подружжя суд бере до уваги найкращі інтереси дитини, інтереси кожного з подружжя, фактичний порядок користування спільним майном та інші обставини, що мають істотне значення». Вказана норма на нашу думку доволі слушна та відповідає міжнародним і європейським стандартам до розуміння принципу найкращих інтересів дитини [5].

Водночас для більш вірного гарантування дотримання принципу найкращих інтересів дитини слід частину 2 ст. 1604 проекту Кодексу права приватного викласти у такій редакції: «2. При вирішенні справи про поділ спільного майна подружжя суд може відступити від засад рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилився від участі в утриманні дитини (дітей), витрачав спільне майно не в інтересах сім'ї, *а також якщо це відповідає принципу найкращих інтересів дитини*».

Список використаних джерел:

1. Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3), 29 травня 2013 року. URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>
2. The Best Interests of the Child Principle in the European Court of Human Rights Case-Law about Adoption and Surrogacy. 2022. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/rechtsgeleerdheid/instituut-voor-privaatrecht/jeuqdrech/rachele-zamperini-website.pdf>
3. Boele-Woelki, K., 2005. The principles of European family law: its aims and prospects. *Utrecht Law Review*, 1(2), pp.160–168. DOI: <http://doi.org/10.18352/ulr.13>
4. Principles of european family law regarding property relations between spouses. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf>.
5. Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного). URL: <https://itd.rada.gov.ua/e311d0ef-8648-401a-b96f-ff27eb9f350b>

Морозова С. Є.
кандидат юридичних наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету

ПІОНЕРСЬКИЙ ХАРАКТЕР НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ І. В. ЖИЛІНКОВОЇ

Ірина Володимирівна Жилінкова – доктор юридичних, наук, професор, одна з найвідоміших дослідниць проблем приватного права в Україні і за кордоном. Чуйна, розумна людина, науково щедра і доброзичлива.

Її відліт на хмаринки був надто передчасним. Болюча і непоправна втрата для родини, друзів, колег.

Дуже багато добрих слів щодо особистості вченої написано її учнями та колегами у книзі спогадів, присвяченій 60-річчю від дня народження професора І. В. Жилінкової [1].

Я ж хочу зупинитись на окремих наукових публікаціях І. В. Жилінкової, які є відомими, однак, можливо, комусь відкриються по-новому.

І. В. Жилінкова є автором піонерських за своїм характером досліджень з проблем приватного права, причому у будь-які часи нашої Держави.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, захищену І. В. Жилінковою в Харкові у 1986 році, можна вважати унікальною на теренах колишнього срср – «Правові гарантії зміцнення сім'ї» [2]. Теоретичні проблеми правових гарантій як специфічних юридичних засобів забезпечувального характеру залишались малодослідженою темою загалом, а в сімейно-правовій літературі фактично не розроблялися. Якщо з тексту роботи прибрати слово «радянський», дисертація стає актуальною і в наш час.

До прикладу, І. В. Жилінкова запропонувала розуміти під правовими гарантіями зміцнення сім'ї систему правових норм та інститутів сімейного законодавства (*радянського*), об'єднаних єдиною соціально-корисною метою зміцнення сім'ї, що характеризуються своєрідністю прийомів та способів регулювання і забезпечують такий правовий вплив на сімейні відносини, за якого юридичними засобами уможливується досягнення згаданої мети.

Зміцнення сім'ї сприймається автором як безпосередній об'єкт правових гарантій. Процес зміцнення сім'ї стає реальним завдяки гарантіям

двох видів – до першого належать ті правові гарантії, які забезпечують правомірну поведінку учасників сімейних відносин. Другий вид правових гарантій включає ті правові норми, які забезпечують захист сім'ї у разі порушення/загрози порушення/ міцності сімейного колективу. У роботі показано систему правових гарантій щодо окремих видів сімейних правовідносин, а саме щодо: рівності прав подружжя, зокрема щодо володіння, користування та розпорядження майном; перестороги у разі укладення шлюбу близькими родичами; наслідків окремого проживання подружжя; наділення батьків правом та покладання на них обов'язків виховувати та навчати дітей; майнових прав дітей в сім'ї; спорів між батьками немайнового характеру, зокрема щодо визначення місця проживання дитини.

Власне дисертація І. В. Жилінкової могла би стати основою для формування концепції сімейної політики як одного з напрямів соціальної політики в державі. Однак ми пам'ятаємо, що Концепцію державної сімейної політики було схвалено постановою Верховної Ради України лише у 1999 році. Концепція непогана, однак результати дисертаційних досліджень в ній не використані.

Серед актуальних і дотепер положень І. В. Жилінкової, запропонованих у кандидатській дисертації, варто назвати критику більш низького, порівняно з іншими союзними республіками (крім Узбекиської РСР), віку укладення шлюбу для жінок – 17 років. Автор справедливо зазначала, що встановлення такого віку не обумовлено наявністю національних особливостей Української РСР. Тому сімейне законодавство (ч. 1 ст. 16 КпШС УРСР) повинно встановлювати найбільш оптимальний єдиний вік вступу в шлюб, який збігається з цивільним повноліттям – 18 років [2, с.13–14].

Це положення особливо актуальне зважаючи на процеси рекодифікації, що відбуваються в наш час. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 1478 проекту ЦК України судом може бути надано право на шлюб у разі вагітності жінки або народження нею дитини [3]. Таке зниження шлюбного віку, а по суті – сексуальної згоди не відповідає національним традиціям українців, створює колізію між цивільним та кримінальним законодавством.

Маючи ніби благородну мету – захист інтересів матері та дитини, легалізацію сімейних відносин у кризових ситуаціях, запровадження такої норми може призвести до вимушеного створення німічних, ситуативних сімей, зокрема з метою уникнення кримінальної відповідаль-

ності чоловіками. Запровадження згаданої норми суперечить нормам КК України, ст. 22 якого передбачає відповідальність осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, за зґвалтування (стаття 152) та сексуальне насильство (стаття 153) [4].

Зниження шлюбного віку певною мірою суперечить нормам Конвенції ООН про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбу (1962 р.) в частині укладення шлюбу без повної та вільної згоди сторін, встановлення державами мінімального шлюбного віку для запобігання дитячим шлюбом, які часто є примусовими [5].

Залишення в проєкті ЦК України норми, передбаченої ч. 2 ст. 1478, зумовить те, що подружні відносини автоматично підпадатимуть під кримінальну відповідальність, створить юридичну невизначеність – суд може визнати шлюб дійсним у цивільному порядку, але водночас кваліфікувати статеві відносини як злочин.

Крім цього, запровадження такої норми потенційно сприятиме безвідповідальності батьків малолітніх дітей.

І, нарешті, така норма суперечить іншим нормам проєкту ЦК України, в якому неодноразово зазначається «дитина, яка досягла чотирнадцяти років».

Зважаючи на те, що у «Прикінцевих та перехідних положеннях» Закону України «Про освіту» передбачено запровадження з 1 вересня 2027 року освітніх програм в межах дванадцятирічної повної загальної середньої освіти [6], ми можемо отримати матерів у сьомих класах шкіл.

Законодавець почув критику громадськості, норма має бути відкликана з проєкту.

З огляду на сучасні процеси рекодифікації актуальною є стаття І. В. Жилінкової «Сімейне право: галузевий суверенітет чи десоверенізація?» (2001) [7]. У невеликій за обсягом статті автор коротко і водночас продуктивно охарактеризувала всі існуючі концепції щодо природи сімейно-правових норм і місця сімейного права в системі права. Від суперечок вчених щодо віднесення права сімейного до приватного (цивільного) чи до канонічного, до призначення в радянські часи сімейного права самостійною галуззю права,

І. В. Жилінкова критично ставилась до роздільної кодифікації цивільних і сімейно-правових норм; сподівалась, «що глибоке розуміння сутності сімейно-правових норм і тенденцій розвитку права в цілому приведе до правильного розв’язання цієї колізії, сімейне право повернеться

до своїх витоків і справді стане невід'ємною частиною приватного, цивільного права, а затяжний період суверенізації сімейного права залишиться в історії» [7, с. 156].

Спроби визначитися із галузевою приналежністю сімейного права здійснювались у 90-х роках минулого століття. Оцінюючи першу кодифікацію приватного права, що завершилась ухваленням у 2002 році Сімейного кодексу України, у 2003 році – Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, які набрали чинності 1 січня 2004 року, необхідно наголосити про їхню складність. Причинами останньої став значний обсяг і новизна залученого нормативного матеріалу, яким, по-суті, було закріплено нову систему базисних правових відносин у суспільстві.

Доцільно зауважити, що колектив розробників проєкту ЦК України відзначався професіоналізмом і високою правовою культурою. Робота над текстом майбутнього ЦК України здійснювалася найвидатнішими вченими-цивілістами з великим практичним досвідом у законотворчій і правозастосовній сферах: Сергієм Головатим, Анатолієм Довгертом, Опанасом Підпригорою, Олександром Пушкіним, Діною Бобровою, Наталією Кузнецовою, Володимиром Луцем, Зориславою Ромовською, Віктором Мусіякою, Михайлом Сібільовим, Ярославною Шевченко.

Тієї пори, на жаль, прагнення розробників забезпечити в країні єдине приватно-правове регулювання суспільних відносин не вдалося повністю втілити в життя, зокрема і через те, що книги «Сімейне право» і «Міжнародне приватне право» так і не стали частинами ЦК України, що до цього часу не сприяє забезпеченню уніфікованості застосування судами приватного законодавства.

У проєкті ЦК України від 25 серпня 1996 р. розробники підкреслили цивілістичну суть сімейних відносин [8].

І. В. Жилінкова засмучувалася, що З. Ромовська пізніше докорінно змінила свою думку стосовно єдності приватного права: «З її ініціативи до Верховної Ради було внесено проєкт окремого Сімейного кодексу. Внаслідок цього у законодавчому полі України склалася парадоксальна ситуація. Верховною Радою розглядаються два самостійних проєкти кодифікованих нормативних актів, що регулюють сімейні відносини: а) Цивільний кодекс України (від 25 серпня 1996 р., прийнятий у другому читанні), що містить книгу 6 – «Сімейне право» та б) окремий Сімейний кодекс України (прийнятий у першому читанні 18 травня 2000 р.)» [7, с. 155–156]. Розробники та інші обурювалися дивною схожістю норм книги 6 проєкту ЦК України і проєкту СК України, зареєстрованого

3. Ромовською [9]. На жаль, пояснювальної записки до цього проєкту на сайті Верховної Ради України не було.

Сьогодні ми маємо надію, що ця прикра помилка, здійснена під час першої української кодифікації приватно-правових норм, буде виправлена під час рекодифікації. У цьому аспекті проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) містить Книгу шосту «Право сімейне».

Унікальним виданням, за визначенням В. І. Труби, можна вважати науково-практичний коментар СК України за редакцією І. В. Жилінкової. Цей коментар дійсно є глибоким теоретичним дослідженням, із сучасним аналізом історичних аспектів виникнення і розвитку окремих інститутів сімейного права, з практичними рекомендаціями, а також із окресленням перспектив удосконалення сімейно-правових норм [10, с. 6].

Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України, підготовлений за редакцією І. В. Жилінкової і виданий у 2008 році [11] є одним із перших системних видань після ухвалення СК України, яке охоплює всі інститути сімейного права.

Цілком погоджуючись з оцінкою В. І. Труби, вважаю необхідним додати, що згаданий коментар став не лише вагомим внеском у розвиток сімейного права України і використовується у всіх наукових дослідженнях з сімейного права, а й настільною книгою для суддів та адвокатів – видання і досі використовується спеціалістами, хоча й минуло 18 років після його появи. Звичайно, відтоді, як було видано Коментар, СК України зазнав численних змін (наприклад, щодо усиновлення, аліментів, прав дітей, реєстрації актів цивільного стану), окремі його положення не відображають сучасних тенденцій, особливо після реформування судової системи та появи нових рішень Верховного Суду, сповідування Україною європейських стандартів та практики ЄСПЛ, які нині мають вирішальне значення для тлумачення сімейного права.

Поза тим, аналізований коментар залишається унікальним науковим продуктом. Його редактор і колектив авторів належать до провідних науковців у сфері цивільного та сімейного права. Автори – Ірина Володимирівна та її учні – В. Ю. Москалюк, В. К. Антошкіна, Н. А. Д'ячкова, Я. В. Новохатська. Предметом їхніх дисертацій були окремі види сімейний правовідносин. Сповідуючи високе служіння правознавства людям, Ірина Володимирівна, маючи безліч яскравих ідей, щедро дарувала їх своїм учням, навчаючи проникненню в глибини знань, запалювала інтерес до правової природи сімейного права. І, безумовно, залучаючи до вирішення практичних завдань на практиці.

Коментар є корисним як джерело для історико-доктринального аналізу. Його опрацювання надає можливість простежити, як формувалася українська сімейно-правова доктрина, також видання доцільно використовувати як порівняльний матеріал для дослідження еволюції законодавства та практики.

На завершення зазначу, що Ірина Володимирівна була офіційним опонентом під час захисту мною дисертації «Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у 2011 році. Її раціональні настанови я пам'ятатиму завжди.

Список використаних джерел:

1. Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової) / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Харків: Право, 2019. 288 с.

2. Жилинкова И. В. Правовые гарантии укрепления семьи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харьков, 1986. 24 с.

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394–1 від 06.02.2026. 832 с. *Сайт ВРУ. Законопроекти*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589>

4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (станом на 15.04.2026). *Сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages. 07/11/1962. General Assembly resolution 1763 A (XVII). *OHCHR*. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-consent-marriage-minimum-age-marriage-and>

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

7. Жилінкова І. Сімейне право: галузевий суверенітет чи десуверенізація? *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2001. № 3. С. 146–156.

8. Передмова до проекту цивільного кодексу / Головатий С., Довгерт А., Підопригора О., Пушкін О., Боброва Д., Кузнецова Н., Луць В., Ромовська З., Мусяка В., Сібільов М., Шевченко Я. *Українське право*. 1999. № 1. С. 8–28.

9. Сімейний кодекс України: Проект на заміну раніше поданого, вноситься народним депутатом України З. Ромовською (28.07.99). Номер, дата реєстрації: 4001 від 21.12.2001. *Сайт ВРУ*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6647

10. Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 360 с.

11. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.

*Музика Л. А.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»*

ЖИТЛОВІ ПРАВА ДИТИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПІВ ПРАВ ДИТИНИ

Права дитини, дотримання її найкращих інтересів – це сучасний постулат, який закріплюється на законодавчому рівні всіх демократичних країн світу, базується на міжнародному праві і фундаментальних міжнародних документах та реалізується відповідною практикою ЄСПЛ та національних судів. Основні права дитини закріплені в таких міжнародно-правових документах, як Декларація правий дитини 1959 р. [1] та Конвенції про права дитини 1989 р. [2]. Майже всі суверенні держави світу ратифікували Конвенцію, за винятком Сполучених Штатів Америки, які лише підписали її. Таким чином, Конвенція є найбільш широко визнаним документом у сфері прав людини у світі.

На реалізацію положень зазначених документів Україна ухвалила низку нормативно-правових актів, в тому числі деякі положення Сімейного кодексу України, Закон України «Про охорону дитинства» та інші.

Відповідно до Конвенції про права дитини виділяють чотири загальні принципи.

□ Недискримінація (стаття 2): усі діти мають однакові права без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, статі, мови, релігії, інвалідності чи соціального статусу.

□ Найкращі інтереси дитини (стаття 3): усі дії, що стосуються дітей чи то з боку шкіл, судів чи урядів – повинні ставити на перше місце індивідуальні або колективні найкращі інтереси дитини.

□ Право на життя, виживання та розвиток (стаття 6): діти мають право не лише на життя, а й на процвітання, причому держави повинні забезпечувати максимальний розвиток дитини, включаючи фізичний, розумовий та соціальний розвиток.

□ Участь/Право бути почутим (стаття 12): діти мають право висловлювати свою думку з усіх питань, що їх стосуються, причому їхня думка має враховуватися з урахуванням їхнього віку та ступеня зрілості.

На жаль, у житловій сфері України навіть ці базові принципи не дотримуються. Так, Закон України «Про основні засади житлової політики» від 13.01.2026 р., що набрав чинності 15.02.2026 р. [3] і наразі є базовим нормативно-правовим актом у цій сфері та скасовує дію Житлового кодексу України, згадує лише максимально незахищені категорії дітей – дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Однак і діти в повній сім'ї чи з одним із батьків також мають відповідні житлові права. Їх житлові права також мають бути належно враховані у цьому базовому законі. Таким чином ми спостерігаємо ситуацію із дискримінацією дітей за ознакою сімейного статусу – порушення ст. 2 Конвенції про права дитини. Принципи щодо найкращих інтересів дитини та права на життя, виживання та розвиток (ст.ст. 3 та 6 відповідно) також не дотримуються, оскільки мова йде про базовий рівень життя дитини і відповідні позитивні зобов'язання держави та батьків. У статті 16 цієї ж Конвенції передбачається, що у всіх питаннях, стосовно шлюбу та сімейних відносин, інтереси дітей повинні домінувати. Принцип також відображений і в інших статтях Конвенції. На регіональному рівні цей принцип був закріплений у статті 4(1) Африканської хартії прав та благополуччя дитини 1990 року [4], де проголошено, що «у всіх діях по відношенню до дітей, здійснених державною владою чи приватними особами, першочергова увага надається найкращому забезпеченню інтересів дитини». Хартія Європейського союзу про основні права 2000 року [5] відобразила цей принцип у статті 24(2), запозичивши його із Конвенції про права дитини.

Так, право дитини на місце проживання безпосередньо корелюється із її правами на конкретне житло (право власності чи особистий сервітут, чи житловий сервітут, що впливає із сервітутних відносин батьків дитини між собою чи з іншими родичами-членами сім'ї або колишніми членами сім'ї).

Як слушно зазначається фахівцями, визначення місця проживання дитини має свою специфіку, оскільки діти, як правило, в силу своєї психічної та фізичної незрілості, фактичної нездатності проживати самотійно, мають проживати разом зі своїми батьками або особами, які їх замінюють [6]. Саме тому місцем проживання дитини у житловому і сімейному праві є місце проживання бодай одного з її батьків. За умови наявності хоча би одного з батьків, що не позбавлений батьківських прав, дитина не може мати зареєстроване місце проживання з іншими родичами (наприклад, з бабусею і дідусем). Навіть за умови її фактичного по-

стійшого там проживання. Однак неоднозначне чинне врегулювання визначення цього питання є наслідком суперечливу судову практику. І не врегулювання його належним чином в Законі України «Про основні засади житлової політики» буде лише поглиблювати окреслену проблему.

Принцип особливого захисту та охорони дітей. Вперше необхідність у спеціальній охороні дітей була відзначена в Декларації прав дитини 1924 року. Після Другої світової війни цей принцип був зафіксований у Загальна декларації прав людини [7], яка проголосила, що матері і немовлята мають право на особливу допомогу. Свій подальший розвиток цей принцип отримав у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [8], де вказується на особливі засоби охорони та допомоги, які повинні прийматися по відношенню до всіх дітей та підлітків (ст. 10). Тут підкреслено право дитини на такі засоби захисту, які необхідні у її стані як малолітньої з боку сім'ї, суспільства та держави (ст. 24). Декларація передбачає, що «дитині законом та іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист». Вищевказані спеціальні принципи є основою для конкретних правових норм щодо захисту прав і свобод дітей [9].

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що досліджені принципи прав дитини мають повністю втілюватися в усі сфери (зокрема, у житлову), що пов'язані із залученістю дитини, і носити не декларативний, а прикладний характер.

Список використаних джерел:

1. Декларація прав дитини 1959 р., прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Конвенції про права дитини 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Про основні засади житлової політики: Закон України від 13.01.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82#w1_2
4. Африканської хартії прав та благополуччя дитини 1990 року. Міжнародні та регіональні закони й інструменти, що стосуються гендерної рівності, сектору безпеки та правосуддя. Додаток. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_GS-Annex-EN-V5_UKR_WEB_version.pdf
5. Хартія Європейського союзу про основні права 2000 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
6. Розгон О. Право дитини на місце проживання та механізм його здійснення. *Юридичний радник*. № 5 (65), жовтень 2012. URL: <http://yuradnik.com.ua/statii/>

d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d0-b4-d0-b8-d1-82-d0-b8-d0-bd-d0-b8-d0-bd-d0-b0-d0-bc-d1-96-d1-81-d1-86-d0-b5-d0-bf-d1-80-d0-be-d0-b6-d0-b8-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-82-d0-b0-d0-bc-d0-b5/

7. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

9. Стичинська А. Б. Принципи прав і свобод дитини у формуванні державної і міжнародної політики. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.13>

Надьон В. В.

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС (ПЕРЕВАЖНО НІМЕЧЧИНИ)

Шлюб є підставою виникнення шлюбних правовідносин (майнових та немайнових), специфічність яких обумовлена тим, що їх суб'єктний склад визначений законом (саме подружжя – фізичні особи), а також тим, що шлюбні відносини виникають на підставі певного юридичного факту – вступ у шлюб. У цивілістичній науці правовий режим майна подружжя в загальному значенні розглядається як складний комплекс дій (система юридичних правил, що визначають стан певного явища об'єктивної дійсності, статичну та динаміку їх правового регулювання. Право визначає основні параметри поведінки подружжя у майновій сфері: закріплює, яке майно знаходиться у власності подружжя або кожного з них, встановлює обсяг прав та обов'язків подружжя стосовно цього майна, порядок придбання та його продажу, відповідальність подружжя по спільних або особистих зобов'язаннях тощо.

Режим подружньої власності визначається у правилах власності ЄС подружжя та осіб зареєстрованих у цивільних партнерствах «як всі

режими власності, що застосовуються між подружжям та у їхніх відносинах з третіми особами у зв'язку з шлюбом або розірванням шлюбу» [1,2]. У період з грудня 2015 року по лютий 2016 року Бельгія, Болгарія, Чеська Республіка, Німеччина, Греція, Іспанія, Франція, Хорватія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Австрія, Португалія, Словенія, Фінляндія та Швеція направили до Комісії запити, у яких висловили своє бажання встановити більш тісне співробітництво між собою у сфері майнових режимів міжнародних пар, зокрема в сферах юрисдикції, застосовного права, визнання та виконання рішень з питань майнових режимів подружжя та майнових режимів зареєстрованих партнерств, і просили Комісію подати Раді пропозицію з цього питання. Кіпр висловив своє бажання брати участь у цій розширеній співпраці у листі Комісії у березні 2016 року, а пізніше підтвердив це бажання під час роботи Ради. 9 червня 2016 року Рада ухвалила Рішення (ЄС) 2016/954, яке дозволяє цю розширену співпрацю.

Щодо практичної актуальності, то за даними Федеральної нотаріальної палати, наразі в ЄС проживає близько 16 мільйонів міжнародних пар. Громадяни залишають свою країну з особистих чи професійних причин. Міжнародні відносини існують, коли подружжя має різні національності, проживає в різних країнах, має майно за кордоном. У таких міжнародних шлюбах та/або партнерствах завжди виникає питання про те, під законодавство якої країни підпадає їхній конкретний випадок. Саме тому європейський законодавець встановив фінансове становище подружжя чи зареєстрованих партнерів максимально захищеним, зрозумілим та передбачуваним.

Основною ідеєю, втіленою у сімейне законодавство при регулюванні майнових відносин подружжя, є підтримка і всебічний захист єдності та спільності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування та розпорядження цим майном. Зокрема, у сімейному праві України простежується презумпція спільності майна подружжя, у зв'язку з чим доведенню підлягає лише факт приналежності майна до роздільного майна подружжя, тобто в даному випадку дружина або чоловік повинні довести, що спірне майно придбане ними до шлюбу або у період шлюбу в дарунок, у спадщину тощо. У Голландії, так само як і в Україні спільна сумісна власність визнається з моменту укладення шлюбу. Спільна сумісна власність поширюється на готівкові кошти, та на майбутні придбані речі та борги. У Німеччині дозволено застосовувати режим спільності майна, але виключно з укладанням шлюб-

ного договору (§ 1416 Цивільного Уложення Німеччини). Частина 1 ст. 159 ЦК Італії так само закріплює режим спільної власності сім'ї, який ґрунтується на спільній власності осіб, які перебувають у шлюбі. У Франції майнові відносини подружжя, якщо вони не уклали шлюбний договір, регулюються правовим режимом, який є режимом спільного володіння майном, набутим у шлюбі (ст. 1526 ЦК Франції).

Таким чином, переважна більшість країн підтримують режим спільної власності подружжя, деякі країни дозволяють подружжю застосувати цей режим, шляхом укладення шлюбного договору.

Однак, не зважаючи на дозвіл застосування режиму спільності, в Німеччині, Франції, Греції та Кіпрі переважно підтримується *правовий режим спільності отриманого доходу подружжя*, відомий як режим участі в набутті. Цей режим рекомендований Комісією з європейського сімейного права в Принципах європейського сімейного права щодо майнових відносин подружжя, у якості базового для гармонізації. Додатково, 04.02.2010 року Німеччина і Франція підписали міжнародний договір про спільність отриманого доходу як альтернативний правовий режим майна подружжя, який набув чинності в 2013 році, ознаменувавши перший спільний правовий режим майна подружжя в Європі.

Сутність правового режиму спільності отриманого доходу полягає в збереженні роздільності майна протягом шлюбу та виникненні права на позов про компенсацію у грошовому виразі після припинення режиму.

Німецьке Цивільне Уложення (далі – НЦУ) передбачає так званий «gesetzlicher Gütestand der Zugewinnngemeinschaft» – режим майнових відносин подружжя, при якому подружжя як до шлюбу, так і у шлюбі зберігає кожен своє майно. Кожен із подружжя може сам керувати своїм майном та, як правило, вільно їм розпоряджатися, тобто продавати, дарувати тощо, без згоди другого з подружжя за рідкісними винятками. Так, згода другого з подружжя необхідна у разі відчуження всього сукупного майна одного з подружжя або якщо йдеться про предмети спільного домашнього вжитку. Оскільки набуте у шлюбі майно залишається роздільним, то кожен із подружжя, як правило, несе відповідальність тільки за свої борги та виставляє як гарантію лише своє майно; подружжя несуть відповідальність лише за ті борги та зобов'язання, які були створені спільно. Наприклад, спільно взятий кредит у банку.

Наприклад, квартира, куплена та оформлена на чоловіка під час шлюбу, залишається його особистою власністю; дружина у правовому сенсі до цієї квартири жодного відношення не має, а отже, у разі розлучення

претендувати на неї не може. Однак, дружина за певних обставин може отримати від чоловіка грошову компенсацію, так звану *Zugewinnausgleich*. Це така форма поділу майна подружжя при розлученні, за якої враховується збільшення вартості дошлюбного та шлюбного майна кожного з подружжя (*Zugewinn*). *Zugewinn* розраховується так: спочатку з'ясовується, яку вартість майно кожний з подружжя мав на момент укладання шлюбу (*Anfangsvermögen*), і яку вартість вони мають на момент подання до суду заяви про розірвання шлюбу (*Endvermögen*). Різниця між *Anfangsvermögen* і *Endvermögen* кожного з подружжя є його *Zugewinn*. Після обчислення *Zugewinn* суд переходить до його вирівнювання (*Ausgleich*). Дружині з меншим *Zugewinn*, як вирівнювання за законом належить половина від різниці між вартістю її майна та *Zugewinn* її чоловіка. Відбувається це так: з більшого *Zugewinn* одного з подружжя віднімається менший за сумою *Zugewinn* другого з подружжя, отримана різниця ділиться навпіл і половина віддається тому з подружжя, чий *Zugewinn* виявився меншим. *Ausgleich* відбувається виключно у грошовій формі.

На відміну від України, у Німеччині нажите під час шлюбу майно ніколи не ділиться в натурі за принципом: будинок – одному з подружжя, квартира та машина – другому з подружжя, а відбувається у формі грошової компенсації.

Так, наприклад, молоді люди п'ять років тому одружилися. На момент реєстрації шлюбу дружина мала грошовий внесок у розмірі 10 000 €, у чоловіка не було нічого. Після п'яти років спільного життя подружжя подало заяву про розлучення. За час шлюбу чоловік придбав на своє ім'я квартиру вартістю 150.000 €, за яку він ще повинен повернути банку 50.000 €, та машину, актуальна вартість якої становить 15.000 €. Грошовий внесок дружини збільшився до 20.000 €.

При розлученні майнові відносини подружжя буде врегульовано наступним чином: *Zugewinn* дружини складе 10.000 € (від вартості майна на момент подання заяви про розірвання шлюбу у розмірі 20.000 € віднімається вартість початкового майна у розмірі 10.000 €). *Zugewinn* чоловіка становитиме 115.000 € (квартира вартістю 150.000 € + машина 15.000 € – 50.000 € кредит банку – 0,00 € вартість початкового майна). *Zugewinn* чоловіка за час шлюбу збільшився на 105.000 € б, ніж у дружини (115.000 € – 10.000 €). Таким чином, дружина має право вимагати від чоловіка половину його *Zugewinn*, тобто 52,500 €. Ця сума і складає так званий *Zugewinnausgleich*, який чоловік виплатить колишній дружині;

квартира та машина залишаться йому; також чоловік продовжуватиме погашати банківський кредит.

У разі розлучення за українським законодавством суд мав би чітко визначити, кому з подружжя дістанеться квартира, а кому машина, а також ким і як має далі погашатися іпотечний кредит.

Таким чином, проаналізувавши правовий режим подружжя за законодавством України та ЄС (переважно Німеччини), слід зробити висновок щодо підтримки законодавцем й спільного, й роздільного режиму майна подружжя. Однак, законодавством Німеччини переваги надаються все-таки правовому режиму роздільності майна подружжя.

Пономаренко О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О. І. Процевського
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, доцент
кафедри правового регулювання економіки
ХНЕУ ім. С. Кузнеця*

ДОМОВЛЕНІСТЬ ТА ДОГОВІР ЯК ПРИРОДНІ РЕГУЛЯТОРИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Сімейні відносини є однією з найдавніших форм об'єднання людей, яка виникла задовго до утворення держави і ґрунтується на природному прагненні людини до сім'ї та продовженні роду. Саме тому, сім'я об'єктивно здатна існувати та розвиватися без втручання держави на принципах автономії. Сім'я, по суті, є саморегульованою системою, відносини в якій будуються на домовленостях між її членами. Здатність домовитися завжди свідчить про здорову атмосферу в сім'ї, а сама сім'я зазвичай ґрунтується на тих довірчих (фідуціарних) відносинах, які існують між її членами та іншими родичами. Такі домовленості у природному стані не вимагають жодних формальностей, вони існують або в усній формі, або як усталені правила поведінки, сформовані систематичними взаємними конклюдентними діями членів сім'ї та родичів. Виконуються ці домовленості також, як правило, добровільно. Стимулом до належного виконання цих зобов'язань у ментально здоровій сім'ї є загроза втрати довіри та виникнення особистого конфлікту, які можуть зруйнувати

сім'ю і яких тому всіляко прагнуть уникнути учасники цих відносин, які цінують сім'ю. Звісно, довіра та небажання йти на конфлікт не є безумовною гарантією відсутності конфліктів. Як і в будь-яких інших відносинах за участю людей, конфлікти в сім'ї трапляються, але природне прагнення членів сім'ї зберегти сімейні відносини якраз і є гарантією того, що ці конфлікти здебільшого вирішуються всередині сім'ї, без втручання третіх осіб.

Ті же випадки, коли член сім'ї або родич змушений звертатися за допомогою у вирішенні сімейного спору до держави, свідчать найчастіше вже про розпад сім'ї, причиною якого, зазвичай, є порушення балансу інтересів окремих членів сім'ї, пов'язаного із системним порушенням тих домовленостей, на основі яких функціонувала сім'я.

В тих випадках, коли учасники сімейних відносин змушені звернутися до держави за захистом, закономірно виникає питання: які домовленості між суб'єктами сімейних відносин мають юридичне значення та гарантуються державою, а які, залишаються звичайними побутовими домовленостями, яким держава не надає гарантій захисту. Незважаючи на те, що вирішення цього питання має важливе як концептуальне, так і практичне значення, відповідь на нього й досі не знайдено.

У зв'язку з цим, актуальності набуває питання щодо співвідношення понять «договір» і «домовленість». В Загальних положеннях чинного СК закріплено правило про регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін. Такий прийом законодавчої техніки закономірно викликав у науці дискусію про можливість визнання цих понять синонімами. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури показує, що найчастіше автори проводять розмежування цих понять. Так, домінуючою стала думка, що під домовленістю в сімейному праві необхідно розуміти неформальну угоду між членами сім'ї, яка хоча і спрямована на регулювання їхніх сімейних відносин, але не спричиняє правових наслідків і не гарантується державою. І цим домовленість відрізняється від договору. З такою думкою неможна погодитися. Так, аналіз СК 2002 року демонструє, що термін домовленість використовується в ньому як синонім слова «договір». Такий висновок можна зробити як із Загальних положень СК (ч. 4 ст. 15 СК, ч. 2 ст. 18 СК), так і з окремих його спеціальних норм. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 175 СК у разі виділу частки із майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними, законом

або рішенням суду. Під домовленістю тут законодавець, вочевидь, розуміє не що інше, як договір, оскільки вона прямо спрямована на настання правових наслідків. В іншому прикладі стаття 89 СК має назву «Припинення права на утримання за домовленістю подружжя», а текст її присвячується саме договору про припинення права на утримання. Системний аналіз тексту проєкту ЦК також показує, що домовленість у ньому теж використовується як синонім договору. І це є закономірним. Традиційно договір у цивілістиці та законодавстві визначається саме через термін домовленість, що також відображено в законодавстві (і в чинному, і в перспективному). Але, визнаючи факт того, що в основі будь-якого договору лежить домовленість, видається, що ці поняття не можна визнавати синонімами. Поняття домовленість є ширшим порівняно з поняттям договір. Це означає, що будь-який договір є домовленістю, але не кожна домовленість є договором.

Визначаючи ознаки, за якими можна встановити, у яких випадках домовленість визнається договором, насамперед слід орієнтуватися на державу. У законодавстві держава прямо вказує на ті домовленості, яким вона надає правові гарантії. Йдеться про поіменовані договори, право на укладення яких передбачається в законі, де також закріплюються основні вимоги до них. Оскільки теорія сімейних договорів є відносно новою в цивілістиці, то й нормативні конструкції сімейних договорів наразі не є добре опрацьованими. У СК вказується на можливість укладення та вимоги до таких сімейних договорів, як шлюбний договір, договір про визначення місця проживання малолітньої дитини, договір про участь того з батьків, хто проживає окремо, у вихованні та утриманні дитини тощо. Основна частина поіменованих сімейних договорів потребує укладення в письмовій формі та нотаріального посвідчення, що є додатковою державною гарантією захисту таких домовленостей. Основне правило щодо таких договорів полягає в тому, що за умови дотримання імперативних вимог закону ці договори є обов'язковими для виконання, і в разі невиконання або неналежного виконання порушені права та інтереси сторони за договором підлягають захисту з боку держави.

Однак, не дивлячись на активну роботу законодавця щодо регулювання поіменованих сімейних договорів (у проєкті ЦК їх кількість збільшилась, порівняльно з чинним законодавством), все ж таки, необхідно констатувати, що більшість сімейних домовленостей продовжують існувати у виді неформальних угод, тобто вони не оформлюються як окре-

мий документ, у якому фіксуються умови такої домовленості. Чи слід усі такі неформальні домовленості виключати з правового поля і відмовляти в судовому захисті, як це пропонують сучасні автори? На наше переконання, це робити не можна.

Свобода договору передбачає можливість укладення й того договору, який прямо не передбачений законодавством, але не суперечить йому. Тому загальне правило, яке поширюється і на сімейні відносини, полягає в тому, що на основі домовленості можуть бути врегульовані й ті сімейні відносини, на можливість договірного регулювання яких законодавець прямо не вказує. Саме в цьому питанні виникають найбільші складнощі, пов'язані з необхідністю визначити, чи має досягнута домовленість між членами сім'ї ознаки договору, чи є звичайною побутовою угодою, що не має правового захисту. Наприклад, наречений і наречена домовилися про вічне кохання і шлюб «поки смерть не розлучить нас» і навіть докази такого взаємного зобов'язання можуть бути представлені (відеозапис цієї клятви), а потім один із них зраджує або ініціює розлучення? Або домовилися жінка і чоловік, що після розірвання шлюбу, він буде надавати допомогу колишній дружині, і протягом певного часу він, дійсно виконував таку домовленість, а потім перестав? Чи можна в таких випадках притягнути порушника таких домовленостей до відповідальності в суді або примусити до виконання? Чим має керуватися суд, вирішуючи питання про правовий захист у таких випадках?

Необхідно зазначити, що усна форма такої угоди сама по собі ще не є підставою для відмови в судовому захисті. Процес захисту в цьому випадку ускладнюються лише необхідністю доведення самого факту досягнутої домовленості та її умов.

В європейській та американській доктрині, де також актуальним є питання про можливість захисту неформальних сімейних домовленостей, сформульовано два основні підходи. Відповідно до першого з них, у вирішенні цього питання мають значення наміри сторін неформальних домовленостей, а саме, договором є лише така угода, під час укладення якої сторони мали намір створити правові наслідки (права та обов'язки) і вважали себе зв'язаними зобов'язаннями. Другий підхід іменується інструментальним або прагматичним, за якого акцент зміщується з намірів сторін на наслідки такої домовленості. За такого підходу суд аналізує відносини, що фактично склалися між сторонами, і під час вирішення спору керується принципом справедливості та стабільністю відносин. Саме застосування такого підходу і дозволяє, наприклад,

захищати майнові інтереси економічно залежного з подружжя в разі розірвання шлюбу. Суди виходять із того, що ті неекономічні жертви, які приніс той з подружжя, хто відмовився під час шлюбу від кар'єри, взявши на себе ведення домашнього господарства і виховання дітей, мають бути компенсовані іншим з подружжя, який здобув освіту, науковий ступінь і побудував кар'єру. І право на таку компенсацію якраз і обґрунтовується тим, що між подружжям було досягнуто неформальної домовленості, на виконання якої і розраховував той, хто приносив у жертву свою кар'єру. Розірвання шлюбу порушує баланс інтересів і позбавляє цього з подружжя того, на що він розраховував, погоджуючись на розподіл ролей у сім'ї.

Видається, що обидва ці підходи можуть застосовуватися судами для захисту інтересів тих членів сім'ї, права та інтереси яких були порушені недотриманням неформальної, але все ж наявної домовленості. При цьому необхідно дотримуватися певних правил. По-перше, незважаючи на те, що договір є регулятором як майнових, так і немайнових відносин, не всі особисті відносини підлягають правовому регулюванню. Сімейний договір може бути спрямований на визначення порядку здійснення особистих немайнових прав, при цьому не позбавляючи і не обмежуючи їх. Сфера ж почуттів знаходиться за межами правового, зокрема договірного, регулювання, тому обіцянки, дані членами сім'ї, кохати одне одного, не зраджувати одне одному, довіряти одне одному тощо, не є правовими і не мають державних гарантій. Однак певні правові наслідки в разі порушення таких обіцянок все ж такі можуть наставати. Суд може оцінити поведінку конкретного члена сім'ї на предмет її добросовісної поведінки, що, як відомо, враховується під час вирішення приватноправових спорів. По-друге, далеко не всі сімейні договори можуть бути захищені шляхом примусу до виконання. Ця особливість використовується деякими авторами як аргумент, що доводить неправовий характер неформальних сімейних угод. Проте неможливість застосування до деяких сімейних договорів цього способу не виключає можливості їх захисту іншими правовими способами – майновою компенсацією, компенсацією моральної шкоди, припиненням дій, що порушують сімейні права тощо.

Усе вищезазначене дозволяє дійти висновку про те, що домовленість і договір у сфері сімейного права не є синонімами. Поняття домовленості ширше за обсягом, оскільки не кожна домовленість між членами сім'ї та родичами є договором. У разі звернення за захистом до суду при порушенні неформальної сімейної домовленості суд у кожному конкретно-

му випадку повинен звертати увагу на намір сторін такої домовленості зв'язати себе правовими зобов'язаннями, а також на фактичні відносини сторін, що підтверджують наявність стабільного правового зв'язку між суб'єктами. Крім того, суд має керуватися принципом справедливості та враховувати добросовісність сторін.

*Простибоженко О. С.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України*

ПЕРЕЛІК ВИДІВ ДОХОДІВ, ЯКІ ВРАХОВУЮТЬСЯ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ: ЩО З НИМ НЕ ТАК?

Стаття 81 Сімейного кодексу України передбачає затвердження Кабінетом Міністрів України переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб [1]. Такий перелік було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146 (надалі – Перелік). Попри внесення в подальшому низки змін Перелік зберіг свою первісну концептуальну основу, сформовану у відмінних від сучасних соціально-економічних умовах. Це, у свою чергу, зумовлює його об'єктивну застарілість та породжує низку проблем правозастосування, ключові аспекти яких описано нижче.

По-перше, насамперед привертає увагу невідповідність між назвою та змістом такого Переліку. Використане формулювання «види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів» створює хибне уявлення про існування двох категорій доходів – тих, які підлягають врахуванню, і тих, які не враховуються, при визначенні розміру аліментів як таких. Водночас зміст нормативного акта свідчить про інше: його регулятивне призначення полягає не у визначенні розміру аліментного зобов'язання загалом, а у конкретизації переліку доходів, з яких здійснюється утримання аліментів, присуджених саме у частці від заробітку (доходу) платника.

По-друге, структурна побудова Переліку ґрунтується на розмежуванні доходів на дві групи: (1) ті, що враховуються при визначенні розміру аліментів, які стягуються у частці від доходу, а також (2) ті, що не враховуються. Проте такий підхід об'єктивно породжує проблему кваліфікації доходів, які прямо не віднесені законодавцем до жодної із зазначених категорій. Зокрема, йдеться про такі поширені у сучасних економічних умовах види надходжень як дивіденди, доходи від інвестиційної діяльності, орендна плата, а також інші форми пасивного чи змішаного доходу. Відсутність їх нормативної визначеності у межах Переліку зумовлює варіативність підходів у праворозумінні, що у подальшому призводить до формування непослідовної і суперечливої судової практики.

По-третє, підхід до розуміння доходів від підприємницької діяльності у контексті Переліку не відповідає економічним реаліям і характеризується термінологічною неузгодженістю. На момент затвердження такого переліку законодавство оперувало іншими економіко-правовими категоріями. Зокрема, в указі Президента України від 03.07.1998 № 727/98, яким запроваджувалася спрощена система оподаткування, було закріплено розмежування між «виручкою» (фактично отриманою суб'єктом підприємницької діяльності сумою від його діяльності) та «доходом» (сумою після сплати контрагентам і сплати податків) [2]. У сучасному розумінні «виручка» фактично відповідає поняттю «дохід» без урахування витрат, тоді як «прибуток» (або «чистий дохід») є економічним результатом після їх відрахування (відповідає поняттю «дохід» в розумінні указу Президента України від 03.07.1998 № 727/98).

Водночас конструкція Переліку не враховує цієї диференціації належним чином, що призводить до змішування різних за своєю природою економічних категорій. Особливо гостро ця проблема проявляється щодо фізичних осіб-підприємців, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, де відсутнє поняття прибутку у класичному його розумінні. У зв'язку з цим законодавець у ст. 195 СК України передбачив базою для визначення розмірів аліментів для таких осіб середню заробітну плату працівника [1]. Окремо слід зазначити, що чинний Перелік лише фрагментарно охоплює доходи від незалежної професійної діяльності, які набули значного поширення у сучасних умовах.

Узагальнюючи викладене, доцільно сформулювати кілька концептуальних підходів до вдосконалення чинного правового регулювання.

По-перше, Перелік має бути приведений у відповідність до його фактичного змісту. Слід застосовувати коректне найменування, яке

передбачатиме встановлення переліку доходів, з яких здійснюється утримання аліментів, присуджених у частці від заробітку (доходу) платника.

По-друге, логічно обґрунтованим є відхід від дуалістичного підходу поділу доходів на «враховувані» і «невраховувані» та запровадження єдиного переліку доходів, з яких здійснюється утримання аліментів, із чітким визначенням критеріїв їх включення. У цьому контексті зазначається на увагу підхід, заснований на так званій «трудовій концепції» доходу, яка фактично впливає із чинного правового регулювання. Аналіз змісту Переліку свідчить, що пункт 1 містить здебільшого трудові доходи і пов'язані з ними надбавки та виплати, а також квазі-трудова доходи (як-то стипендія, допомога по безробіттю, виплати у зв'язку з каліцтвом). У пунктах 2–11 Переліку уточнюються окремі моменти, пов'язані з доходами окремих категорій громадян. І тут примітно, що йдеться саме про трудову природу таких доходів: для членів вже неіснуючих КСП враховуються натуральні видачі, для творчих працівників – авторські гонорари, з фермерів – після реалізації продукції, з осіб, що відбувають покарання і т.д. Особливу увагу варто зупинити на виплатах для творчих працівників, а також для військовослужбовців та співробітників інших «силових» органів. Щодо перших Перелік передбачає врахування лише авторського гонорару та винагороди за публічне виконання творів. Тобто, не йдеться про інші види виплат – стипендії чи винагороди за досягнення. Аліменти для військовослужбовців утримуються з грошового забезпечення, інших виплат, установлених законодавством, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру. Тобто, елементом поняття «заробіток (дохід)» є певна постійність його отримання. Зрештою, пункт 12 Переліку присвячений нетрудовим доходам і квазі-трудовим доходам, які не «обтяжуються» аліментами [3]. А отже, критерій розподілу видів доходів, які підлягають обтяженню аліментами, ґрунтується на «трудовій концепції», напрацьованій ще в радянський період розвитку національного законодавства. Цей критерій передбачає «обтяження» аліментами саме доходів, які прямо або ж опосередковано походять від трудової діяльності особи.

Застосування такого підходу знаходить підтвердження і в судовій практиці: у постанові Верховного Суду від 17.09.2025 року у справі №523/14213/23 зроблено висновок, що Стипендія Президента України

та грошова винагорода за участь у спортивних змаганнях за своїм змістом є відзнаками за спортивні досягнення особи, не мають характер сталого та стабільного доходу, а також не пов'язані із трудовою діяльністю платника аліментів, такі виплати не є доходами, які підлягають врахуванню при визначенні розміру аліментів, які стягуються у частці від заробітку (доходу) [4].

По-третє, потребує суттєвого переосмислення підхід до регулювання доходів від підприємницької діяльності з урахуванням сучасної податкової термінології та вочевидь доцільним є замінити таку категорію терміном, який фактично означав би прибуток фізичної особи-підприємця, який перебуває на загальній системі оподаткування. Окремого дослідження та вирішення потребує питання про включення до доходів, які враховуються при стягненні аліментів у частці від доходу, дивідендів та інших доходів такого характеру.

У цьому контексті на увагу заслуговує проєкт книги 7 «Сімейне право» ЦК України в рамках оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства, який частково такі неточності законодавства усуває. Зокрема, у ч. 2 ст. 156 запропонована нова назва затвердженого Кабінетом Міністрів України переліку – «Перелік видів заробітку та доходів, на які звертається стягнення аліментів, визначених у частці від заробітку їх платника» [5].

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.1998 № 727/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98/ed20120101#Text>
3. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 № 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 17.09.2025 року у справі 523/14213/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130409714>
5. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень сімейного права»: проєкт до громадського обговорення. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76431.pdf>

Семенова М. В.

*Докторка філософії у галузі права
Адвокатка, представниця НААУ у республіці Франція (м. Лілль)*

Бєжанова А. В.

*Доктор філософії у галузі права
Адвокат, начальниця відділу юридичного супроводу
та договірної роботи Комплексу спеціальних об'єктів «Фортеця»
Міністерства внутрішніх справ України*

ЦИВІЛЬНИЙ СТАН ТА ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ МОДЕЛЕЙ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

В сучасній Україні сім'я є первинним та основним осередком суспільства, який складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сімейні відносини регулюються переважно **Сімейним кодексом України**, Конституцією України, Цивільним кодексом, законами. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та базуються на засадах рівноправності чоловіка і жінки, добровільності шлюбу та охороняються державою. Домовленості (договори) між учасниками також є формою регулювання сімейних відносин. В Україні на сьогодні юридично визнані дві основні форми сімейних союзів: 1) проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (фактичні сімейні відносини); 2) зареєстрований шлюб.

Подружжя має право укласти шлюбний договір для регулювання майнових прав та обов'язків, зокрема порядку поділу майна у разі розлучення. Низький рівень поширеності шлюбних договорів в Україні зумовлений традиційним пріоритетом особистих немайнових аспектів над майновими. Попри те, що у Сімейному кодексі України цьому інституту присвячено лише 12 статей (Глава 10), шлюбний договір є основним дієвим інструментом регулювання майнових відносин. Шлюбний договір виконує превентивну функцію, мінімізуючи майнові суперечки та психологічну травматизацію під час розірвання шлюбу, що сприяє збереженню стабільних відносин між сторонами в майбутньому. На відміну від ряду зарубіжних країн, українське законодавство обмежує предмет договору виключно майновими відносинами, виключаючи регулювання

особистого життя подружжя. Шлюбний договір укладається у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, або вже перебувають у шлюбі. У документі визначається правовий режим майна, порядок його поділу та користування ним, за умови, що ці положення не суперечать моральним засадам суспільства. Аналізуючи діюче цивільне законодавство, слід зробити висновок, що під правочинами які суперечать моральним засадам суспільства слід розуміти такі правочини, що за змістом спрямовані на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення або пошкодження майна фізичної особи, держави, територіальної громади, незаконне заволодіння ним [1]. Умови договору можуть передбачати порядок користування житлом, надання утримання одному з подружжя та діяти після припинення шлюбу. Зміна умов або розірвання договору здійснюється за згодою сторін (нотаріально) або за рішенням суду на підставах, що мають істотне значення.

У французькій правовій системі поняття цивільного стану (*État civil*) є набагато ширшим та гнучкішим, ніж в Україні, а питанням регулювання майнових відносин приділяється багато уваги. Основним нормативно-правовим актом, регулюючим питання цивільного стану (*État civil*) у Франції є Цивільний кодекс Франції (*Code civil*) [2], розроблений у Франції після Французької революції, за часів Наполеона I та оприлюднений у 1804 році. Він регулює акти цивільного стану, питання імені, прізвища, шлюбу та розлучення, містить положення про партнерства, визначає поняття шлюбу та встановлює режими майна подружжя.

На відміну від українського законодавства поняття цивільного стану охоплює не лише факт перебування у шлюбі, а й різні форми договірних союзів та специфічні статуси одиноких осіб. Важливо розрізняти ці види за ступенем юридичної відповідальності та документальним оформленням.

Індивідуальні статуси: **Célibataire** (Холостий/Незаміжня): особа, яка ніколи не уклала шлюб і не перебуває у PACS; **Divorcé(e)** (Розлучений/Розлучена): статус після офіційного розірвання шлюбу; **Veuf/Veuve** (Вдівець/Вдова): статус після смерті одного з подружжя; **Séparation** (раздельное проживание): статус одружених осіб, що вирішили проживати окремо, але без офіційного розлучення.

Форми цивільних союзів: Франція пропонує три рівні легалізації стосунків між особами будь-якої статі, що є ключовою відмінністю від України.

Concubinage (Union libre) – спільне проживання – це фактичне спільне проживання без офіційної реєстрації. Воно характеризується стабільним та безперервним спільним життям двох людей однієї або різної статі, які живуть як пара. Доказ спільного проживання у разі необхідності, може бути наданий будь-яким способом (свідectво про спільне проживання (*certificat de concubinage*), свідчення свідків, письмові заяви під присягою). *Certificat de concubinage* можна отримати у мерії, але якщо мерія відмовляє у видачі сертифіката можна зробити Декларацію про спільне проживання (*Déclaration de concubinage*). Правовий режим майна осіб, що мешкають спільно за таким режимом визначається наступним чином: 1) Майно та активи, що набути кожним окремо, є особистими. Якщо набуття майна здійснюється спільно, це вважається майном, що перебуває у спільній власності. Борги також залишаються особистими, за винятком солідарного боргу, тобто, якщо обидва чітко зобов'язалися відповідати за боргами солідарно; 2) У разі смерті партнера, особа, що його пережила не має права на спадщину та права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. Необхідно зазначити, що можливо скласти заповіт, але особа, що пережила іншого партнера повинна сплатити податок у розмірі 60%. Таким чином для Concubinage (Union libre) характерно наступне: 1) Принцип роздільності майна, а саме: діє принцип «власності за титулом». Якщо в документі на право власності вказане одне ім'я – майно належить тільки цій особі. Таке регулювання відрізняється від України, де ст. 74 СК дозволяє визнати таке майно спільним без відповідного запису у документах. 2) Декларація про спільне проживання, а саме: *Certificat de concubinage* – це документ «соціального визнання», а не майнових прав. Він не робить партнерів спадкоємцями.

PACS (Pacte civil de solidarité) – Цивільне партнерство – це договір, укладений між двома повнолітніми особами різної або однієї статі для організації їхнього спільного життя. Ця договірна форма союзу була запроваджена 15.11.1999 року (*Loi n° 99-944*)[3], як альтернатива шлюбу. Попри легалізацію одностатевих шлюбів у Франції у 2013 році, PACS залишається одним із найпоширеніших варіантів оформлення відносин серед гетеросексуальних пар як спрощена альтернатива шлюбу. PACS має бути зареєстрований у мерії, у нотаріуса або за кордоном у посольстві чи консульстві Франції. Укладаючи цивільне партнерство, партнери беруть на себе зобов'язання щодо спільного проживання та побуту; взаємної фінансової допомоги (житло, харчування, охорона здоров'я тощо); взаємодопомоги у разі хвороби чи безробіття. Обсяг матеріальної допо-

моги визначається пропорційно до фінансових можливостей кожного з партнерів. Правовий режим майна осіб, що перебувають у PACS, визначається таким чином: 1) Майно та активи, набуті кожним партнером окремо, є їхньою особистою власністю, якщо у договорі PACS або в угоді про внесення змін до нього не обрано режим спільної власності (indivision); 2) У разі смерті партнера інший партнер може претендувати на соціальну допомогу у випадках, встановлених законом, проте права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника (pension de réversion) такий партнер не має. 3) Для отримання права на спадщину обов'язковою є наявність заповіту. При цьому цивільний партнер, що пережив іншого, повністю звільнений від сплати податку на спадщину. Таким чином, для PACS характерне наступне: 1) Договірна природа та презумпція роздільності: Партнери мають право самостійно конструювати майнові відносини в тексті договору, що відображає високий рівень автономії волі. Це відрізняє PACS від українського законодавства, де для аналогічного результату (роздільності майна) обов'язково потрібно укласти шлюбний договір, відступаючи від законного режиму; 2) Статус «договірної сім'ї»: PACS є офіційним актом цивільного стану. На відміну від Concubinage (Union libre) це не просто «соціальне визнання», а юридичний статус, який надає податкові пільги, ідентичні шлюбним (зокрема, 0% податку на спадщину за наявності заповіту), що робить його значно привабливішим за фактичне співжиття; 3) Відсутність автоматичного спадкування: Попри офіційну реєстрацію союзу, партнер не стає спадкоємцем за законом. Це фундаментальна відмінність від шлюбу (як у Франції, так і в Україні), що підкреслює договірний, а не статутний характер цього союзу: держава захищає майно партнерів від автоматичного переходу, залишаючи право розпорядження власністю виключно за волею особи (через заповіт).

Mariage (Шлюб) – Шлюб у Франції є світським інститутом, що регулюється Цивільним Кодексом Франції (Code civil). Юридичну силу має тільки цивільна реєстрація в мерії (Mariage civil). Тільки шлюб на відміну від інших форм цивільного стану створює стабільний правовий зв'язок, який передбачає автоматичне виникнення прав та обов'язків, що не залежать від волі сторін.

Основою майнових відносин подружжя у Франції є можливість вільного вибору одного з режимів майна (régimes matrimoniaux) за законом або за нотаріально посвідченим шлюбним договором (contrat de mariage). Правовий режим майна подружжя у Франції визначається

таким чином: 1) Режим за законом: за відсутності шлюбного договору автоматично діє режим спільності. Це означає, що майно, набуте під час шлюбу за спільні кошти, є спільним, а дошлюбне майно та спадщина – особистим. 2) Договірні режими: подружжя може обрати один із типів контрактів: *Séparation de biens* – режим роздільності майна. Усе майно, набуте до або під час шлюбу, залишається власністю того, на кого воно оформлене; *Communauté d'acquêts aménagée*: усе майно, що придбане під час шлюбу є спільною власністю; *Communauté universelle*: Усе майно, що було власністю подружжя до шлюбу та набуте під час шлюбу вважається спільною власністю; (рухоме чи нерухоме, теперішнє та майбутнє) є спільною власністю; *Participation aux acquêts* – комбінований режим. Під час шлюбу вважається, що діє режим роздільного володіння майном, але після розірвання шлюбу або смерті одного з подружжя вираховується приріст вартості майна кожного з подружжя, і ця різниця ділиться навпіл. Той, хто став найменш заможним, має право на частку прибутку. На відміну від *Concubinage (Union libre)* та *PACS* той із подружжя, хто пережив іншого, є спадкоємцем за законом. Він має право на частку у власності або на довічне право користування (*usufruit*) майном померлого, а також на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. Таким чином, для офіційного шлюбу (*Mariage*) характерно: 1) Максимальна автономія волі через вибір режиму: Якщо в Україні шлюбний договір часто сприймається як «виняток» (згідно зі ст. 92 СК України), то у Франції це професійне конструювання майнових відносин. Подружжя не просто «змінює закон», а обирає одну з готових правових моделей, що відповідає їхньому фінансовому стану (наприклад, режим роздільності майна ідеально підходить для захисту сім'ї, якщо один із подружжя є приватним підприємцем); 2) Юридична стабільність та «Превентивне правосуддя»: Укладання договору у нотаріуса до шлюбу мінімізує майнові конфлікти при розлученні. На відміну від України, де умови договору можуть бути оскаржені в суді через «надзвичайно невитідне матеріальне становище» (ст. 103 СК), французька система надає пріоритет стабільності договору та принципу *pacta sunt servanda* (договори мають виконуватися); 3) Соціальний та спадковий захист: шлюб залишається єдиною формою союзу, яка надає автоматичне право на спадкування та соціальне забезпечення без необхідності складання додаткових документів (заповітів). Це робить шлюб найбільш «захищеною» формою цивільного стану для того з подружжя, хто є економічно слабшим.

Порівняльний аналіз свідчить, що французька система цивільного стану пропонує динамічну шкалу інтенсивності відносин: від фактичного співжиття (Concubinage) з мінімальним втручанням держави – до договірного партнерства (PACS) – і, нарешті, до інституційного шлюбу (Mariage). Україна наразі перебуває на етапі переходу від «бінарної» системи (шлюб або нічого) до складніших моделей. Французький досвід, зокрема інститут PACS та чітко структуровані майнові режими, може стати основою для реформування Сімейного Кодексу України та Цивільного Кодексу України, забезпечуючи громадянам більше свободи у виборі формату їхнього сімейного життя та захисту майнових інтересів.

Список використаних джерел:

1. Рішення Апеляційного суду Харківської області від 08.02.2010 у справі №22-ц-808/2010. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/V021147>
2. Code civil des Français (Version en vigueur au 2024). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/
3. Loi n° 99–944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000761717>

Спасибо-Фатєєва І. В.

доктор юридичних наук, професор,

зав. кафедри цивільного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

НЕДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БЕНЕФІЦІАРА ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ НАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ФРАУДАТОРНОГО ПРАВочИНУ (В РОЗРІЗІ СПОРІВ ПРО ПОДІЛІ МАЙНА МІЖ ПОДРУЖЖЯМ)¹

Життя демонструє, що особи, які прагнуть уникнути цивільно-правової відповідальності, вдаються до вчинення правочинів, на підставі яких

¹ Тези підготовано та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту №2025.07/0244 «Правове регулювання недоговірної відповідальності в умовах адаптації законодавства України до права ЄС» (державний реєстраційний номер 0126U002630). Проект виконується на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Зміст, висвітлений у тезах, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

вони втрачають право на майно. Тим самим вони «виводять» майно у стан безпечного його правового існування, доки не розв'яжеться критична для них проблема, після чого вони знайдуть спосіб повернути собі майно. Такі ситуації, як правило, виникають при неналежному виконанні договорів та/або виявляються у процесі банкрутства. Судова практика знайшла спосіб реагування на таку недобросовісну поведінку, визнаючи ці правочини недійсними як фраздаторні. Позивачами в цих справах виступають кредитори, оскільки вони мають інтерес у поверненні неправомірно відчуженого за таким правочином майна. В разі ж відсутності такого майна в особи, яка набула його за фраздаторним правочином і неможливості його повернення, сторона цього правочину-відчужувач має право компенсувати збитки кредиторам в розмірі вартості такого майна.

Між тим на практиці виникають й інші ситуації, які схожі за метою вчинення дій недобросовісною особою, але буквально не підпадають під ознаки фраздаторного правочину. Прикладом може слугувати відчуження майна ТОВ, єдиним учасником якого є один з подружжя (чоловік), під час розгляду справи про поділ майна між подружжям.

В цьому разі правочини з відчуження вчиняє саме ТОВ, яке є стороною договору, а не чоловік як учасник ТОВ. ТОВ як власник може здійснювати зі своїм майном будь-які дії на власний розсуд, у тому числі продавати або іншим чином його відчужувати. Однак при цьому слід враховувати те, *хто виразив волю* на укладення договору з відчуження нерухомості, яка належить на праві власності ТОВ. Це – кінцевий бенефіціарний власник, яким є чоловік. Саме те, що кінцевий бенефіціарний власник може діяти недобросовісно при вчиненні правочинів власником майна – юридичною особою (в даному випадку – ТОВ), стало причиною оприлюднення відомостей про бенефіціарного власника в реєстрі юридичних осіб.

Слід враховувати те, що законодавство України, яке містить норми, що регулюють корпоративні права, складається не лише з ЦКУ та законів «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Цілий блок норм публічного права також покликаний виявляти бенефіціарного власника, зокрема це закони «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про фінансові послуги та фінансові компанії» та ін.

Водночас закон не може пропонувати різний ступінь захисту публічної та приватної власності. Це було б порушенням конституційних засад рівності захисту всіх власників. Тому такий само підхід, як при виявленні бенефіціара (контролера) для мети, визначної нормами публічного права, має застосовуватися і для мети в сфері приватних відносин.

Тож є необхідність визначитись із тим: (а) наскільки бенефіціар, воля якого впливає на прийняття рішення юридичною особою, вів себе недобросовісно і зловживав своїм правом; (б) які правові наслідки потягнуть за собою такі дії бенефіціара. Наслідком вирішення цих питань буде те, як ці дії чоловіка як бенефіціара ТОВ вплинуть на поділ майна між подружжям.

Є два шляхи реагування на такі неправомірні дії відповідача: 1) визнати правочин із відчуження нерухомості фrawdаторним, наслідком чого стане повернення цього майна ТОВ та 2) стягнути з відповідача половину вартості його частки в статутному капіталі (тобто 50%), визначену до відчуження нерухомості ТОВ.

Кожен із цих шляхів має як свої плюси, так і мінуси. Плюси першого полягають у тому, що досягається справедливність по відношенню до розцінення дії, якої не мало бути вчинено. Однак мінуси вбачаються у тому, що дружина у будь-якому разі не може претендувати на половину вартості нерухомості, власником якої є ТОВ, а не чоловік. Тому повернення цієї нерухомості ТОВ як наслідок визнання правочину з її відчуження недійсним як фrawdаторного, не призведе до ефективного способу захисту прав позивачки. Головне, що для неї має значення – це отримати суму вартості половини частки, що належить відповідачеві у статутному капіталі ТОВ. Однак для визначення такої вартості зовсім не треба повертати майно ТОВ.

Переваги другого шляху вирішення спору полягають у стягненні з того з подружжя, який діяв недобросовісно, намагаючись скрити майно, що підлягає поділу, половину вартості частки в статутному капіталі ТОВ, визаченою за оцінкою *до* укладення ТОВ договору про відчуження нерухомості. Цим забезпечується справедливий поділ майна між подружжям, серед якого – частка у статутному капіталі ТОВ. Це не впливає негативно й на цивільний оборот.

Разом із тим, якщо частка підлягає оцінці на *час до відчуження* нерухомого майна, що належало ТОВ, то для цього мають бути підстави. Адже виходить, що вартість частки визначається без врахування вчиненого правочину, а реально вартість такої частки є значно нижчою. Це свід-

чить про те, що суд ігнорує факт відчуження нерухомого майна і не надає оцінки вчиненому правочину як фраздаторному.

Отже, дія відповідача як бенефіціара і контролера ТОВ, що призвела до відчуження нерухомості, яка належала ТОВ, буквально під розуміння фраздаторного правочину, як воно склалося в судовій практиці України, не підпадає. Втім, не вбачається причин для того, щоб поняття фраздаторних правочинів поширити й на такі правові ситуації, а не обмежуватися лише намаганням недобросовісної особи приховати майно від кредиторів. Видається, що фраздаторність правочину має розглядатися ширше і стосуватися *всіх недобросовісних дій* особи, яка має намір вивести своє майно в площину іншого правового режиму, зловживаючи своїм правом і тим самим чинить негативний вплив на право іншої особи.

Однак існують відмінності між правовими наслідками недійсності правочинів у цих двох випадках: з визнанням правочину недійсним як фраздаторного по відношенню до порушення прав кредиторів, особливо в процесі банкрутства юридичної особи, майно повертається боржнику і кредитори можуть вимагати задоволення своїх вимог саме з цього майна. Інша ситуація у справі, де оспорується недобросовісне відчуження майна ТОВ відповідачем – в цьому випадку застосування реституції не призведе до можливості для позивачки звернути на нього стягнення, бо вона не кредитор. Не може позивачка вимагати й поділу цього майна і взагалі претендувати на якісь дії по відношенню до нерухомого майна, яке було предметом договору між ТОВ та сестрою відповідача. Її вимоги щодо поділу стосуються лише частки відповідача в статутному капіталі ТОВ. А *частка* та *нерухоме майно* – різні об'єкти.

Тому саме по собі визнання правочину з відчуження майна ТОВ недійсним та застосування наслідків недійсності правочину, передбачені ст. 216 ЦК – не кращий варіант захисту прав позивачки. Однак *обійтись без оцінки судом вчиненого ТОВ правочину як фраздаторного не можна*, оскільки відсутність такої оцінки з боку суду не дозволяє визначати вартість частки відповідача в статутному капіталі ТОВ за оцінкою, що мала би місце до відчуження ТОВ нерухомості. Тому стиснення способу захисту лише до стягнення такої вартості буде безпідставним з обходом визнання правочину недійсним видається невірним.

Таким чином, неправомірна (недобросовісна) поведінка чоловіка як бенефіціара ТОВ має своїми наслідками визнання правочину, вчиненого ТОВ за волею бенефіціара, фраздаторним. При цьому наслідками

буде не повернення майна, а зобов'язування чоловіка сплатити дружині в справі з поділу майна між подружжям половину вартості частки за оцінкою до вчинення фродакторного правочину. Саме це слід розцінювати як вид відповідальності чоловіка як бенефіціара, адже в цьому знайдуть свій прояв ті негативні наслідки, які слідує для нього з його впливу на вчинення ТОВ правочину. Така відповідальність не є договірною, а слідує з його корпоративних прав.

Харитонов Є. О.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
зав.кафедри приватного права НУ «ОЮА»*

Харитонова О. І.

*докторка юридичних наук, професока,
член-кореспондентка НАПрН України,
зав.кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції НУ «ОЮА»*

СІМЕЙНЕ (РОДИННЕ) ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОГМАТИКИ ТА РЕАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Передусім пояснимо, чому, на нашу думку, необхідно вести тут мову не просто про «сімейне», а про «сімейне(родинне) право».

У цьому тексті ми використовуємо подвійне позначення «*сімейне (родинне) право*» з наступних методологічних та термінологічних міркувань.

Термін «*сімейне право*», усталений у вітчизняній юридичній традиції, відображає радянську модель правового регулювання, зосереджену переважно на формально оформлених шлюбно-сімейних зв'язках. Проте в умовах війни така термінологія виявляється недостатньою: вона не охоплює широкий спектр фактичних відносин турботи, взаємної підтримки та родинної солідарності, які виникають поза межами юридично оформленої сім'ї.

Українська культурна традиція оперує значно ширшим поняттям «*родина*», яке включає не лише подружжя та дітей, а й розширене коло

споріднених осіб, фактичних вихователів, членів домогосподарства, осіб, пов'язаних емоційними та соціальними зв'язками. Саме ці форми родинності набувають особливого значення під час війни, коли формальні процедури часто недоступні, а реальні відносини турботи стають ключовими для виживання та соціальної стійкості.

Використання терміну «*родинне право*» також узгоджується з європейськими правовими традиціями: зокрема, у Польщі чинний *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (1964) прямо закріплює поняття «*prawo rodzinne*» як ширшу категорію, що охоплює не лише шлюбно-сімейні відносини, а й опіку, піклування, обов'язки взаємної допомоги та інші форми родинної відповідальності.

У цьому сенсі подвійне позначення «*сімейне (родинне) право*» дозволяє одночасно зберегти юридичну традицію та відкрити простір для концептуального оновлення, необхідного для адекватного опису й регулювання тих соціальних реалій, які постали перед Україною в умовах війни.

Війна завжди оголює межі права, але найбільш виразно ці межі проявляються у сферах, де право стикається з людською вразливістю. Сімейне право належить саме до таких сфер. Його традиційна догматика формувалася в умовах відносної стабільності, коли сімейні відносини уявлялися як передбачувані, юридично оформлені та структуровані. Війна ж руйнує ці уявлення, створюючи ситуації, які не вписуються в класичні конструкції. Вона змінює саму природу родинних зв'язків, робить їх нестабільними, транскордонними, непередбачуваними. У цих умовах сімейне право потребує не лише оновлення норм, а й глибокого методологічного переосмислення.

Перший і найбільш очевидний методологічний розрив стосується співвідношення між формальними сімейними статусами та фактичними сімейними відносинами.

Догматика виходить із того, що юридично значущими є лише ті відносини, які оформлені відповідно до встановлених процедур. Проте війна створює ситуації, коли оформлення стає неможливим або недоцільним. Діти виїжджають за кордон із сусідами, родичами чи волонтерами; військовослужбовці не можуть укласти шлюб або визнати батьківство; сім'ї розділяються кордонами, і формальні процедури стають недоступними. У таких умовах фактичні сімейні відносини набувають значення, яке перевищує юридичні конструкції.

Подібні явища спостерігалися під час воєн на Балканах у 1990-х роках. У дослідженні Д. Соколовича зазначалося, що після завершення

бойових дій у Боснії та Герцеговині державні органи були змушені визнавати тимчасових вихователів, які не мали формального статусу, але фактично забезпечували догляд за дітьми, що втратили батьків або були евакуйовані. Саме визнання фактичних відносин турботи стало ключем до відновлення прав дітей у постконфліктний період [1].

Другий методологічний розрив пов'язаний із протиставленням ста-тусності та вразливості.

Догматика сімейного права традиційно виходить із рівності сторін та їхньої здатності реалізовувати свої права. Війна ж створює ситуації, коли одна зі сторін стає об'єктивно вразливою: військовослужбовець, який перебуває на фронті або в полоні; дитина, яка втратила документи; особа, яка не може підтвердити своє батьківство через відсутність до-ступу до реєстрів.

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що враз-ливість є юридично значущим фактором, який вимагає від держави осо-бливої уваги. У справі *K. and T. v. Finland* Суд наголосив, що втручання держави у сімейні відносини має враховувати реальний стан залежності та потреби дитини, а не лише формальні критерії [2]. У справі *Scozzari and Giunta v. Italy* Суд підкреслив, що держава зобов'язана забезпечити захист дітей навіть тоді, коли формальні процедури не можуть бути до-тримані через надзвичайні обставини [3].

Третій розрив стосується співвідношення між національними кордо-нами та транскордонною реальністю війни.

Мільйони українців опинилися за межами країни, і сімейні відноси-ни набули транскордонного характеру. Це створює складні юридичні ситуації: дитина перебуває в одній державі, батьки – в іншій; опікун призначений в Україні, але дитина проживає в ЄС; рішення українських органів опіки не визнаються автоматично в інших юрисдикціях.

Подібні проблеми виникали під час війни в Хорватії та Боснії, коли діти масово евакуйовувалися до країн Західної Європи. У дослідженні Ф. Бібера підкреслюється, що саме транскордонний характер переміщень створив найбільші труднощі для сімейного права, оскільки національ-ні системи не були готові до взаємного визнання рішень у кризових умовах [4].

Гаазькі конвенції 1980, 1996 і 2007 років, які регулюють питання викрадення дітей, батьківської відповідальності та аліментів, не були розраховані на масові евакуації та ситуації, коли дитина виїжджає без батьків і без документів. Це створює додаткові методологічні труднощі,

оскільки міжнародне приватне право виявляється неготовим до масштабних гуманітарних криз.

Четвертий методологічний розрив пов'язаний із протиставленням догматичної стабільності та соціальної стійкості.

Догматика сімейного права виходить із того, що правові конструкції мають бути стабільними, передбачуваними та незмінними. Проте війна показує, що соціальна стійкість родини є важливішою за формальну стабільність правових норм. Родина стає інституцією виживання, яка забезпечує психологічну підтримку, догляд, соціальну адаптацію.

Ізраїльська практика демонструє, що в умовах війни право має бути гнучким: спрощення процедур встановлення батьківства для військових, можливість дистанційного оформлення опіки, розширення повноважень тимчасових вихователів. Ці підходи докладно аналізує Г. Шалєв, підкреслюючи, що в умовах постійної загрози держава має підтримувати родину як базову одиницю соціальної стійкості [5].

П'ятий розрив стосується співвідношення між юридичною визначеністю та невизначеністю війни.

Сімейне право традиційно ґрунтується на чітких категоріях: шлюб, батьківство, опіка, спадкування. Війна ж створює ситуації, коли ці категорії стають невизначеними: особа зникла безвісти, але не оголошена померлою; батьківство не може бути встановлене через відсутність доступу до реєстрів; дитина перебуває за кордоном без документів; військовослужбовець не може надати згоду на правочин.

ЄСПЛ у справі *Osman v. the United Kingdom* підкреслив, що держава має позитивний обов'язок забезпечити ефективний захист сімейних прав навіть у ситуаціях непередбачуваності [6]. У справі *Marckx v. Belgium* Суд наголосив, що право має визнавати реальні сімейні зв'язки, навіть якщо вони не відповідають формальним критеріям [7].

Шостий розрив, який особливо проявився в Україні, стосується цифрової вразливості сімейного права.

Багато процедур – встановлення батьківства, реєстрація народження, оформлення опіки – залежать від доступу до електронних реєстрів. В умовах війни ці реєстри можуть бути недоступними, пошкодженими або заблокованими.

Подібні проблеми фіксувалися в Сирії, де через руйнування реєстрів тисячі дітей залишилися без документів, що ускладнило їхній правовий статус на десятиліття [8].

Зазначені методологічні розриви свідчать про те, що сімейне право в умовах війни не може залишатися в межах традиційної догматики. Воно потребує нової методології, яка враховуватиме реальні життєві обставини, визнаватиме значення фактичних відносин, реагуватиме на вразливість, підтримуватиме родину як інституцію соціальної стійкості та забезпечуватиме захист прав у транскордонних ситуаціях.

У цьому контексті концепт родинного права може стати перспективним напрямом розвитку, оскільки він охоплює ширше коло соціальних зв'язків і краще відображає реальність сучасних родинних структур. Проте його впровадження потребує доктринального опрацювання та узгодження з приватноправовою парадигмою.

Таким чином, війна виявила глибокі методологічні проблеми сімейного (родинного) права, які не можуть бути вирішені шляхом точкових змін законодавства. Потрібне системне переосмислення догматики, яке дозволить праву реагувати на нестандартні ситуації, забезпечувати захист вразливих осіб та підтримувати родину як інституцію соціальної стійкості.

Це завдання не лише для законодавця, а й для доктрини, яка має сформувати нову методологічну рамку, здатну відповідати на виклики війни та післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Sokolović D. *Family Law in Post-War Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: University Press, 2005. 214 p.
2. European Court of Human Rights. *K. and T. v. Finland*, Application no. 25702/94, Judgment of 12 July 2001.
3. European Court of Human Rights. *Scozzari and Giunta v. Italy*, Applications nos. 39221/98 and 41963/98, Judgment of 13 July 2000.
4. Bieber F. *The Bosnian War and the Transformation of Family Structures*. *Journal of Balkan Studies*. 2002. Vol. 3. P. 45–67.
5. Shalev G. *The Law of Family in Israel During Armed Conflict*. Jerusalem: Hebrew University Press, 2010. 189 p.
6. European Court of Human Rights. *Osman v. the United Kingdom*, Application no. 23452/94, Judgment of 28 October 1998.
7. European Court of Human Rights. *Marckx v. Belgium*, Application no. 6833/74, Judgment of 13 June 1979.
8. UNICEF. *Birth Registration in Emergencies: Syria Regional Crisis*. Amman, 2015. 56 p.

Чернега В. М.

доктор юридичних наук, професор
Київський університет права
Національної академії наук України,
в.о. завідувача кафедри
міжнародного та приватного права

ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ І ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ ТА АРХІТЕКТОНІКИ ПРИПИСІВ КНИГИ 6 «ПРАВО СІМЕЙНЕ» ПРОЄКТУ КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО

Понад три місяці тому оприлюднено проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [3], приписи якого обумовлюють предметне обговорення в академічному середовищі та інших фахових осередках.

Метою цієї наукової публікації є виявлення проблем і розкриття потенціалу змісту та архітектоніки приписів Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного.

Доцільно зупинитися на дискусійних приписах Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного. Щонайперше постає питання про назву Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного. Чи сприйматиметься запропонована назва в україномовному та іншомовному наукових правових і філологічних осередках? Питання риторичне. Адже архіскладно уявити, що в українському професійному середовищі використовуватимуть такі формулювання: «право сімейне», «норми права сімейного», «засади права сімейного», «джерела права сімейного», «особисте право сімейне», «суб'єкти права сімейного» тощо. Алогічно перейменовувати компоненти, що студіюють здобувачі вищої правової освіти. Зрештою, чи доцільно в освітньо-професійній чи в освітньо-науковій програмі виокремлювати освітній компонент у такій редакції: «Право сімейне»? Чи виправдано перейменовувати назву наукової спеціальності 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; *сімейне право*; міжнародне приватне право»? Відповіді заперечні. Наприклад, американці та англійці оперують терміносполученням «*Family Law*», тобто галузева належність права стоїть на першому місці (на початку). Це означає, що до назви Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного резонно внести зміни та викласти її в такій редакції: «Сімейне право».

Складно знайти аргументи на користь нормотворчого рішення, втіленого у назві розділу I «Засади сімейного права. Юридичне регулювання шлюбу» Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного. Чи не заслуговують підмуркові питання сімейного права на власну «нішу», автономний розділ у Книзі 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного?! Чи корелюється зміст приписів статей 1478–1521 проєкту Кодексу права приватного (про державну реєстрацію шлюбу, перепони до його укладення, недійсність шлюбу, сепарацію, припинення шлюбу, поновлення шлюбу, повторний шлюб) із назвою «Юридичне регулювання шлюбу»?

Доцільно було б, якби у главі 94 «Загальні приписи про шлюб» Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного фігурували б поняття шлюбу, а також законодавче уможливлення встановлювати юридичні наслідки релігійного обряду шлюбу. Це означає, що приписи ст. 1473 Кодексу права приватного є приписами шлюбного права, а не є загальними приписами сімейного права.

Чи мають фігурувати у главі 93 «Загальні приписи сімейного права» приписи ст. 1474 «Фактичний сімейний союз»? Питання риторичне. Адже фактичний сімейний союз є однією з правових форм організації сімейного життя жінки і чоловіка; вона є подібною до шлюбу.

Чи мають фігурувати у главі 98 проєкту Кодексу права приватного «Припинення шлюбу» приписи, що встановлюють: а) визнання розірвання шлюбу фіктивним (ст. 1519); б) право на повторний шлюб після розірвання шлюбу (ст. 1520); в) право на поновлення шлюбу (ст. 1521). Чи це мають бути різні глави згаданого проєкту Кодексу права приватного?

Вразливою є назва розділу II «Регулювання особистих відносин між батьками і дітьми, іншими членами сім'ї та родичами» Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного. Передусім ідеться про відсутність правової ознаки у назві цього структурного елемента проєкту Кодексу права приватного. Логічно уточнити, що йдеться про не про будь-який вид соціального регулювання, а про правове регулювання згаданих сімейних відносин.

Не є виправданим розміщення приписів, що регулюють особисті немайнові відносини подружжя (ст. ст. 1568, 1569, 1570) у главі 101 «Особисті права та обов'язки членів сім'ї та родичів» розділу II Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного. Не є ідеальними приписи шлюбного права. Так, у літературі наголошено, що абз. 2 ч. 1 ст. 54 Сімейного кодексу України закріплено не права, а обов'язки дру-

жини, чоловіка (утверджувати повагу до будь-якої праці, яка здійснюється в інтересах сім'ї) [2], логічно перемістити їх до ст. 55 згаданого джерела правового регулювання сімейних відносин [4, с. 274]. Згадані проблеми «перекочували» до абз. 2 ч. 1 ст. 1569 проекту Кодексу права приватного права. Наведені вище доктринальні розроблення спроможні розв'язати окреслені сімейно-правові проблеми.

Критикується чинна редакція ч. 1 ст. 55 Сімейного кодексу України. Адже, як зазначено в монографії «Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин», законодавче оперування термінами («дружина», «чоловік», «сімейні відносини») виключає виправдане фігурування в контексті встановленої норми слів «між собою», а також терміна «інші члени сім'ї»; термін «сімейні відносини», який вживаються перед ними, уможливорює повністю розкрити потенціал аналізованої норми сімейного права [4, с. 274]. Тому в літературі до ч. 1 ст. 55 Сімейного кодексу України запропоновано внести зміни та викласти її в такій редакції: «Дружина, чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин на основі взаємної любові, дружби, поваги та моральної взаємодопомоги»[4, с. 274]. Нині згадані проблеми фігурують у ч. 1 ст. 1570 проекту Кодексу права приватного права. Наведені вище доктринальні міркування спроможні розв'язати окреслені сімейно-правові проблеми.

У спеціальній літературі висловлено пропозицію виключити приписи ч. 2 ст. 55 Сімейного кодексу України через те, що їхній юридичний зміст підтверджує, що йдеться про обов'язки батька, матері, а не про відповідні обов'язки дружини, чоловіка. Тому, як справедливо зазначено, доцільно наявні приписи модернізувати та перемістити до глави 13 «Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей» Сімейного кодексу України. Тому в доктрині сімейного права радять Сімейний кодекс України доповнити ст. 144–1 «Обов'язки батька, матері утверджувати повагу в сім'ї до кожного із них» та викласти її в такій редакції:

«1. Батько зобов'язаний утверджувати повагу в сім'ї до матері.

2. Мати зобов'язана утверджувати повагу в сім'ї до батька» [4, с. 274–275]. Нині наведені проблеми фігурують у ч. 2 ст. ст. 1570 проекту Кодексу права приватного. Виявлені окреслені сімейно-правові проблеми здатні розв'язати наведені вище надбання теорії сімейного права.

Чому в проєкті Кодексу права приватного коло особистих немайнових прав та обов'язків подружжя (ст. ст. 1568–1570) розміщено перед колом особистих немайнових прав та обов'язків інших членів сім'ї та родичів (ст. ст. 1571–1577) і після особистих немайнових прав та обов'язків бать-

ків і дітей (ст. ст. 1522–1567)? Чому коло особистих немайнових прав та обов'язків подружжя закріплено в главі 101 «Особисті права членів сім'ї та родичів» Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного? Чи можуть бути такі питання предметом полілогу в наукових школах національного сімейного права?

З огляду на викладене вище, назву розділу II Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного доцільно викласти в такій редакції: «Правове регулювання особистих немайнових відносин членів сім'ї та родичів».

Варто солідаризуватися з тим, що обов'язок подружжя з матеріального забезпечення сім'ї є особистим немайновим, а не майновим [4, с. 275]. Тому ч. 4 ст. 1570 проекту Кодексу права приватного доцільно перенести до розділу IV «Утримання» Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного.

Такою, що потребує наукової уваги, є назва розділу III «Юридичні режими майна в сімейних відносинах» Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного. Адже насправді йдеться не про юридичні режими майна в сімейних відносинах та не про правовий режим майна в сімейному праві, а про – правовий (легальний або договірний) режим майна певних суб'єктів. Очевидно, це добре розуміла яскрава представниця науки сімейного права І. В. Жилінкова, світлій пам'яті якої присвячена III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сімейного права», – авторка дисертації та автореферату, що мають назву «Проблеми правового режиму майна членів сім'ї» [1]. З огляду на викладене вище, до назви розділу III Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного резонно внести зміни та викласти її в такій редакції: «Правовий режим майна членів сім'ї».

Проблемною є назва розділу IV «Утримання» Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного. Річ у тому, що в ній не зазначено коло суб'єктів, на яких покладено такий майновий обов'язок, та коло осіб, які мають право на утримання.

Постає багато питань до змісту й архітектоніки приписів розділу V «Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» Книги 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного. Йдеться про проблеми оперування терміном «дитина-сирота», а також – про збереження гендерно іррелевантної термінології («усиновлення», «усиновлення дитини», «усиновлення повнолітньої особи» «усиновлювач», «усиновлення сестер» тощо). Крім того, у Книзі 6 «Право сімейне» проекту Кодексу права приватного відсутні прагнення розширити систе-

му форм улаштування сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування на законодавчому рівні. Наприклад, у літературі з сімейного права запропоновано на взірець казахського законодавства закріпити інститут гостьової сім'ї, тобто «сім'ї, яка тимчасово прийняла на виховання сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, що перебувають в організаціях усіх типів (освітніх, медичних тощо) у періоди, не пов'язані із освітнім процесом (канікули, вихідні та святкові дні)» [4, с. 276].

У наступних наукових розвідках можуть розглядатися інші проблеми та потенціал приписів Книги 6 «Право сімейне» проєкту Кодексу права приватного.

Список використаних джерел:

1. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2000. 39 с.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного): Проект Кодексу від 22.01.2026. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/a42bc64a-a055-4de2-80bf-6798cac15511>
4. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

Чечулін М. В.

*Аспірант кафедри цивільного, міжнародного приватного та порівняльного права юридичного факультету
Вільного Університету Берліну*

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦІВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

На сьогоднішній день Україна запустила вже довгоочікуваний та вкрай необхідний процес рекодифікації свого цивільного законодавства. Осо-

бливу увагу треба звернути і на оновлення національного сімейного права, яке традиційно завжди стояло осторонь великих реформ у законодавстві та залишалось досить традиційним. Однак реалії сучасного світу ставлять перед законодавцем нові виклики, які цілком відповідають, також, і запиту українського суспільства на певні зміни і в сімейному праві.

Так, до Верховної Ради України було подано законопроект № 14394 від 22.01.2026 року «Проект Цивільного Кодексу (Кодексу права приватного)», який має внести серйозні зміни до всього масиву цивільного законодавства України. Визначальною рисою цього законопроекту є те, що запропонований новий Кодекс права приватного включає в себе норми щодо сімейного та міжнародного приватного права у вигляді книг 6 та 8, тоді як чине законодавство містить ці норми у вигляді окремих нормативно-правових актів, а саме, Сімейного Кодексу України та Закону України «Про Міжнародне Приватне Право». Тобто, запропонований Кодекс права приватного має риси типових європейських цивільних та побудований за пандектною системою. Це є цілком логічним з урахуванням євроінтеграційного поступу України та сприяє гармонізації цивільного, міжнародного приватного і сімейного права з урахуванням найкращого європейського правового досвіду.

Особливо варто відмітити, що у проекті Кодексу права приватного присутні новели щодо можливого врегулювання такої актуальної проблеми сімейного права, як фактичні шлюбні відносини. Фактичні шлюбні відносини завжди існували в суспільстві поряд такими визнаними формами шлюбу, як офіційний та релігійний шлюб. Наразі можна спостерігати тенденцію щодо скорочення кількості традиційних шлюбів та збільшення популярності їх альтернативи, а саме фактичних шлюбних відносин. Тому вирішення питання правового регулювання фактичних шлюбних відносин вважається актуальним.

Так, у ст. 1474 книги 6 «Сімейне право» Кодексу права цивільного введено нове визначення для фактичних шлюбних відносин, а саме «фактичний сімейний союз» [1]. Фактичним шлюбним союзом вважається проживання двох осіб протилежної статі однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо вони не перебувають у іншому шлюбі. Дане поняття «фактичний шлюбний союз» вбачається доречним та цілком може замінити існуюче в діючому Сімейному Кодексі України, а саме у ст. 74, поняття «проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, які не перебувають у шлюбі між собою або будь-якому іншому шлюбі» [2]. Крім того, у ст. 1875

книги 8 «Право приватне міжнародне» Кодексу права приватного вперше було визначено колізійні прив'язки для вибору необхідного права у справах щодо фактичних сімейних союзів, а саме в першу чергу *lex personalis* (особистий закон таких партнерів) або *lex causae* (закон, регулюючий відповідні правовідносини) у випадку якщо особистий закон не визнає існування фактичних союзів.

Варто, також зазначити, що у відповідній статті, як і у статті 1474 законодавець звернув увагу на протилежність статі партнерів у фактичному сімейному союзі. Мабуть, це зумовлено відсилкою до ст. 51 Конституції України, де під шлюбом розуміється союз чоловіка та жінки [3]. При цьому, слід розрізняти шлюб та фактичні шлюбні відносини, які фактично є альтернативою офіційному та релігійному шлюбу. Отож, законодавець міг би розширити цю норму не тільки на осіб протилежної статі, а й одної статі, адже в цьому випадку не вбачається порушення норм Конституції України. Тим більше, вже існує рішення Європейського Суду з Прав Людини по справі «Маймулахін і Марків проти України» від 01.06.2023 року, де Суд чітко зазначив про необхідність визнання фактичних шлюбних відносин в Україні для всіх осіб незалежно від статі [4].

Також, в цьому контексті, не варто забувати і про альтернативний законопроект № 9103 « Про інститут реєстрованих партнерств» від 13.03.2023 року [5]. Даним законопроектом пропонується запровадити в українському сімейному законодавстві такий правовий інститут, як реєстроване партнерство, який також, по суті є формою фактичних шлюбних відносин поряд з фактичним шлюбним союзом. Незважаючи на те, на те, що даний законопроект було подано ще у 2023 році, розробники проекту Кодексу права приватного, на жаль, не врахували суттєві його новели, а саме можливість визнання поряд з офіційним шлюбом, релігійним шлюбом, фактичним шлюбним союзом також реєстрованого партнерства, а також можливості врегулювати свої сімейні правовідносини у позашлюбному порядку для осіб не тільки протилежної, а й однієї статі.

Зважаючи на вищевикладене, можна констатувати, що проблема правового регулювання фактичних шлюбних відносин є актуальною та цілком відповідає сучасним запитам суспільства. В контексті рекодифікації цивільного законодавства Україні існують певні спроби законодавця щодо вирішення цього питання. Так, проект Кодексу права цивільного містить положення щодо введення нового визначення для прожи-

вання чоловіка та жінки однією сім'єю, які не перебувають у шлюбі між собою або будь-якому іншому шлюбі, а саме фактичний сімейний союз. До того ж, в проекті Кодексу права приватного вперше містяться відсилки до колізійних прив'язок щодо права, яке може регулювати фактичні сімейні союзи, ускладнені іноземним елементом, які наразі стають більш поширеними. Однак, на жаль, як і чинному Сімейному Кодексі України, в проекті Кодексу права приватного є лише декілька статей, щодо визнання фактичних сімейних союзів і розповсюдження на такі правовідносини деяких прав подружжя та визначення колізійних прив'язок щодо фактичних сімейних союзів, що вбачається недостатнім для чіткого регулювання даного типу правовідносин на відміну від, наприклад, офіційного шлюбу. Певні питання викликає і закріплена законодавцем в проекті Кодексу права приватного можливість визнання фактичних сімейних союзів лише для осіб лише протилежної статі, так само, як і відсутність в проекті відповідних норм щодо визнання такої форми фактичних шлюбних відносин, як реєстроване партнерство. В цьому випадку та контексті загальної рекодифікації цивільного права України, існує альтернативний законопроект про інститут реєстрованих партнерств, який пропонує запровадження в сімейне законодавство України такого правового інституту, причому для осіб як протилежної, так і однієї статі. Отож, вбачається доцільним, в рамках ще триваючого процесу рекодифікації України, врахувати в подальшому у проекті Кодексу права приватного можливість визнання реєстрованих партнерств, можливість легального визнання як реєстрованих партнерств, так і фактичних сімейних союзів для осіб протилежної або однієї статі та більшу деталізацію норм щодо прав та обов'язків громадян, які перебувають у таких правовідносинах, по аналогії з подружжям. Це, безумовно, може сприяти кращому захисту прав громадян у сімейних правовідносинах та цілком узгоджується з курсом євроінтеграції України. Тобто, вирішення проблеми правового регулювання в процесі рекодифікації цивільного законодавства задовольнить актуальний запит суспільства на оновлення сімейного законодавства відповідно до сучасних реалій, буде сприяти гармонізації цивільного законодавства України та *acquis* ЄС, що є необхідною умовою у подальшому набутті Україною членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Законопроект № 14394 «Проект Цивільного Кодексу (Кодексу права приватного)». [Електронний ресурс]. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>

2. Сімейний Кодекс України, 2004. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Конституція України, 2004. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Рішення Європейського Суду з Прав Людини по справі «Маймулахін та Марків проти України» № 75135/14 від 01.06.2023 року, 2023. [Електронний ресурс]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text
5. Законопроект № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств», 2023. [Електронний ресурс]. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41497>

Ясечко С. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Постдок Центру інформаційного
та інноваційного права (CIIR),
юридичний факультет, Копенгагенський університет,
доцент кафедри цивільного, трудового
та господарського права,
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ЩОДО ПРАВА НА ГЕНЕТИЧНУ ІНФОРМАЦІЮ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ПРОБАНДА

Геномне секвенування все більше інтегрується в клінічну практику, що призводить до вищих показників молекулярної діагностики генетичних захворювань. У багатьох випадках результати геномного секвенування є актуальними не лише для пацієнтів, але й для членів їхніх сімей. Особи, які отримують результати генетичних тестів, часто є хранителями інформації. На поширення такої генетичної інформації в сім'ї можуть впливати численні фактори, такі як розлучення, застосування репродуктивних технологій, усиновлення та бажання запобігти стресу та тривозі. Однак деякі пробанди (тобто перша особа в сім'ї, у якої виявлено генетичну мутацію) або інший член сім'ї, у якого є недієздатність у пробанда, вирішують не повідомляти інформацію щодо результатів своїх тестів членам сім'ї, які перебувають у групі ризику. Відповідно, члени сім'ї, які перебувають у групі генетичного ризику, можуть бути позбавлені можливості зробити обґрунтований вибір щодо того, чи звертатися за гене-

тичним тестуванням, та вжити заходів з урахуванням результатів. Постає питання як генетична інформація людини регулюється конфіденційністю та як можуть бути дотримані інтереси інших осіб, щодо знання такої інформації.

Клінічна генетика відрізняється від інших галузей тим, що спадкові захворювання можуть уражати кількох членів однієї сім'ї. Генетичне консультування за своєю суттю є сімейним. Отже, пацієнтом у такому разі може розглядатися сім'я загалом, а не лише окрема особа [1]. Залежно від генетичного захворювання, можуть виникнути різні питання щодо характеру розкриття інформації, її часу, виявлення осіб, що перебувають у групі ризику, та визначення того, кого слід проінформувати.

Чинне українське законодавство визначає інформацію про здоров'я як конфіденційну. Конституція України гарантує невтручання в особисте і сімейне життя, стаття 286 чинного Цивільного кодексу України [2] закріплює право особи на таємницю про стан здоров'я, факт звернення по медичну допомогу, діагноз та відомості, одержані при медичному обстеженні, стаття 39–1 Основ законодавства України про охорону здоров'я [3] дублює цей підхід, Закон України «Про інформацію» [4] відносить до конфіденційної інформації про фізичну особу, зокрема, дані про стан здоров'я, Закон України «Про захист персональних даних» [5] визначає персональні дані як об'єкт захисту і допускає їх віднесення до конфіденційної інформації про особу. Наразі в чинному законодавстві України найближче легальне визначення закріплено для терміна «геномна інформація людини» у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [6]. У термінології цього закону геномна інформація людини, це відомості про генетичні ознаки людини, що дають змогу її ідентифікувати. Водночас саме що таке генетична інформація, як єдиного базового визначення немає, ще не визначено деталізованого приватноправового режиму. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [7] в главі 19 «Особисті права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи», в статті 320 вперше виносить генетичні дані в окремий об'єкт особистих права і прямо називає їх конфіденційною інформацією. Однак ця новела водночас створює низку концептуальних проблем, бо формула «фізична особа має право на власні генетичні дані» є сильною як гарантія автономії, але недостатньо точною як конструкція для визначення правового режиму доступу, використання, зберігання та сімейного повідомлення про спадкові ризики.

Відповідно до статті 320 проєкту первинним носієм права на генетичні дані є сама фізична особа. Тобто законопроєкт генетичні дані розглядаються передусім як благо, тісно пов'язане з особистістю та приватністю. У такому сенсі вони не «належать» членам сім'ї як суб'єктивне цивільне право, належить саме право особи вимагати конфіденційності, доступу, інформування, відмови від отримання результату та контролю над допустимими межами обробки. Проте *de facto* генетична інформація ніколи не перебуває виключно у владі однієї особи, на відміну від більшості інших медичних даних, вона об'єктивно стосується не лише пробанда, а й біологічно споріднених осіб. Генетична інформація має не лише особистий, а й сімейний характер, клінічний прояв хвороби є суто персональним, але відомості про патогенний варіант, успадкований ризик або сімейно значущу мутацію не можуть бути зведені до приватної сфери лише одного суб'єкта. Це не означає колективної «власності» сім'ї на такі дані, але означає, що юридична модель абсолютного одноосібного контролю тут є непридатною, і члени сім'ї, мають право знати про ризики чи можливі мутації. В ч.4 ст.320 проєкту, зазначено що фізична особа має право на інформацію про свої генетичні дані, отриману в результаті дослідження генетичних ознак. Така інформація отримана щодо однієї особи, повинна бути доступною для тестування членів сім'ї, що перебувають у групі ризику, без можливості першої особи вето на таке використання.

Наприклад, у Великій Британії судове рішення встановило, що медичні працівники, які ведуть випадок, повинні враховувати потенційний обов'язок піклуватися про родичів та зважувати його з конфіденційністю, що належить пацієнту пробанду [8].

Французьке законодавство формує спеціальний механізм передачі генетично значущої медичної інформації родичам, виходячи з того, що така інформація має не лише індивідуальний, а й сімейний вимір. Згідно зі ст. L. 1131–1 Code de la santé publique [9], ще до проведення генетичного обстеження лікар зобов'язаний поінформувати особу про ризики, яких може зазнати сім'я в разі замовчування результату, якщо буде виявлено генетичну аномалію, здатну спричинити тяжкий стан, щодо якого існують профілактичні або лікувальні заходи; порядок такого інформування потенційно зацікавлених родичів має бути попередньо визначений у письмовому документі. Після встановлення відповідного діагнозу саме особа зобов'язана повідомити членів сім'ї, контактні дані яких вона має або може отримати, а також передати їм контакти лікаря,

який призначив обстеження. Водночас закон передбачає альтернативний механізм, якщо пробанд не бажає інформувати родичів самостійно, він може письмово доручити це лікарю, у такому разі лікар лише повідомляє про існування сімейно релевантної медичної інформації та запрошує родичів звернутися до лікаря-генетика, не розкриваючи ні особу пацієнта, ні конкретну генетичну аномалію, ні пов'язані з нею ризики.

У Данії правове регулювання передачі генетично значущої інформації членам сім'ї еволюціонувало разом із розвитком каскадного тестування та практикою Національного реєстру сімейного колоректального раку (HNPCC) який був створений в 1991 році. Як свідчать данські фахові рекомендації, базовою моделлю є інформування родичів самим пробандом у співпраці з лікарем, водночас у виняткових ситуаціях допускається і прямиий контакт медичного працівника з особами ризику. Підходи до такої практики були адаптовані до сучасних вимог захисту персональних даних і правил щодо інформованої згоди, якщо раніше в данській практиці використовувалася усна згода, то надалі був здійснений перехід до письмової інформованої згоди для узгодження з вимогами Загальні правила захисту даних ЄС (GDPR) [10] і національного регулювання обробки персональних даних. При цьому контакт із родичами не є загальним правилом, а розглядається як виняток, що потребує окремого обґрунтування. Згідно з рекомендаціями Dansk Selskab for Medicinsk Genetik [11], такий контакт може бути правомірним лише тоді, коли йдеться про тяжке генетично зумовлене захворювання з істотними наслідками для життя і здоров'я, існує обґрунтована ймовірність, що родичі також мають генетичну схильність, наявний надійний тест для її виявлення, а саме захворювання можна суттєво попередити або лікувати у разі раннього виявлення. У таких випадках правова оцінка здійснюється крізь призму правил про лікарську таємницю і передачу медичної інформації, насамперед на основі § 43 Sundhedsloven [12], що вимагає зважування між інтересом пробанда у збереженні конфіденційності та інтересом родичів у своєчасному отриманні інформації про серйозний спадковий ризик.

У Нідерландах медичним працівникам дозволено безпосередньо зв'язуватися з родичами з групи ризику, використовуючи дані муніципального персонального реєстру, після згоди пробанда [13].

У сучасному європейському праві генетична інформація дедалі виразніше виходить за межі суто особистої медичної таємниці. Хоча первинним носієм права на генетичні дані залишається сама фізична особа, правове значення такої інформації не вичерпується сферою її приватнос-

ті, оскільки вони водночас можуть мати істотне значення для життя, здоров'я, репродуктивного вибору та превентивної медичної поведінки біологічно споріднених осіб. Саме тому генетична інформація має розглядатися як особливий об'єкт правового регулювання, члени сім'ї стають «співвласниками» такої інформації, і закон повинен визнавати їхній охоронюваний інтерес.

Список використаних джерел:

1. Green, J., Richards, M., Murton, F., Statham, H., & Hallowell, N. (1997). Family communication and genetic counseling: The case of hereditary breast and ovarian cancer. *Journal of Genetic Counseling*, 6(1), 45–60. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1025611818643.pdf>

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 №435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 №2801-XII : станом на 11 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 №2657-XII : станом на 20 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

5. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 №2297-VI : станом на 14 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

6. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 №2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

7. Верховна Рада України. (2026, 22 січня). *Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного)* [законопроект №14394]. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>

8. Middleton, A., Milne, R., Robarts, L., Roberts, J., & Patch, C. (2019). Should doctors have a legal duty to warn relatives of their genetic risks? *The Lancet*, 394(10215), 2133–2135. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32941-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32941-1)

9. France. (2021, August 2). *Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique*. *Journal officiel de la République française*. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884384>

10. European Parliament and Council of the European Union. (2016, April 27). *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/*

EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L 119, 1–88. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

11. Danish Society for Medical Genetics. Unsolicited Contact with Persons at Risk in Families with Genetic Disease. 2022. Available online: <https://dsmg.dk/wp-content/uploads/2022/11/Uopfordret-kontakt-til-risikopersoner.pdf>

12. Denmark. (2022). Sundhedsloven [The Danish Health Act] (LBK nr 210 af 27/01/2022). Retsinformation. <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2022/210>

13. Menko, F. H., van der Velden, S. L., Griffioen, D. N., et al., 2023. Does a proactive procedure lead to a higher uptake of predictive testing in families with a pathogenic BRCA1/BRCA2 variant? A family cancer clinic evaluation. *J. Genet. Counsel.* <https://doi.org/10.1002/jgc4.1767>

Зміст

Жилінкова Ірина Володимирівна – життєвий шлях до наукового ідеалу.....	5
Боднар Т. В. ЮРИДИЧНІ РЕЖИМИ МАЙНА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО).....	7
Донець А. Г. ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ ТА ПРАВОВИХ МОДЕЛЕЙ	11
Дякович М. М. Шлюбний вік в Україні.....	16
Замуравкіна Р. М. ЖИТЛОВИЙ БУДИНОК ЯК ОБ'ЄКТ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОТРЕБИ СІМ'Ї	20
Франческа Марія Заназі СИНТЕЗ РЕГЛАМЕНТУ ЄС №650/2012 ЗІ СПАДКУВАННЯ	21
Ісаєв А. М. ГАЗЬКА КОНВЕНЦІЯ 2007 РОКУ ПРО МІЖНАРОДНЕ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ.....	24
Neringa Klumbytė FAMILY AND EVERYDAY LIFE UNDER RUSSIA'S OCCUPATION: TESTIMONIES ON VIOLENCE, INSECURITY, AND SURVIVAL.....	30
Кондратьєва Дар'я ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО КУРАТОРА НЕПОВНОЛІТНІХ В ІТАЛІЙСЬКОМУ ПРАВІ.....	37
Кравцова Т. М., Корнієнко М. С. БАТЬКІВСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ РОЗПОДІЛУ І ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СПОРІВ.....	40
Красицька Л. В. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ	45

Крат В. І.

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ:
ОКРЕМІ РЕМАРКИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ50

Логвінова М. В.

ПРАВО ДИТИНИ НА СІМ'Ю В УМОВАХ РОЗДІЛЬНОГО
ПРОЖИВАННЯ БАТЬКІВ ТА ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ54

Менджул М. В.

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ ВИРШЕННІ СПОРІВ
МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ЩОДО ПОДІЛУ СПІЛЬНОГО МАЙНА59

Морозова С. Є.

ПОНЕРСЬКИЙ ХАРАКТЕР НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ
І. В. ЖИЛІНКОВОЇ64

Музика Л. А.,

ЖИТЛОВІ ПРАВА ДИТИНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ПРИНЦИПІВ ПРАВ ДИТИНИ70

Надьон В. В.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС
(ПЕРЕВАЖНО НІМЕЧЧИНИ)73

Пономаренко О. М.

ДОМОВЛЕНІСТЬ ТА ДОГОВІР ЯК ПРИРОДНІ
РЕГУЛЯТОРИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН77

Простибоженко О. С.

ПЕРЕЛІК ВИДІВ ДОХОДІВ, ЯКІ ВРАХОВУЮТЬСЯ
ПРИ ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ:
ЩО З НИМ НЕ ТАК?82

Семенова М. В., Бєжанова А. В.

ЦИВІЛЬНИЙ СТАН ТА ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ПРАВОВИХ МОДЕЛЕЙ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ86

Спасибо-Фатєєва І. В.

НЕДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БЕНЕФІЦІАРА
ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ НАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ
ФРАУДАТОРНОГО ПРАВочИНУ (В РОЗРІЗІ СПОРІВ
ПРО ПОДІЛІ МАЙНА МІЖ ПОДРУЖЖЯМ)91

Харитонов Є. О., Харитонова О. І.

СІМЕЙНЕ (РОДИННЕ) ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОГМАТИКИ Т
А РЕАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ95

Чернега В. М.

ВИБРАНІ ПРОБЛЕМИ І ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ
ТА АРХІТЕКТОНІКИ ПРИПИСІВ КНИГИ 6
«ПРАВО СІМЕЙНЕ» ПРОЄКТУ КОДЕКСУ
ПРАВА ПРИВАТНОГО.....100

Чечулін М. В.

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНИХ
ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ
ЦІВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....104

Ясечко С. В.

ЩОДО ПРАВА НА ГЕНЕТИЧНУ ІНФОРМАЦІЮ
ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ПРОБАНДА.....108

Для нотаток

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН України
Жилінкової Ірини Володимирівни

(Харків, 24 квітня 2026 року)

Відповідальні за випуск

І. В. Спасибо-Фатєєва, А. М. Ісаєв

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 20.05.2026. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 6,9. Обл.-вид. арк. 6. Тираж 100 пр. Зам. № 683

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт Плюс»,
вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна
Тел. (097) 445-07-79

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8388 від 16.07.2025